

BALKAN

Odmeravanje dokaza

Lekcije iz sudskog procesa protiv Slobodana Miloševića

HUMAN
RIGHTS
WATCH

Odmeravanje dokaza

Lekcije iz sudskog procesa protiv Slobodana Miloševića

Sažetak.....	1
Uvod	6
Istorijat.....	9
Sudski postupak.....	12
Dokazi.....	16
Finansijska pomoć.....	18
Materijalna podrška	26
Naoružavanje bosanskih i hrvatskih Srba	27
Podrška JNA	27
Ministarstvo odbrane Srbije	30
Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije	31
Matica Srba i iseljenika Srbije	32
Formiranje SVK i VRS 1992. godine	34
Ljudstvo.....	42
Premeštaj pripadnika JNA	42
Plate i beneficije.....	47
Unapređenja	49
Rezervisti	51
Tok suđenja	52
Obim optužnica	52
Trajanje i obim postupka	52
Spajanje optužnica	53

Tačke optužnice /mesta zločina.....	55
Vođenje postupka.....	59
Početak suđenja.....	59
Trajanje suđenja.....	63
Kontrola vremena.....	65
Pisane izjave svedoka	66
Vođenje postupka sa <i>pro se</i> optuženim	70
Zastupanje sopstvene odbrane	71
Korišćenje prijatelja suda	75
Naučene lekcije.....	77
Zahvalnica	80

Sažetak

Hapšenje i predaja Slobodana Miloševića Međunarodnom krivičnom tribunalu za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije (ICTY) predstavljali su ključni trenutak u međunarodnoj pravdi. Bio je to događaj za koji su mnogi smatrali da se nikada neće dogoditi. Za sobom je povukao i velike nade i puno kontroverzi na Balkanu i šire. Miloševićeva smrt 11. marta 2006. godine bio je nesretan kraj «sudskog procesa veka». Njom su žrtve užasnih zločina počinjenih na prostoru bivše Jugoslavije lišeni sudske presude nakon najopsežnijeg postupka koji se vodio posle tamošnjih sukoba. Osim toga, iako su četvorogodišnji postupak i Miloševićovo ponašanje u sudnici, koje je često bilo srađunato na efekat, već pokrenuli pitanja i zabrinutost u pogledu samog toka sudskog procesa, njegova smrt je izazvala kritike na račun efikasnosti i održivosti takvih sudskih procesa. Na kritike su mnogi gledali kao na korak nazad u postizanju pravde pred međunarodnim krivičnim sudom.

Iako su Miloševićeva smrt – i nepostojanje presude – žrtve lišili konačne presude, time se ne bi smelo umanjiti sve ono što je postignuto u tom postupku. Kao prvi postupak u kojem se pred Međunarodnim krivičnim sudom pojavio jedan bivši predsjednik, suđenje Miloševiću označilo je kraj ere u kojoj je funkcija šefa države značila uživanje imuniteta od krivičnog gonjenja. Od tada su licu pravde privedeni i drugi bivši šefovi države, među njima Sadam Husein i Charles Tejlor. Takođe, iako dug sudskih proces nije okončan donošenjem presude, informacije koje su predstavljene tokom suđenja bitne su same po sebi.

Human Rights Watch (Hjuman rajts vođ) je pregledao deo dokaznog materijala koji je izveden u toku suđenja Miloševiću. Verujemo da ti dokazi treba da utiđu na nađin na koji će buduće generacije shvatiti istoriju regiona i kako su se sukobi dogodili: s obzirom da nije uspostavljena nijedna komisija za istinu i pomirenje koja bi sagledala sve događaje u regionu, suđenje Miloševiću je bilo jedno od malobrojnih mesta na kojem su se prikupili dokazi o sukobima. ōinjenica da je Milošević tokom unakrsnog ispitivanja imao priliku da ispita dokaze optužbe poveđava njihovu vrednost kao istorijskog zapisa. Dokazi će takođe biti korisni i u toku drugih sudskih postupaka pred ICTY.

Sudski postupak u kojem su od Vlade Srbije traženi materijali koje je ona do tada skrivala otkrio je do tada nepoznate činjenice. Prateći suđenje koje je bilo otvoreno za javnost, upućeni svedoci-saradnici su se sami javljali i po prvi put su i neki drugi, novi materijali ugledali svetlo dana, među njima i video snimak na kome su prikazani pripadnici zloglasnih Škorpiona kako ubijaju muškarce, odrasle i mlade, iz Srebrenice. Prikazivanje video snimka je proizvelo veliku diskusiju u Srbiji, prisiljavajući građane da se suoče sa zločinima koje su do tada poricali.

Na širem planu, suđenje Miloševiću je bio prvi proces pred ICTY u kojem su izvedeni dokazi u vezi sa sva tri rata: u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini¹ i na Kosovu. Verovatno će to biti i jedino suđenje pred Tribunalom u kojem je detaljno sagledana uloga Beograda u Bosni i u Hrvatskoj. Iako se generalno pretpostavljalo da je Srbija pomagala srpske vojnike u sukobima u Hrvatskoj i u Bosni, veličina podrške i mehanizmi putem kojih je ona pružana nisu bili poznati sve do suđenja Miloševiću. Veći deo učešća Beograda u sukobima je namerno držan u tajnosti.

Suđenje Miloševiću otvorilo je vrata tim državnim tajnama. Dokazi koji su izvedeni u toku postupka pokazali su kako je rat finansiran iz Beograda i Savezne Republike Jugoslavije; kako su obezbeđivani naoružanje i materijalna pomoć hrvatskim i bosanskim Srbima; te administrativne i kadrovske strukture uspostavljene u nameri da pomažu vojsci hrvatskih i vojsci bosanskih Srba. Ukratko, suđenje je pokazalo kako je Beograd omogućio da se rat dogodi. Kao što je jedan bivši visoki službenik Ujedinjenih nacija (UN) rekao u svome svedoženju, «Oni (Srbi) su se gotovo u potpunosti oslanjali na podršku koju su dobijali iz Srbije, od oficirskog kadra, obaveštajnih podataka, plata, teškog naoružanja, protivvazdušnih aranžmana. Da je Beograd odlučio samo da znatnije ograniči tu podršku, mislim da bi opsada Sarajeva bila okončana, a mir bio uspostavljen nešto ranije, umesto što su se morali vojnim putem saterati u slabiju poziciju.»²

Osim što je suđenje Miloševiću pomoglo da se odredi način na koji će buduće generacije ocenjivati ratove na Balkanu hiljadu devedesetih godina, te

---

¹ U izveštaju se koriste i "Bosna i Hercegovina" i "Bosna".

² Svedoženje Davida Harlanda, transkript sa suđenja, 5. novembar 2003. str. 28706.

ulogu Srbije i SRJ u tim dešavanjima, ono nudi i važne lekcije iz procesnog prava za tako važne sudske postupke. Kao prvo suđenje šefu države na osnovu optužbi koje se odnose na tri sukoba koja su se desila gotovo u istoj deceniji, ono je predstavljalo do tada neviđeni izazov za ICTY. Utvrđivanje krivice visokog zvaničnika koji se nije nalazio fizički u blizini velikog broja mesta zločina i utvrđivanje lanca komandovanja pod okolnostima u kojima nije postojao zakonski autoritet vrlo je teško i zahteva puno vremena. Veličina predmeta uslovljavala je obim materijala koji su sudu trebali biti predstavljeni.

Kritičari načina na koji je suđenje vođeno fokusirali su se posebno na dva pitanja: na dužinu suđenja (posebno na širinu optužnice), i na mogućnost koja je data Miloševiću da sâm zastupa svoju odbranu. U drugom delu ovog izveštaja razmatrana su ova i druga proceduralna pitanja koja su uticala na sudskih postupak. Važno je da domaći i međunarodni sudovi i tužioci iz sudskog postupka protiv Miloševića izvuku lekcije u pogledu vođenja predmeta ubuduće. Na osnovu našeg istraživanja, Human Rights Watch veruje da, između ostalog, sledeće lekcije vredi uzeti u razmatranje:

- Optužbe navedene bilo u optužnici ili u nalogu za hapšenje treba da odražavaju najteže oblike zločina za koje se tvrdi da ih je optuženi počinio;
- Kada postoji dovoljna veza među zločinima, Human Rights Watch smatra da vođenje jedinstvenog postupka za seriju zločina koje je počinio optuženi koji je bio visoko rangiran u vlasti ima prednost, osim razloga pravosudne ekonomičnosti, i u smislu predstavljanja kompletne slike celokupne uloge osuđenog u činjenju kaznenih dela;
- Da bi krivično gonjenje u kompleksnim i teškim predmetima bilo efikasno, potreban je period pre suđenja kako bi se svi dokazi mogli staviti na uvid odbrani, svi dokazi optužbe preveli, kao i da bi i optužba i odbrana mogli da se pripreme u potpunosti. Ako se radi o predmetu koji izaziva veliki publicitet i postoji pritisak javnosti da suđenje pođne pre nego što je sve spremno za suđenje, sud treba da se odupre takvom pritisku i preduzme korake kako bi

javnosti objasnio konačnu prednost i potrebu da suđenje ne pođne pre nego što je sve spremno.

- Pravo optuženog da zastupa sâm svoju odbranu treba da podrazmeva uslove da je optuženi u stanju da ispuni ulogu zastupnika odbrane i da redovno prisustvuje svim saslušanjima.
- Kada optuženi zastupa svoju odbranu, imenovanje zastupnika odbrane koji ima ulogu prijatelja suda predstavlja adekvatan nađin na koji đe se osigurati zaštita prava optuženog. U pravno i đinjeniđno kompleksnim predmetima važno je da postoje advokati koji su u stanju da se brinu o tehniđkim pitanjima koja optuženi koji sâm zastupa svoju odbranu možda nije u stanju da reši. Cilj ovoga je da se osigura praviđno suđenje.
- Strategija tužilaštva mora osigurati da u toku suđenja optuženog koji je imao visoko rangiranu poziciju dokaz o kriminalnoj komandnoj strukturi dobije adekvatan fokus i resurse u toku suđenja, pri đemu đe se balansirati potreba za izvođenjem dokaza prikupljenih na mestima izvršenja zlođina. To đe zahtevati teške odluke i precizno pripremljen predmet.
- Suđenja optuženima koji su bili nosioci visokih funkcija važna su zbog dokumentovanja događaja i stvaranja istorijske građe. Efikasno kriviđno gonjenje u takvom predmetu biđe znađajan faktor koji đe odrediti kvalitet takve građe.
- Sve đešđe korišđenje pisanog materijala u svrhu dokazivanja predstavljalo je bitnu promenu koja je uvedena u toku suđenja Miloševiđu. Kada se koristi izjava data u pisanoj formi umesto direktnog saslušanja, kopije treba da su pravovremeno stavljene na raspolaganje javnosti kako bi javnost bila u mogućnosti da prati izjavu svedoka.
- Određivanje striktnih rokova može biti stimulans za efikasno izvođenje dokaza i predstavlja praviđno postupanje prema odbrani, a istovremeno omogućava napredovanje suđenja.

- Svi sudski organi trebaju da imaju na umu koliko je značajno da postupak pred sudom bude smislen zajednicama koje su najveće žrtve počinjenih zločina.

Uvod

Predaja Slobodana Miloševića Međunarodnom krivičnom tribunalu za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije (ICTY) predstavljala je ključni trenutak za pravdu. Bio je to događaj za koji su mnogi smatrali da se nikada neće dogoditi. Mogućnost da se Miloševiću, bivšem šefu države, sudi za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti dovela je do ogromnih očekivanja. Njegovo suđenje ubrzo nakon toga takođe je proizvelo mnoge kontroverze u Srbiji iz koje Milošević dolazi, i šire.

Smrću Slobodana Miloševića 11. marta 2006. godine, nešto pre završetka postupka izvođenja dokaza odbrane, okončano je 'suđenje veka', a ogroman broj žrtava lišen je konačne presude koja je trebala da bude donesena u najsveobuhvatnijem suđenju u vezi s događanjima u regionu. Četvorogodišnji postupak i često dramatično ponašanje Miloševića u sudnici kako bi proizveo efekat izazivali su zabrinutost i pitanja u vezi sa tokom suđenja; njegova smrt, nakon velikih očekivanja stvorenih njegovim hapšenjem, izazvala je rundu kritika na račun efikasnosti i održivosti ovakvih suđenja.³ Mnogi su kritike videli kao korak unazad u ostvarivanju prava putem međunarodnog suda za ratne zločine.

Ono što se često previđa u toj argumentaciji u vezi sa vođenjem čitavog postupka je ogromna količina dokaznog materijala koji je izveden pred sudom, a koji je, u najmanju ruku bacio novo i važno svetlo na način vođenja oružanih sukoba. Human Rights Watch veruje da izvedeni dokazi treba da pomognu u oblikovanju pogleda sadašnjih i budućih generacija na ratove, posebno na ulogu koju je Srbija imala u svim ratovima. Suđenje Slobodanu Miloševiću takođe je utrlo put u tome što se Tribunal suočio sa pravnim i praktičnim pitanjima sa kojima se nijedan međunarodni sud nije susretao do tada. Milošević je bio prvi bivši šef države kojem se sudilo za ratne zločine i povrede međunarodnog humanitarnog prava, što je samo po sebi važan presedan. Od tada su Sadam Husein i Charles Tejlor, bivši predsednik Liberije, takođe uhapšeni i suočili se sa optužbama za zločine koji su se dogodili pod njihovim budnim okom. Belgija je takođe izdala nalog za hapšenje Hisenea

---

³ Videti, na primer, "Credibility and Legitimacy of International Criminal Tribunals in the Wake of Milosevic's Death," *Harvard International Review*, bez datuma, <http://hir.harvard.edu/articles/1402/> (pregled izvršen 27. novembra 2006.).

Habrea, bivšeg predsednika države od. Formiranjem Međunarodnog krivičnog tribunala nijedan vladin zvaničnik nije iznad zakona na osnovu svoje funkcije. Prošla su vremena kada je funkcija šefa države značila imunitet od krivičnog gonjenja.

Slediće još više suđenja koja će biti jednako važna, a oni koji su uključeni u te postupke mogu naučiti iz iskustva iz suđenja Miloševiću – i pozitivnog i negativnog. Prvostepeno veće u ovom predmetu suočilo se sa nekoliko novina, među kojima nije najmanje važna ona koja je zahtevala upravljanje Miloševićem koji je imao jaku ličnost i insistirao na tome da sâm zastupa svoju odbranu. Način na koji je sud postupao u takvim slučajevima i kako je optužba pripremila predmet koji obuhvata tri ratna sukoba kroz gotovo čitavu deceniju pruža korisne lekcije za pripremu optužnica i vođenje sličnih postupaka ubuduće.

U ovom izveštaju se analiziraju i dokazni i procesni aspekti suđenja Miloševiću. U prvom delu izveštaja analizirani su neki važni dokazni materijali koji su izvedeni tokom postupka, s tim da nije izvučen nijedan zaključak u vezi sa Miloševićevom krivnjom ili nevinošću. Human Rights Watch nije izvršio iscrpan pregled dokaznog materijala niti smo bili u stanju pregledati zapečaćeni materijal. Međutim, nastojali smo da naglasimo neke dokaze izvedene u toku postupka koji se odnose na način na koji su Savezna Republika Jugoslavija i Srbija pružali materijalnu, finansijsku i administrativnu podršku Srbima u Bosni i u Hrvatskoj.

U drugom delu predstavljena su neka procesna pitanja, uključujući i dužinu i vođenje sudskog postupka. Cilj nam je bio da izvučemo lekcije koje bi mogle biti korisne u drugim predmetima.

U pripremi ovog izveštaja, Human Rights Watch je razgovarao sa nekoliko desetina osoba koje su bile uključene u proces suđenja, među njima sa tužiocima, advokatima, osobljem iz Kancelarije registrara, kao i pripadnicima tribunalovog programa za komunikaciju sa javnošću (u daljem tekstu: Outreach programa tribunala). Osim toga, razgovarali smo i sa nekoliko novinara koji su godinama direktno pratili suđenje. Na osnovu tih intervjuova pođeli smo sa analizom transkripata i odluka koje smo našli na internet stranici tribunala. Analiza transkripata nam je

omogućila da napravimo dugu listu dokaza i izjava svedoka koje smo kasnije analizirali. Na naš zahtev tužilaštvo tribunala nam je dostavilo dokaze koje smo tražili, i svi su dostupni javnosti. Naši zaključci, i oni koji se odnose na dokaze i na sudski postupak, izvuđeni su na osnovu intervjua i pregleda dokaznog materijala.

Istorijat

Slobodan Milošević je bio predsednik Republike Srbije (tada Socijalističke Republike Srbije) od 8. maja 1989. godine do jula 1997. godine, kada je izabran na funkciju predsednika Savezne Republike Jugoslavije (SRJ). Milošević je bio predsednik SRJ do 6. oktobra 2000. godine, kada se povukao posle izbornog poraza i masovnih demonstracija u Beogradu. Kao predsednik, Milošević je bio najmoćnija osoba u Srbiji u toku raspada Jugoslavije i tokom sukoba koji su iz toga proistekli.

Nasilje u regionu počelo je 1990. godine. Srbi u Hrvatskoj su formirali nacionalističku Srpsku demokratsku stranku koja je zagovarala autonomiju – a kasnije i secesiju – pretežno srpskih područja u Hrvatskoj, uključujući i takozvanu Krajinu. Krajem 1990. godine hrvatski Srbi u Kninu, najvećem gradu u Krajini, proglasili su svoju nezavisnost od Hrvatske. Sukobi između Srba i hrvatske policije počeli su u proleće 1991. godine kada su hrvatski Srbi pokušavali da učvrste svoju vlast u nekoliko područja sa znatnim brojem srpskih stanovnika.

Hrvatska i Slovenija su proglasile nezavisnost 25. juna 1991. godine. Iako je savezno predsedništvo Jugoslavije kasnije pristalo da povuče Jugoslovensku armiju (JNA) iz Slovenije (u kojoj gotovo da i nije bilo Srba) i da prihvati otcepljenje Slovenije, ono nije na isti način postupilo i sa Hrvatskom, koja je imala znatan broj srpskog stanovništva. Tokom čitave 1991. godine JNA i Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije pomagali su Srbima u raznim delovima Hrvatske, uglavnom onima u Krajini i u istočnoj i zapadnoj Slavoniji. Savet bezbednosti je 25. septembra 2001. godine doneo Rezoluciju broj 713 kojom je uveden opšti, totalan embargo na dostavu naoružanja i vojne opreme Jugoslaviji.⁴ Znatna područja Hrvatske došla su pod srpsku kontrolu nakon akcija srpskih vojnika, dobrovoljaca i policije izvedenih uz podršku JNA. U područjima koja su bila pod srpskom okupacijom nesrpsko stanovništvo je sistematski proterivano, ubijano ili podvrgavano delima nasilja i progona. Nakon tromesečne opsade Vukovara, taj grad je pao u ruke srpskih snaga. Sporazum o prekidu vatre je postignut u Ženevi, nakon čega su područja pod

---

⁴ Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija br. 713 (1991), S/RES/713(1991), <http://www.nato.int/ifor/un/u910925a.htm> (dokument konsultovan 4. decembra 2006.), stav 6.

srpskom okupacijom postala područja pod zaštitom Ujedinjenih nacija.⁵ Područja koja su zauzeli Srbi u Krajini i zapadnoj Slavoniji je Hrvatska vojska povratila 1995. godine u toku dve vojne ofanzive u kojima je došlo do rasprostranjenih povreda prava srpskih civila (među njima je bilo i ubistava i okrutnog postupanja), što je bio deo operacije etničkog čišćenja.⁶ Istočna Slavonija je iz srpske kontrole predata u ruke UN-a u januaru 1996. godine. U januaru 1998. godine je Hrvatska povratila puni suverenitet nad tom teritorijom.

U međuvremenu su se Srbi u Bosni i Hercegovini pođeli organizovati kako je verovatnođa da će se i ta republika izdvojiti iz Jugoslavije postajala sve ođiglednija. Od septembra do kraja decembra 1991. godine bosanski Srbi u područjima sa srpskom većinom pođeli su formirati srpske autonomne oblasti (SAO). To je kulminiralo plebiscitom bosanskih Srba u novembru 1991. godine na kojem je velika većina bosanskih Srba glasala za ostanak u Jugoslaviji ili za stvaranje samostalne srpske države. Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine usvojila je 9. januara 1992. godine deklaraciju o proglašenju Srpske Republike Bosne i Hercegovine, koja je obuhvatala «teritorije srpskih autonomnih oblasti i okruga i drugih srpskih etničkih identiteta u Bosni i Hercegovini, uključujuđi i područja u kojima su Srbi ostali u manjini zbog genocida koji je nad njima pođinjen u Drugom svetskom ratu».

Krajem februara i početkom marta 1992. godine u Bosni i Hercegovini je održan referendum o nezavisnosti, na kojem se većina građana odlučila za nezavisnost i odvajanje od Jugoslavije. Bosanski Srbi su bojkotovali referendum. Već od aprila srpske snage su preuzele kontrolu nad velikim područjem Bosne i Hercegovine, proterale nesrpsko stanovništvo i podvrgavale ih sistematskim delima nasilja i progona⁷. I ne-Srbi su nad Srbima u Bosni takođe pođinili dela koja su bila u suprotnosti sa međunarodnim humanitarnim pravom. Pođiniteljima se sudi pred ICTY.⁸

---

⁵ Videti *Tužitelj protiv Slobodana Miloševića*, predmet broj IT-02-54-T, druga izmenjena optužnica (Hrvatska), 28. juli 2004., stav 84-110.

⁶ Videti *Tužitelj protiv Ante Gotovine, Ivana Đermaka i Mladena Markađa*, predmet broj IT-06-90, spojena optužnica, 21. juli 2006., stav 22-37.

⁷ Videti *Tužitelj protiv Slobodana Miloševića*, predmet broj IT-02-54, izmenjena optužnica (Bosna), 22. novembar 2002., stav 52-79.

⁸ Videti *Tužitelj protiv Oriđa*, predmet broj IT-03-68, tređa izmenjena optužnica, 30. jun 2005.; *Tužitelj protiv Naletilđi i Martinoviđa*, predmet broj IT-98-34, druga izmenjena optužnica, 16. oktobar 2001. (Optužene je sudsko veđe proglasilo krivim

Sukob je konačno zaustavljen 1995. godine nakon vazdušnih udara NATO snaga protiv snaga bosanskih Srba i postizanja Mirovnog sporazuma uz posredovanje Sjedinjenih Američkih Država (koji se popularno naziva Dejtonskim mirovnim sporazumom po američkom gradu Daytonu u kojem su se pregovori odvijali). Sporazumom je uspostavljena celovita država Bosna i Hercegovina sa dva entiteta – Federacija, sa pretežno muslimanskim i hrvatskim stanovništvom, i Republika Srpska.

Dok se Jugoslavija raspadala, tenzije su rasle i na Kosovu. Nakon što je autonomija Kosova ukinuta 1989. godine, albansko vođstvo na Kosovu je pokrenulo nenasilni građanski otpor i formiralo paralelne institucije u oblasti zdravstvene zaštite i obrazovanja. To je urađeno kao reakcija na otpuštanje na hiljade Albanaca sa posla, i na sve veće nasilje od strane policije protiv kosovskih Albanaca. Sredinom 1990. godina kosovski Albanci su organizovali grupu poznatu kao Oslobodilačka vojska Kosova (UČK) koja je zagovarala oružanu pobunu i nasilni otpor srbijanskim vlastima. UCK je pođela da vrši napade pre svega na policijske snage sredinom 1996. godine, a srbijanske snage su odgovarale snažnim delovanjem protiv osumnjiđenih baza UČK na Kosovu i onih koji su te snage podržavali.

Sukobi su se intenzivirali 1998. godine. Iako su zabrinuti međunarodni akteri intervenisali diplomatskim putem i uvođenjem misije monitoringa⁹, nasilje nad kosovskim Albancima je nastavljeno. U okviru tih akcija savezne i srbijanske snage su pokrenule operacije uništavanja pretežno albanskih sela za koje su smatrale da pomažu UČK, kako bi primorale stanovništvo da se iseli. Operacije su uključivale i ubijanje kosovskih Albanaca.¹⁰

NATO je otpođeo seriju zračnih udara na mete u Saveznoj Republici Jugoslaviji 24. marta 1999. godine. Nakon što je bombardovanje pođelo, savezne i srbijanske snage su intenzivirale napade i do juna 1999. godine je oko 800.000 kosovskih Albanaca bilo proterano sa Kosova. Bombardovanje od strane NATO snaga završeno

---

za zlođine protiv đoveđnosti i osudilo ih na 20 odnosno 18 godina zatvora 31. marta 2003. godine; njihove žalbe je žalbeno veđe odbacilo u svojoj konađnoj presudi od 3. maja 2006. godine.)

⁹ Verifikaciona misija na Kosovu, Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi (OSCE).

¹⁰ Za više informacija videti Human Rights Watch, *Under Orders: War Crimes in Kosovo* (New York: Human Rights Watch, 2001), <http://www.hrw.org/reports/2001/kosovo/>.

je 9. juna 1999. godine, a 20. juna su se srbijanske i snage SRJ povukle sa Kosova.¹¹ Od 1999. godine Kosovo se nalazi pod upravom Ujedinjenih nacija uz podršku mirovnih snaga pod komandom NATO-a, iako je ono još uvek zvanično u sastavu Srbije.

Sudski postupak

Prva optužnica protiv Slobodana Miloševića potvrđena je 24. maja 1999.¹² Prema optužnici, u periodu od 1. januara 1999. godine i datuma optužnice Milošević i još četiri visoka zvaničnika Vlade i Vojske (Milan Milutinović, Nikola Šainović, Dragoljub Ojdanić i Vlajko Stojiljković), učestvovali su u zajedničkom zločinačkom poduhvatu, čiji je cilj bio da se znatan dio albanskog stanovništva protera sa Kosova kako bi se osigurala srbijanska kontrola nad pokrajinom.¹³ Prema optužnici, poduhvat je izveden putem «namerne i rasprostranjene ili sistematične kampanje sprovođenja terora i nasilja nad kosovskim Albancima, civilima» u kojoj je ubijeno na stotine civila, imovina je uništavana i pljačkana, a 800.000 kosovskih Albanaca je proterano i nasilno deportovano. Za svoju ulogu na Kosovu Milošević je konačno optužen u pet tačaka optužnice: četiri u vezi sa deportacijom, prisilnim premeštajem, ubistvima i progonima, od kojih je svaka zaseban zločin protiv čovečnosti, i posebno za ubistva koja predstavljaju povrede zakona ili običaja ratovanja.¹⁴ Milošević je optužen prema članu 7 (1) Statuta tribunala za individualnu odgovornost, kao i prema teoriji komandne odgovornosti, prema članu 7 (3), za ulogu koju je imao s obzirom na svoju funkciju u vlasti.

Lokalne vlasti su uhapsile Slobodana Miloševića u Beogradu 1. aprila 2001. godine, šest meseci nakon što je sišao s vlasti. Prebađen je u pritvorsku jedinicu haškog tribunala 29. juna 2001. godine. U izmenjenoj optužnici za Kosovo sadržane su iste optužbe, s tim da su dodata nova mesta izvršenja zločina. Tog istog dana sud je

---

¹¹ Videti *Tužitelj protiv Miloševića*, predmet broj IT-99-37-PT, druga izmenjena optužnica (Kosovo), 16. oktobar 2001., stav 71-108.

¹² Predmet pod brojem IT-99-37.

¹³ Zajednički zločinački poduhvat je doktrina odgovornosti prema kojoj optuženi ima individualnu odgovornost ako djeluje zajedno s drugima sa zajedničkim zločinačkim ciljem, i sa zajedničkom zločinačkom namerom.

¹⁴ Prema drugoj izmenjenoj optužnici, 29. oktobar 2001. predmet broj IT-99-37. Prvobitno su Milošević i suoptuženi optuženi sa četiri tačke optužnice (ubistvo, deportacije i progoni kao zločini protiv čovečnosti, i ubistvo kao povreda zakona ratovanja). Tačka kojom se optužuje za prisilno premeštanje dodata je u drugoj izmenjenoj optužnici.

optužnicu potvrdio. Tokom prvog pojavljivanja pred raspravnim veđem, Miloševiđ je izjavio da bi želeo da sâm sebe brani. U interesu praviđnog suđenja, raspravno veđe je 30. avgusta 2001. godine dodelilo Miloševiđu branioca koji je delovao kao prijatelj suda koji će biti od pomođi raspravnom veđu, između ostalog, i podnošenjem podnesaka koji odbrani stoje na raspolaganju.¹⁵

Raspravno veđe je potvrdilo i drugu optužnicu protiv Miloševiđa 8. oktobra 2001. godine, za događanja u Hrvatskoj u periodu od 1. avgusta 1991. do juna 1992. godine, nakon što je Hrvatska proglasila nezavisnost.¹⁶ Miloševiđ i drugi su prema optužnici sudelovali u zajedniđkom zlođinađkom poduhvatu điji je cilj bio proterivanje «veđine hrvatskog i drugog nesrpskog stanovništva sa otprilike jedne tređine teritorije Republike Hrvatske koju je on (Miloševiđ) planirao da ukljuđi u novu srpsku državu....»¹⁷ Da bi se poduhvat sproveo, prema optužnici, srpske snage su preuzele kontrolu nad gradovima i selima i uspostavile su režim progona điji je cilj bio da se protera nesrpsko stanovništvo. U sklopu svoje kampanje protiv ne-Srba, srpske snage su ubile na stotine, zatvorili i muđili na hiljade ljudi u logorima, vršile seksualne napade, primoravale stanovništvo na prisilni rad, deportovale stanovništvo i uništavale stambene objekte i spomenike kulture. U optužnici postoje 32 tađke po kojima je Miloševiđ bio optužen za zlođine protiv đoveđnosti, povrede zakona i obiđaja ratovanja, kao i teške povrede Źenevskih konvencija, ukljuđujuđi i progone, istrebljenja, ubistva, nezakonita zatvaranja, muđenja, deportacije, prisilna premeštanja, samovoljno uništavanje imovine i pljađku. Slobodan Miloševiđ je optužen i na osnovu individualne i na osnovu komandne odgovornosti.

Sudsko veđe je 22. novembra 2001. godine potvrdilo i tređu optužnicu protiv Miloševiđa za zlođine pođinjene u Bosni i Hercegovini u periodu između 1992. i 1995. godine.¹⁸ Prema optužnici za zlođine u Bosni, Miloševiđ je uđestvovao u zajedniđkom zlođinađkom poduhvatu điji je cilj bio proterivanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata sa velikih podruđja u Bosni i Hercegovini. Prema

---

¹⁵ Nalog kojim se poziva imenovanje *Amicus Curiae*, 30. avgust 2001.

¹⁶ Vodi se kao predmet IT-01-50. Prvobitna optužnica (Hrvatska), 8. oktobar 2001. Optužnica je dva puta menjana i broj predmeta je promijenjen u IT-02-54.

¹⁷ Druga izmenjena optužnica (Hrvatska), predmet IT-02-54, 28. juli 2004, stav 6.

¹⁸ Prvobitna optužnica (Bosna), predmet IT-01-51, 22. novembar 2001.

optužnici, poduhvat je pođeo rasprostranjenim ubijanjem, zatvaranjem, prisilnim deportacijama, pljađkom i samovoljnim razaranjem imovine. Optužnica sadrži 29 tađaka, ukljuđujuđi i one za genocid, zlođine protiv đoveđnosti, teške povrede Źenevskih konvencija i povrede zakona i obiđaja ratovanja, samovoljno uništavanje i pljađku. I opet je Miloševiđ optužen kako pa osnovu individualne tako i komandne odgovornosti za ulogu koju je imao u tim događanjima.¹⁹

Tužiteljka je pokušala da se u sva tri predmeta sudi u istom postupku s obzirom da se odnose na isti plan. Argument je bio da je «svrha zajedniđkog zlođinađkog poduhvata opisana u ovim optužnicama i da su identiđni metodi koji su primenjivani da bi se ostvario cilj».²⁰ U podršci takvom zahtevu, tužiteljka je zatim izjavila da bi jedinstveno suđenje bilo brže i ekonomiđnije i osiguralo bi konsistentnost presude i kazne. Sudsko veđe je odluđilo da se spoje samo optužnice za Hrvatsku i Bosnu jer đine deo zajedniđkog plana proterivanja ne-Srba sa srpskih podruđja, koji se dogodio u susednim zemljama, i u približno isto vreme. Sudsko veđe je smatralo da su događanja na Kosovu koja su se desila tri godine kasnije i na tlu Srbije u dovoljnoj meri drugađija po mestu i vremenu, te bi se za ista trebalo suditi u odvojenom postupku.²¹

Iako je tužiteljka predložila da iz više razloga ne bi trebalo prvo suditi Miloševiđu prema optužnici za Kosovo, jer su se zlođini na Kosovu dogodili poslednji po hronološkom redu te bi se time mogla umanjiti njihova suština i težina, sudsko veđe je odluđilo da se Miloševiđu prvo sudi za zlođine na Kosovu, te da đe postupak pođeti 12. februara 2002. godine.²² Tužiteljka je uložila žalbu na odluku i 1. februara 2002. godine je žalbeno veđe poništilo nalog sudskog veđa i odluđilo da se vodi jedinstven postupak po sve tri optužnice, s tim da đe se prvo pođeti sa izvođenjem dokaza prema optužnici za Kosovo, kao što to je prethodno odluđilo sudsko veđe.²³ Postupak je pođeo 12. februara po optužnici za Kosovo. Tužiteljka je zakljuđila

---

¹⁹ Optužnica je izmenjena 21. aprila 2004., sa novim brojem IT-02-54-T.

²⁰ Odluka o zahtevu tužilaštva za spajanjem optužnica, predmet broj IT-99-37, IT-01-50, IT-01-51, 13. decembar 2001, stav 16.

²¹ Ibid., stav 42-46.

²² Ibid., stav 22-23, 52.

²³ Odluka po interlokutornoj žalbi tužioca na odbijanje zahteva za spajanje postupka, predmet broj IT-99-37, IT-01-50, IT-01-51, 1. februar 2002. Videti također i Nalog za pođetak suđenja, 4. februar 2002. Nakon donošenja odluke o spajanju optužnica predmeti su spojeni u predmet broj IT-02-54.

izvođenje dokaza 11. septembra 2002. godine i pođela sa izvođenjem dokaza prema optužnici za Bosnu i Hrvatsku 26. septembra. Dana 25. februara 2004. godine tužilaštvo je obustavilo izvođenje dokaza nakon što je postupak izvođenja dokaza odlagan zbog Miloševićevog zdravstvenog stanja više od deset puta.

Zatim je prijatelj suda po završetku izlaganja podneo predlog u ime Miloševića, u skladu sa pravilom 98 *bis* Pravila procedure i dokaza, prema kojem optuženi ima pravo podnošenja predloga da se donese oslobađajuća presuda nakon što optužba izvede dokaze, ako su dokazi nedovoljni da bi se optuženi osudio na osnovu tih optužbi. Dana 16. juna 2004. godine je raspravno veđe izdalo dugačko mišljenje u kome je utvrdilo postojanje dovoljno dokaza za svaku tačku optužnice, ali i to da nema, ili nema dovoljno dokaza za određene navode iz nekih optužbi.²⁴ Drugim ređima, raspravno veđe je zaključilo da je optužba izvela dovoljno valjanih dokaza koji bi se, ako se prihvate, a u odsutnosti dokaza odbrane, ocenom činjenica mogli smatrati dovoljnim za proglašenje krivice izvan razumne sumnje po svim tačkama optužnice. Međutim, veđe smatra da optužba nije izvela dovoljno dokaza da bi dokazala izvan razumne sumnje sve činjenične navode u vezi sa svim mestima izvršenja zločina koji se spominju u optužnici.²⁵

Odbrana je pođela izvoditi dokaze 31. avgusta 2004. godine, nakon nekoliko dana odlaganja usled Miloševićevog slabog zdravstvenog stanja. Postupak je službeno prekinut 14. marta 2006. godine, nakon smrti Slobodana Miloševića. Miloševiću je bilo ostalo otprilike još tri nedelje za izvođenje dokaza.

---

²⁴ Odluka o zahtjevu za donošenjem oslobađajuće presude, 16. jun 2004. stav 316.

²⁵ *Ibid.*, stav 9.

Dokazi

Iako vremenski dug sudski proces nije završen izricanjem presude, podaci koji su predloženi tokom suđenja sami su po sebi važni. Buduće generacije će koristiti te dokaze da bi shvatile istoriju regiona i kako su se oružani sukobi desili. S obzirom da nije formirana nijedna komisija za istinu i pomirenje koja bi sagledala sve događaje u regionu, suđenje Miloševiću je bilo jedno od mesta na kojem su se prikupili dokazi o sukobima. činjenica da je Milošević imao priliku tokom unakrsnog ispitivanja da ispita dokaze koje je izvela optužba uvećava značaj dokaza kao istorijskog zapisa. Dokazi će takođe biti korisni i u toku drugih sudskih postupaka pred tribunalom.

Sudski postupak u kojem su od srpske vlade traženi materijali koje je ona do tada skrivala otkrio je do tada nepoznate činjenice. Prateći suđenje koje je bilo otvoreno za javnost, upućeni svedoci-saradnici su se sami javljali, a po prvi put su ugledali svetlo dana i drugi novi materijali. Među njima je i video snimak na kome su prikazani pripadnici zloglasnih Škorpiona, za koje se veruje da su delovali pod okriljem srpske policije, kako u Trnovu ubijaju muškarce, odrasle i mlade, iz Srebrenice. Iako video snimak nije uključen u dokazni materijal, prikazan je tokom suđenja²⁶ i da nije bilo suđenja nikada ne bi postao javan.²⁷ Emitovanje video snimka je proizvelo ogroman efekat na Srbiju: nakon što je video prikazan u sudnici, snimci su emitovani na brojnim televizijskim stanicama stižući do šire javnosti i proizvodeći šok u društvu. Prikazivanje snimka podstaklo je veliku diskusiju u zemlji, prisiljavajući građane da se suoče sa zločinima koje su do tada poricali. Video je doveo do hapšenja na snimku prepoznatih počinitelja od strane domaćih organa.²⁸

Na širem planu, suđenje Miloševiću je bio prvi proces pred Tribunalom u kojem su izvedeni dokazi u vezi sa sva tri rata: u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i na Kosovu. Verovatno će to biti i jedino suđenje pred tribunalom u kojem je detaljno sagledana uloga Beograda u Bosni i u Hrvatskoj. Iako se generalno pretpostavljalo da je Srbija

---

²⁶ Video snimak je prikazan u toku unakrsnog ispitivanja Obrada Stevanovića, bivšeg pomoćnika Ministra unutrašnjih poslova. Unakrsno ispitivanje je vršila optužba.

²⁷ Intervju Human Rights Watch-a sa jednim od tužioca, 16. maj 2006 .

²⁸ Videti "Serbia holds video 'executioners,'" *BBC News*, 2. jun 2005. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4602949.stm>.

pomagala srpske vojnike u sukobima u Bosni i Hrvatskoj, veličina podrške i mehanizmi putem kojih je pružana nisu bili poznati sve do suđenja Miloševiću²⁹. Veći deo učešća Beograda u sukobima namerno je držan u tajnosti. Milošević je sam to priznao iznoseći tajnu u izjavi koju je dao istražnom sudiji iz Beograda koji je istraživao navode u vezi sa proneverom prihoda od carina 2001. godine. U svojoj izjavi, koja je na sudu prihvaćena kao dokaz, Milošević je priznao da je novac korišćen kao pomoć pobunjenim Srbima u Bosni i u Hrvatskoj:

Što se tiče sredstava koja su potrošena na naoružanje, municiju i druge potrebe Vojske Republike Srpske [u Bosni i Hercegovini] i Republike Srpske Krajine [u Hrvatskoj], ti rashodi predstavljaju državnu tajnu i zbog državnih interesa nisu mogli biti predviđeni Zakonom o budžetu, koji je javan dokument. Isto važi i za rashode nastale nabavkom naoružanja, od igle do lokomotive, za snage bezbednosti i posebno za specijalne anti-terorističke snage, od lakog naoružanja i opreme do helikoptera i drugog naoružanja koje je i danas tamo gde je, i sve to nije objavljivano jer se radi o državnoj tajni, kao i sve ostalo što je obezbeđeno za Vojsku Republike Srpske. Prema mom mišljenju, te stvari bi još uvek trebale biti državna tajna...³⁰

Suđenje Miloševiću je otvorilo vrata tim državnim tajnama. Dokazi koji su izvedeni tokom suđenja tačno pokazuju kako je rat finansiran iz Beograda i Savezne Republike Jugoslavije; kako je obezbeđivano naoružanje i materijalna podrška bosanskim i hrvatskim Srbima; kako su uspostavljene administrativne i kadrovske strukture da bi pomagale vojsku bosanskih i hrvatskih Srba. Ukratko, suđenje je pokazalo kako je Beograd omogućio da se rat dogodi. Kao što je u svom iskazu rekao jedan visoko pozicionirani službenik UN-a, «Srbi su se gotovo u potpunosti oslanjali na pomoć koju su primali iz Srbije, od oficirskog štaba, obaveštajnih podataka, plata, teškog naoružanja, protivvazdušnih aranžmana. Da je Beograd

²⁹ Videti, na primer, dokazni predmet P471.5, "Etničko čišćenje Bosne i Hercegovine. Izveštaj Komitetu za spoljne poslove, Senat Sjedinjenih Američkih Država, avgust 1992.", strana 27. ("Bivši komandanti JNA vode rat protiv bosanskih muslimana i Hrvata uz pomoć trupa JNA, njene artiljerije i aviona"); videti takođe i svedočenje Milana Babića, transkript sa suđenja, 20. novembar 2002. godine, strana 13116 (u kojem Babić opisuje kako mu je Milošević rekao da opiše Krajinu kao prednost za SRJ, a ne Srbiju "tako da se ne vide njegove direktne veze i veze sa Srbijom, veze sa onim što se događalo u Krajini").

³⁰ Iskaz dat 2. aprila 2001. prihvaćen kao dokazni predmet P427.3(a).

odlučio da u znatnoj meri ograniči tu pomoć, mislim da bi verovatno kraj opsade Sarajeva i mir došli nešto ranije, umesto što su se morali vojnim sredstvima dovoditi u slabiju poziciju.»³¹

Human Rights Watch nije nastojao da iscrpno pregleda sve dokaze koji su izvedeni pred raspravnim većem. Human Rights Watch je razmatrao Miloševićevo unakrsno ispitivanje i odbranu i ovde nismo uključili dokaze u vezi s kojima je, prema našem mišljenju, Milošević postavio validna pitanja kako bi opovrgnuo njihovu vrednost. Miloševićeva odbrana se fokusirala na Kosovo, i s obzirom da se dokazi koji su razmatrani u ovom izveštaju odnose pre svega na navode o uključenosti Srbije u oružane sukobe u Bosni i u Hrvatskoj, veći deo dokaza odbrana nije direktno opovrgavala. U ovom izveštaju takođe ne nastojimo da analiziramo dokaze o lancu komandovanja koji bi, da je dokazan, sigurno doveo do proglašenja Miloševićeve krivične odgovornosti. Materijal koji smo pregledali ipak baca svetlo na sledeća tri važna pitanja.

Finansijska pomoć

*Bez Srbije ništa se ne bi dogodilo, mi nemamo sredstva i ne bismo bili u stanju ratovati.*³² - Radovan Karadžić, bivši predsednik Republike Srpske, Skupština Republike Srpske, 10-11 maj, 1994.

Za rat novac je *sine qua non*. Kao što je general Ratko Mladić (ratni komandant snaga bosanskih Srba) izjavio na sednici Narodne skupštine samoproglashene ratne Republike Srpske, «Ne možete ratovati bez finansijske pomoći»³³. Vojni veštak je potvrdio na suđenju da je «finansiranje ključni element ratovanja».³⁴ Srbija je preko Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) podržavala srpsku stranu u ratu u Hrvatskoj i u Bosni, i finansijski i vojno.³⁵ Iako je Slobodan Milošević priznao tu pomoć, kao i

---

³¹ Svedočenje Davida Harlanda, transkript sa suđenja, 5. novembar 2003. strana 28706.

³² Predmet 537.2(a), str. 60.

³³ Snimak sa 16. sednice Narodne skupštine Republike Srpske, održane 12. maja 1992. godine, dokazni predmet P352.174(a), str. 21.

³⁴ Izjava generala Vegha, dokazni predmet P644, stav 209.

³⁵ Nakon raspada (S)FRJ, Srbija je finansirala 95 posto budžeta SRJ. Lilić je svedočio da je Srbija “nosila pun teret finansiranja Vojske Jugoslavije”. Svedočenje Zorana Lilića, transkript sa suđenja, 18. juni 2003. godine, strana 22760. I zaista, Crna Gora je u jednom trenutku odustala od svog malog udela u budžetu tako da je Srbija snosila kompletan teret. Ibid. Odnosi između

preveliku cenu koju su ljudi u Srbiji plađali da bi pomogli Srbe drugde u bivšoj Jugoslaviji, obim finansijske pomođi nije bio poznat javnosti sve do suđenja.³⁶

Niti ratna Republika Srpska (RS) niti samoprolašena Republika Srpska Krajina (RSK) nisu imale sredstva za finansiranje rata.³⁷ U svom svedođenju bivši predsednik Krajine, Milan Babiđ, objasnio je da su se opšine u RSK nalazile u nerazvijenom dijelu Hrvatske. Kada im je Hrvatska obustavila finansijsku pomođ, za pomođ su se morale okrenuti Srbiji.³⁸ Babiđ je svedođio da “ni pod kojim okolnostima [RSK] ne bi mogla postojati” bez podrške iz Srbije ili Jugoslavije.³⁹ Bivši ameriđki ambasador u Hrvatskoj Peter Galbrajt opisao je Krajinu kao “potpuno osiromašenu regiju koja ne bi mogla postojati đak ni na najnižem nivou bez finansijske pomođi iz Srbije.”⁴⁰ Milan Martiđ, u to vreme ministar unutrašnjih poslova u RSK, priznao je Miloševiđu u pismu koje je prihvađeno kao dokazni materijal u toku suđenja Miloševiđu da “[RSK] nema stvarnih sredstava iz kojih bi mogla puniti budžet, kao što Vi sigurno to znate.”⁴¹ Beograd je preko savezne vlade finansirao preko 90 posto budžeta RSK za 1993. godinu.⁴²

SRJ i Srbije bili su toliko bliski da je ministar finansija Srbije, Jovan Zebiđ, imao istu poziciju i za SRJ. Svedođenje Zorana Liliđ, transkript sa suđenja, 17. jun 2003. godine, strana 22621.

³⁶ Tekst izveštaja o izjavi Slobodana Miloševiđa novinskoj agenciji Tanjug od 11. maja 1993. Dokazni predmet P427.56(a) (“U poslednje dve godine Republika Srbija – pomažuđi Srbe izvan Srbije – primorala je svoju ekonomiju na masovne napore i svoje građane na znatne žrtve.... Srbima je teško da nose teret velike pomođi koja ide u Bosnu i sankcija koje su nametnute Srbiji zbog njene solidarnosti sa Srbima izvan Srbije.”).

³⁷ Videti, na primer, izjavu Ante Markoviđa, bivšeg premijera Savezne Republike Jugoslavije, dokazni predmet P569(a), stav 25 (“U tim oblastima pod kontrolom Srba nije bilo drugog glavnog izvora finansiranja do Srbije.”).

³⁸ Svedođenje Milana Babiđa, transkript sa suđenja, 18. novembar 2002. str. 12947-48, 12955; takođe videti svedođenje Michaela Williamsa, transkript sa suđenja, 24. jun 2003. str. 22912-13 (“Situacija u Krajini, srcu srpske republike u Hrvatskoj, bila je đak – đak još užasnija. Postojali su neki elementi ekonomije preživljavanja, ali su ljudi uglavnom preživljavali od humanitarne pomođi UN-a i od pomođi koju je davao Beograd. Bilo je to vrlo malo podruđe sa zaista nikakvim izgledima za preživljavanje kao kohezivna, celovita, samoodrživa jedinica... stoga verujem da je tamošnje vodstvo...više bilo okrenuto Beogradu, jer nije imalo drugog izbora.”).

³⁹ Svedođenje Milana Babiđa, transkript sa suđenja, 19. novembra 2002., str. 12970-71, (“SAO Krajina i RSK su u potpunosti ovisile o Srbiji u ekonomskom i finansijskom smislu.”).

⁴⁰ Svedođenje Petera Galbrajta, transkript sa suđenja, 25. jun 2003., str. 23087.

⁴¹ Pismo Milana Martiđa, ministra unutrašnjih poslova RSK, Slobodanu Miloševiđu, Nikoli Šainoviđu i Zoranu Sokoloviđu, 28. april 1993., dokazni predmet P352.20(a).

⁴² Svedođenje Mortena Torkildsena, transkript sa suđenja, 10. april 2003. str. 19027-28; takođe videti i svedođenje Milana Milanoviđa (bivšeg vršioca dužnosti ministra odbrane RSK), transkript sa suđenja, 14. oktobar 2003. str. 27501 («Znao sam da novac dolazi iz Savezne Republike Jugoslavije i da su njime punjene kase našeg budžeta... Uglavnom se novac trošio na vojsku i policiju»); dokazni predmet P325.5(a) (Izveštaj srbijanskog Ministra odbrane u vezi sa dostavljanjem pomođi srpskim oblastima u Hrvatskoj, u kojem se ukazuje na to da za novembar i decembar 1991. godine finansijska pomođ koja se treba dostaviti iznosi 1.205.200.000,00 dinara); dokazni predmet P352.13(a) (službena zabeška sa razgovora između predstavnika vlade RSK i Miloševiđa na kojem je odlučeno da će finansiranje odbrane Srpske Krajine biti planirano preko srbijanskog Ministarstva odbrane); dokazni predmet P352.15(a) (pismo ministra finansija Republike Srpske Krajine Jugoslovenskoj

Takođe su dokazi pokazali da je ratna Republika Srpska zavisila od Savezne Republike Jugoslavije koja je pomagala njena ratna nastojanja. Prema iskazu jednog bivšeg zvaničnika UN-a “Republika Srpska nije narođito obdarena regija. Tamo u tom periodu nije bilo nikakve privrede [nakon što su nametnute sankcije 1992.] osim krijumđarenja.”⁴³ Opisao je Republiku Srpsku u doba rata kao “entitet koji nema stvarnih sredstava za ekonomsko preživljavanje.”⁴⁴ I zaista, što se tiđe 1993, prema sudskom veštađenju, 99,6 posto budžeta RS-a dolazilo je iz “kredita” iz Savezne Republike Jugoslavije; 95,6 posto tog budžeta je korišđeno za finansiranje vojske i policije. Kao što je penzionisani general JNA Aleksandar Vasiljeviđ izjavio tokom svedođenja pred veđem, “Postoje ... Krajina i Republika Srpska koje imaju svoje vlade, koje imaju svoje vojske, ali finansiranje dolazi iz Savezne Republike Jugoslavije.”⁴⁵

Miloševiđ je predstavio ekonomiju Bosne i Hercegovine u drugađijem svetlu, istiđuđi da se ona smatrala nedovoljno razvijenom regijom u Socijalistiđkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji i da je Srbija toj regiji godinama slala novac iz «fonda federacije za pomođ nedovoljno razvijenim regijama SFRJ»⁴⁶ Dalje je tvrdio da je finansijska pomođ ratnoj Republici Srpskoj i Krajini također odlazila na humanitarnu pomođ, obrazovanje i zdravstvenu zaštitu, iako je priznao da se najveđi dio budžeta izdvajao za vojsku.⁴⁷

Potreba da se od javnosti skriva masivna pomođ ratnoj RS i RSK priznata je bila u zapisniku sa sastanka Vrhovnog saveta odbrane (koji je po prvi put javno objavljen u sklopu suđenja Miloševiđu). Vrhovni savet odbrane se sastojao od predsednikâ Srbije, Crne Gore i Savezne Republike Jugoslavije. Savet se sastajao od 1992. do

---

Narodnoj banci u kojem se traži uplata iznosa od 12.900.000.000 dinara u budžet); dokazni predmet P352.18(a) (24. jul 1995. godine, zahtev za bespovratna sredstva u iznosu od 10.000.000,00 dinara ureda guvernera Srpske Krajine prema Jugoslovenskoj Narodnoj banci da bi se pokrili troškovi); dokazni predmet P427.42(a) (zahtev za finansiranje srbijanskom Ministarstvu odbrane od Minstra odbrane RSK u kojem se traže «planirana sredstva od oko 200 miliona meseđno»).

⁴³ Svedođenje Michaela Williamsa, transkript sa suđenja, 24. jun 2003., str. 22912.

⁴⁴ Ibid., str. 22942.

⁴⁵ Svedođenje Aleksandra Vasiljeviđa, transkript sa suđenja, 6. februar 2003., str. 15839.

⁴⁶ Unakrsno ispitivanje Mortena Torkildsena, transkript sa suđenja, 11. april 2003., str. 19051-52.

⁴⁷ Ibid., str. 19114-16

2000. godine i donosio odluke u vezi sa odbranom i bezbednošću. Zapisnici sa sednica i stenografski zapisi su predloženi sudu nakon što je optužba insistirala na izvršenju sudskih naredbi prema Srbiji i Crnoj Gori da shodno zahtevima dostave preostalu dokumentaciju, u skladu sa pravilom 54 *bis*, prema kojem strane u postupku mogu dobiti dokumentaciju od država.⁴⁸ U zapisima se, između ostalog, navodi i priznavanje potrebe od strane Vrhovnog saveta odbrane za skrivanjem pomoći Republici Srpskoj i Krajini od javnosti, i od nekih poslanika u Skupštini.⁴⁹ Iako kompletno finansiranje nije bilo tajno⁵⁰, suđenje Miloševiću je bilo važno i sa aspekta dokaza koji su izvedeni u toku postupka s obzirom da su bacili novo svetlo i na finansijske mehanizme uspostavljene da bi se pružila pomoć novouspostavljenim strukturama, te na izvore finansijskih sredstava kojim su sukobi finansirani.

Kao strukturalno pitanje, da bi se omogućilo SRJ da novim strukturama obezbedi finansijsku podršku, trebao se uspostaviti sistem koji će omogućiti efikasan transfer novca. Dokazi pokazuju da je tako formiran integrirani monetarni i bankarski sistem kako bi se omogućio transfer sredstava. Narodne banke su formirane u Republici Srpskoj i Republici Srpskoj Krajini 1992. godine pod pokroviteljstvom Narodne banke Jugoslavije.⁵¹ Novouspostavljene banke su bile podređene Narodnoj banci Jugoslavije i na kraju su bile restrukturirane tako da su tri banke činile jedinstven sistem pod kontrolom Narodne banke Jugoslavije.⁵²

---

⁴⁸ Postupak dobijanja dokumenata iz Srbije i Crne Gore je bio uglavnom poverljiv. Videti, na primer, Preliminarni nalog po zahtevu tužioca za izdavanje naloga saglasno pravilu 54 *bis* kojim se nalaže Srbiji i Crnoj Gori da ispoštuju preostale zahteve za pomoć, i po drugom zahtevu tužioca za preduzimanjem daljnjih mera u vezi s prethodnim podnescima saglasno pravilu 54 *bis*, 16. decembar 2005.; Odluka po zahtevu tužioca za preduzimanjem daljnjih mera u vezi s prethodnim podnescima saglasno pravilu 54 *bis*, 31. oktobar 2005.

⁴⁹ Zapisnik sa sednice Vrhovnog saveta odbrane, dokazni predmet 667, 12. mart 1993. Takođe videti pismo Branislava Kuzmanovića, zamenika ministra odbrane, Sekretaru Vlade Republike Srbije, od 1. novembra 1991., dokazni predmet P352.4(a), u kojem predlaže da se razmotri sastanak na temu izveštaja o pomoći srpskim područjima u Hrvatskoj na "sednici koja će biti zatvorena za javnost" s obzirom na "stepen poverljivosti sastanka".

⁵⁰ Tokom unakrsnog ispitivanja Mortena Torkildsena, Milošević je naveo Službene novine Republike Srpske Krajine od 25. aprila 1993. godine, broj 3, u kojima je objavljeno na strani 205 da se dodatna sredstva SRJ koriste kao izvor finansiranja Transkript sa suđenja, 11. april 2003., str. 19117-19.

⁵¹ U praktičnom smislu, Narodna banka Jugoslavije je bila pod srpskom kontrolom. Kao što je to opisano u knjizi Mlađana Dinkića, guvernera NBj, "U jesen 1991., vođstvo Srbije je preuzelo potpunu kontrolu nad jugoslovenskom monetarnom politikom. NBj je bila centralna monetarna institucija samo na papiru. Prirodno, niko to nije objavio s obzirom da je osnovni cilj bio omogućiti republičkim organima da vode monetarnu politiku u potpunoj tajnosti ..." Videti Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 23.

⁵² Dokazni predmet P427.18(a) ("Službena zabeleška sa sastanka guvernera narodnih banaka Jugoslavije, Republike Srpske i Republike Srpske Krajine, koji je održan 12. maja 1994. u prostorijama Jugoslovenske Narodne banke u Beogradu," u kojem se

Dokazi pokazuju da je restrukturiranje banaka osiguralo tesne finansijske veze između Narodne banke Jugoslavije i satelitskih banaka, što je bilo neophodno zbog akutnih finansijskih potreba RS-a i RSK-a. Kao što je Milan Babić izjavio pred većem, Narodna banka RSK «praktično je delovala kao filijala Narodne banke Jugoslavije»⁵³ Do marta 1994. godine SRJ i dve satelitske republike imale su zajedničku valutu. Integriranjem bankarskog sistema poboljšano je funkcionisanje civilnih i vojnih institucija u satelitskim republikama. Sudski veštak je izjavio da je integracija banaka omogućila SRJ da izigra sankcije koje je Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija nametnuo Saveznoj Republici Jugoslaviji u skladu sa Rezolucijom Saveta bezbednosti broj 757, od 30. maja 1992. godine, s obzirom da je transfer novca tekao između matične banke, Narodne banke Jugoslavije, i dve subsidijarne banke, a novac nije direktno išao tim dvema strukturama. (Drugi aspekti efekta Rezolucije 757 na finansiranje rata su obrađeni u daljnjem tekstu ovog izveštaja).

Dokazi koje je izvela optužba takođe pokazuju postojanje još jednog krucijalnog mehanizma za osiguranje transfera saveznog novca ratnoj Republici Srpskoj i Krajini. Bila je to Služba društvenog knjigovodstva koja je predstavljala sistem finansijskih transfera koji je postojao i pre raspada bivše Jugoslavije. Značaj postojanja takve službe se ne može potceniti. Bez toga, fizičko kretanje gotovinskih sredstava bilo bi jedini način transfera novca između Srbije i srpskih republika. Prema svedoženjima i dokaznom materijalu, od ranije je bila prepoznata potreba za kontrolom sistema. U delovima Hrvatske pod srpskom kontrolom su filijale Službe društvenog knjigovodstva bile inkorporirane u računovodstveni sistem Srbije od početka maja 1991. godine.⁵⁴ Dana 1. novembra 1991. godine Radovan Karadžić je rekao prisutnima na plebiscitu srpskog naroda:

---

zaključuje, između ostalog, da će “samo Jugoslovenska Narodna banka ... uspostaviti i provoditi kontrolu nad radom Narodne banke Republike Srpske, Narodne banke Republike Srpske Krajine i komercijalnih banaka u Republici Srpskoj i Republici Srpskoj Krajini.”).

⁵³ Svedoženje Milana Babića, transkript sa suđenja, 19. novembar 2002. str. 12970.

⁵⁴ Svedoženje Milana Babića, transkript sa suđenja, 18. novembar 2002., str. 12948-53, i 3. decembar 2002., str. 13761. Takođe videti i dokazni predmet P427.20(a) i P427.17(a) (Zahtev za jedinstveni kreditni i monetarni sistem Republike Srpske Krajine Predsedniku Vlade Republike Srbije i Predsedniku Vlade Crne Gore i Guverneru Jugoslovenske narodne banke, 12. maj 1992.: “*Od prvog dana ratnog stanja u Republici Srpskoj Krajini bankovne transakcije i platni transferi se sprovode preko komercijalnih banaka i filijala Službe društvenog knjigovodstva Republike Srbije.*” (naglasak u originalu)).

Budite uskoro spremni za odlučno preuzimanje SDK [Služba društvenog knjigovodstva]. Mislim, da imenujete vašeg čoveka u SDK. Pripremite /teren/, prvo razgovarajte s njima, pitajte ih da li su spremni da rade u trenutku koji nije legalan, u skladu sa zakonima i propisima koje ćete im vi, kao opštinska vlast, dati.⁵⁵

Služba društvenog knjigovodstva i integrisani bankarski sistem su omogućili efikasan transfer sredstava iz SRJ u satelitske republike.⁵⁶ Prema svedočenju, sama sredstva su dolazila iz tri osnovna mehanizma: primarna emisija, siva emisija i preusmeravanje prihoda od carina. O svakom ćemo posebno govoriti.

Budžeti RSK i RS su u početku u potpunosti punjeni iz «primarne emisije» - štampanje novih novčanica.⁵⁷ Generalno, to je nepoželjan metod sticanja novca jer lako može dovesti do velike inflacije.⁵⁸ Stoga se mnoge zapadne zemlje oslanjaju na komercijalno pozajmljivanje ili veće oporezivanje kako bi isfinansirale budžetski manjak. Savezna Republika Jugoslavija, međutim, nije imala puno opcija. Rezolucijom Saveta bezbednosti zabranjen je transfer novca u SRJ, osim «plaćanja isključivo u striktno medicinske ili humanitarne svrhe i za prehrambene proizvode». Prema svedočenju Zorana Lilića, predsednika SRJ od 1993. do 1997. godine, jedini izvor novčanih sredstava za SRJ nakon nametanja sankcija bila je primarna emisija.⁵⁹ Iako je sâm Milošević tvrdio da su sankcije uzrok hiperinflacije, sudski veštak optužbe za finansije, Morten Torkildsen, objasnio je da je veza indirektnija. Sankcijama je povećana potreba za primarnom emisijom koja je opet izazvala hiperinflaciju.⁶⁰

---

⁵⁵ Dokazni predmet P427.19(a), str. 2; Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 56.

⁵⁶ Svedočenje Ante Markovića, transkript sa suđenja, 23. oktobar 2003., str. 28044 ("Generalno govoreći, novčane transakcije, finansijske transakcije su išle preko Službe društvenog knjigovodstva, SDK. Nije postojao drugi način komuniciranja.").

⁵⁷ Videti, na primer, svedočenje Milana Babića, transkript sa suđenja, 19. novembar 2002., str. 12970.

⁵⁸ Ante Marković je podneo ostavku kao premijer Vlade SRJ zbog toga što je iz budžeta za 1992. godinu dodeljeno 81 posto sredstava za JNA, sredstva koja su se trebala pokriti iz štampanja novčanica. Izjava Ante Markovića, dokazni predmet P569(a), stav 21-24.

⁵⁹ Svedočenje Zorana Lilića, transkript sa suđenja, 17. jun 2003., str. 22622.

⁶⁰ Svedočenje Mortena Torkildsena, transkript sa suđenja, 10. april 2003. str. 19044.

Dokazi su pokazali da je novi novac išao u RS i RSK preko Službe društvenog knjigovodstva i predstavljao je osnovno sredstvo podrške područjima pod srpskom kontrolom u Bosni i u Hrvatskoj. Torkildsen je na osnovu analize dokumenata zaključio da je Narodna banka Jugoslavije, sa sedištem u Beogradu, ustvari, štampala novčanice za bosanske Srbe. Prema zapisniku sa sednice Vrhovnog saveta odbrane od 10. februara 1993. godine, primarnom emisijom je finansiran visok procenat vojnog budžeta i s obzirom na ekonomsku recesiju Savezne Republike Jugoslavije, zahtevi za novčanim sredstvima od strane RSK pokriveni su iz primarne emisije.⁶¹ Na sednici je Milošević zaključio da s obzirom na potrebe RSK i RS-a «treba da izdamo 500 milijardi iz primarne emisije»⁶².

Zavisnost satelitskih republika od Narodne banke Jugoslavije u vezi s primarnom emisijom ođigledna je na osnovu velikog broja direktnih zahteva koje su tokom rata i vlada RS-a i vlada RSK uputile Narodnoj banci Jugoslavije za finansiranje. Mnogi od tih zahteva su tokom suđenja izvedeni kao dokazni materijal.⁶³ Dokumenti pokazuju da se novcem finansirao budžetski deficit u RS-u i RSK koji se gotovo u celosti odnosio na vojne rashode i rashode policije:⁶⁴ Vojni rashodi su često karakterisani kao rashodi u «posebne svrhe». ⁶⁵ U odluci vlade RS-a iz maja 1992. godine je stajalo da će se «do 80 posto primarne emisije koristiti u posebne svrhe».⁶⁶

Osim direktnog finansiranja iz Narodne banke Jugoslavije, primarna emisija je također bila izvor kreditnih sredstava koja su se pozajmljivala RS po kamatnoj stopi

---

⁶¹ Zapisnik sa sednice Vrhovnog saveta odbrane, dokazni predmet P667, 10. februar 1993., str. 29.

⁶² Ibid., str. 30.

⁶³ Videti, na primer, dokazni predmet P352.15(a) pismo ministra finansija Republike Srpske Krajine Jugoslovenskoj Narodnoj banci u kojem se traži uplata iznosa od 12.900.000.000 dinara u budžet; dokazni predmet P352.18(a) (24. jul 1995. godine, zahtev za bespovratna sredstva u iznosu od 10.000.000,00 dinara ureda guvernera Srpske Krajine prema Jugoslovenskoj Narodnoj banci da bi se pokrili troškovi); dokazni predmet P427.42(a) (zahtev za finansiranje srbijanskom Ministarstvu odbrane od Minstra odbrane RSK u kojem se traže «planirana sredstva od oko 200 miliona mesečno»); dokazni predmet P427.53(a) (zahtev Republike Srpske Krajine Ministarstvu odbrane SRJ za finansijska i vojna sredstva u iznosu od 100.000.000 dinara, datum zahteva 22. novembar 1994).

⁶⁴ Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 73 (navode se Službene novine Republike Srpske, 30. mart 2004. kao i to da na finansiranje VRS otpada 95.6 posto budžeta za 1993.); dokazni predmet P427.59(a).

⁶⁵ Dokazni predmet P427.24(a) (Odluka o korišćenju sredstava iz primarne emisije, Službene novine srpskog naroda Bosne i Hercegovine br. 4/92 "Da bi se izbegli negativni efekti rata na ekonomiju Srpske Republike BiH, do 80 posto primarne emisije će se koristiti u posebne namene"); dokazni predmet P388; Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 73.

⁶⁶ Dokazni predmet P366; Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 73.

od 5 posto, sa rokom otplate od 10 godina.⁶⁷ Međutim, kao što je Torkildsen rekao tokom svedođenja, teška inflacija je dovela do toga da su krediti otplađivani po stvarnoj vrednosti koja je daleko niža od iznosa pozajmljenih sredstava, te su stoga prerasli u darovana sredstva.⁶⁸ Dokazi takođe pokazuju da je primarna emisija korišćena za davanje kredita proizvođačima roba za potrebe vojske Republike Srpske.⁶⁹

Osim primarne emisije, prema svedođenju, korišćena je i «siva emisija» da bi se prikupila sredstva za vojne rashode. «Siva emisija» se odnosi na novac koji je štampan u banci, ali, za razliku od primarne emisije, nije odobren niti je evidentiran u knjigama Centralne banke. Prednost sive emisije je ta da s obzirom da se ne vodi nikakva evidencija, ko god vrši emisiju novca može novac potrošiti tajno u bilo koje svrhe prema svom određenju. Stoga se siva emisija verovatno koristi u svrhe za koje onaj ko radi takvu emisiju ne vodi evidenciju. To je naročito opasno za ekonomiju jer nekontrolisano štampanje novca dovodi do hiperinflacije.

Od 1990. do 1994. godine SRJ je koristila sivu emisiju u nastojanju da od građana Srbije dobije novu vrstu valutu.⁷⁰ Veštaci smatraju da su građani Srbije imali 8 milijardi nemačkih maraka ušteđenih sredstava koje vlada ne bi mogla eventualno isplatiti.⁷¹ Devizne rezerve do kojih je država uspjela doći su zatim prebađene u filijalu jedne jugoslovenske banke na Kipru.

Tokom izvođenja dokaza potvrđeno je da su do 1994. godine savezni organi shvatili da treba da rešavaju hiperinflaciju i više nisu mogli da štampaju novac da bi

---

⁶⁷ Dokazni predmet P427.33(a).

⁶⁸ Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 76.

⁶⁹ Dokazni predmet P427.35(a) (zahtev za kredit iz primarne emisije od proizvođača uniformi koji je odobrio Glavni štab vojske Republike Srpske dana 30. novembra 1992.).

⁷⁰ Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 83.

⁷¹ Videti godišnji izveštaj za 1992. godinu, Narodna banka Republike Srpske, dokazni predmet 427.14(a) ("Realizacija dotoka stranih valuta u toku rata i pod uslovima embarga je bila nemoguća tako da je Banka odlučila pođeti stvarati strane državne rezerve kroz otkup stranih valuta od građana preko komercijalnih banaka. Na taj nađin se formiraju strane rezerve."). U izveštaju se takođ

er pominje i pad finansijske discipline i sprovođenje neregularne emisije novca, posebno primarne. Takođe videti Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 80.

pokrivali budžetske deficite.⁷² Bilo je potrebno iznaći drugi izvor vrste valute i to je bila Uprava carina SRJ. 1994. godine Mihalj Kertes je imenovan na funkciju direktora Uprave carina. Na početku te iste godine sredstva Uprave carina nisu bila knjigovodstveno evidentirana u knjigama SRJ, i barem deo sredstava je prebačen na iste račune na Kipru na koje se slivao novac dobijen sivom emisijom.⁷³

U svom svedoženju Radomir Marković, šef Državne bezbednosti Srbije u periodu od novembra 1998. do 2000. godine, opisao je način na koji je taj novac korišćen. Marković je u toku svedoženja rekao da je budžet Srbije za službe bezbednosti pokrivaio samo oko 50 posto budžetskih potreba. Sredstva za nabavku opreme za državnu bezbednost i vojsku su dolazila iz Savezne uprave carina.⁷⁴ Opisao je kako su zaposleni u sektoru državne bezbednosti zaduženi za finansije odlazili u upravu carina po gotovinski novac i kako su ga donosili u finansije Ministarstva unutrašnjih poslova. Zatim bi Ministar sredstva položio na račune Beogradske banke na Kipru. Ta sredstva su korišćena za plaćanje opreme za helikoptere, džipove i druge opreme iz inostranstva.⁷⁵ Marković je takođe u svom iskazu rekao da se iz tih sredstava finansirala izgradnja centra za obuku jedinica specijalne policije Srbije u Kuli, koji su upućivani u Bosnu i Hrvatsku.⁷⁶

Materijalna podrška

Materijalna sredstva predstavljaju suštinu svakog oružanog sukoba.⁷⁷ Dokazi koji su izvedeni u toku suđenja Miloševiću su pokazali da su se vojske hrvatskih i bosanskih Srba oslanjale na Saveznu Republiku Jugoslaviju i na Srbiju ne samo u smislu finansijske podrške: one su gotovo u potpunosti zavisile od Jugoslovenske

---

⁷² Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 81-83. Takođe, na početku 1994. godine vrednost jugoslovenskog dinara je utvrđena prema nemačkoj marki u odnosu 1:1 kako bi se sprečila hiperinflacija.

⁷³ Drugi stručni izveštaj Mortena Torkildsena, dokazni predmet P426, stav 83; dokazni predmet 427.61(a).

⁷⁴ Svedoženje Radomira Markovića, transkript sa suđenja, 25. juli 2002., str. 8685.

⁷⁵ Ibid., str. 8685-87.

⁷⁶ Ibid., str. 8688-89.

⁷⁷ Izjava generala Vegha, dokazni predmet 644, stav 201.

armije i u pogledu snabdevanja opremom i materijalno-tehničkim sredstvima⁷⁸. Stepen u kojem su se oslanjali pokazan je dokumentima i svedočenjima u toku suđenja Miloševiću. Prema dokazima, JNA, Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije i drugi subjekti (među njima i grupe srpskih civila i policija), naoružavali su srpske civile i teritorijalnu odbranu na lokalnom nivou u Krajini i u Bosni pre početka sukoba i zvaničnog formiranja oružanih snaga. Kasnije su formirane vojska bosanskih Srba (VRS) i Srpska vojska Krajine (SVK) na osnovu materijalne i podrške u kadru koji je JNA ostavila iza sebe nakon što se povukla iz Hrvatske i Bosne.⁷⁹ S obzirom da RSK i RS nisu imale gotovo nikakav proizvodni kapacitet, mogle su zadovoljavati svoje tekuće materijalne potrebe preko kontinuiranog transfera naoružanja i municije iz Srbije i SRJ.

Kao što je to bio slučaj sa finansijskom podrškom, veliki deo materijalne pomoći je vojskama pružan tajno. Podrška koju su SRJ i Srbija pružale RSK i RS zvanično je okarakterisana kao «humanitarna pomoć» iako je bila namenjena oružanim snagama.⁸⁰ Tokom izvođenja dokaza na suđenju Miloševiću akcenat je stavljen na nekoliko mehanizama tajnih transfera naoružanja i materijalne podrške.

Naoružavanje bosanskih i hrvatskih Srba

Dokazi koji su izvedeni u toku suđenja pokazali su da su raznim državnim mehanizmima naoružavane lokalne srpske jedinice teritorijalne odbrane i srpski civili u Bosni, Hrvatskoj i na Kosovu pre nego što je sukob počeo.

Podrška JNA

Ogromna količina naoružanja je dostavljana lokalnim srpskim jedinicama teritorijalne odbrane u Bosni i Hrvatskoj od strane pripadnika Jugoslovenske vojske,

---

⁷⁸ Dana 27. aprila 1992. godine, Srbija i Crna Gora su proglasili novi naziv bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Savezna Republika Jugoslavija. Naziv vojske je također promenjen, tako da je Jugoslovenska narodna armija (JNA) postala Vojska Jugoslavije (VJ). U ovom izveštaju termin "Jugoslovenska vojska" se koristi i za JNA i za JA.

⁷⁹ Videti, naprimer, svedočenje Wesley Clarka, transkript sa suđenja, 15. decembar 2003., str. 30375 ("Znali smo da je srpska vojska bila – bila stvorena iz jugoslovenske vojske").

⁸⁰ Videti, na primer, dokazni predmet P464.23, pismo pukovnika vojske RS-a Talića u SRJ od 28. maja 1993., u kojem se traži "1.000 tona D-2 [goriva] i određene količine MB-86 ili 98 [goriva]," navodeći da bi zahtev trebao doći od nekih organa civilne vlasti nadležnog za humanitarnu pomoć i da se "ne sme pominjati da je to za potrebe vojske." Osim toga, Milan Babić je svedočio da je kod za oružje u presretnutim razgovorima bio "švedski i lekovi" kao i "letve, drvene daske ... brašno, šećer i baterije." Transkript sa suđenja, 22. novembar 2002., str. 13292-93. Takođe videti i dokazni predmet P352.29.

uz odobrenje viših organa. Prema svedočenju bivšeg generala JNA Vasiljevića, da bi se naoružanje koje je prethodno bilo na saveznoj teritoriji dostavilo Srbima, bilo je potrebno odobrenje sa najvišeg nivoa – u ovom slučaju odobrenje predsedništva.⁸¹ Vojni sudski veštak je objasnio da se «naoružanje može izdati iz dobro čuvanog vojnog skladišta u skladu sa detaljno regulisanim procedurama izdavanja, po naredbi osobe koja je ovlašćena za izdavanje.»⁸² To je obično osoba visokog ranga, a ne lokalni komandant.⁸³

U nekim slučajevima distribucija naoružanja je vršena na osnovu spiskova lokalnih civila. Naoružanje je potom dostavljano iz skladišta JNA. Milan Babić je u svom iskazu rekao da mu je u leto 1991. godine jedan pukovnik JNA ponudio svoje usluge nabavke naoružanja za Srbe u Hrvatskoj. Pukovnik je od Srba iz Krajine uzimao narudžbe za naoružanje i zatim je distribuirao naoružanje iz skladišta JNA u Bihaću, u Bosni (u blizini granice s Hrvatskom).⁸⁴ Također, svedok B-24 iz Bosne, policajac i pripadnik kriznog štaba u Zvorniku, opisao je kako je u aprilu 1992. godine osoba koja je radila u Zvorniku pod imenom «Marko Pavlović» nazvala oficire JNA i u roku od 24 do 48 sati bi pošiljke naoružanja i municije stigle za «odbranu» Zvornika.⁸⁵ Procenio je da su barem dve trećine ukupne količine naoružanja koja je dopremljena u Zvornik dopremljene iz depoa i skladišta JNA.⁸⁶

General Vasiljević je svedočio o drugim slučajevima u kojima su vojnici JNA dostavljali malo naoružanje Srbima u Hrvatskoj i Bosni. Krajem 1991. godine je službenika bezbednosti u kontraobaveštajnom odjeljenju JNA uhvatio šef bezbednosti kako pokušava da izvrši transfer naoružanja iz skladišta u Hrvatskoj Srbima u Slavoniji. General Vasiljević je u svom iskazu rekao da mu je pukovnik koji je pokušao da izvrši transfer naoružanja Srbima u Hrvatskoj rekao da je to uradio na osnovu usmenih naredbi generala Živote Panića, komandanta Prve vojne oblasti JNA

---

⁸¹ Svedočenje Aleksandra Vasiljevića, transkript sa suđenja, 18. februar 2003., str. 16402.

⁸² Iskaz generala Vegha, dokazni predmet P644, stav 127.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Svedočenje Milana Babića, transkript sa suđenja, 22. novembar 2002., str. 13274-76.

⁸⁵ Svedočenje svjedoka B-24, 23. maj 2003., str. 21171-73.

⁸⁶ Ibid., str. 21184.

u toku operacija na Vukovar.⁸⁷ General Vasiljević je takođe rekao da je naoružanje izmešteno iz skladišta u skladišta JNA u Bosni i Hercegovini i dublje u teritoriji Hrvatske i da je bilo namenjeno srpskim jedinicama teritorijalne odbrane u Krajini.⁸⁸

Do kraja 1991. godine dokazano je da je zbog velikog broja direktnih zahteva koji su stizali od novoformiranih jedinica teritorijalne odbrane za vojnu opremu iz rezervi JNA administracija JNA prepoznala potrebu za sistematičnijim snabdevanjem jedinica za teritorijalnu odbranu naoružanjem. Stručna analiza i dokumenti pokazuju da je dana 30. decembra 1991. godine JNA napravila izričite planove za plansko opremanje srpskih lokalnih jedinica teritorijalne odbrane.⁸⁹ Ova poverljiva naredba kojom je uspostavljen sistem za zahteve za naoružanjem kasnije je navedena u pismu u kojem se na istu pozvao štab teritorijalne odbrane bosanskih Srba koji je tražio 2.000 komada naoružanja.⁹⁰ Formalno ili neformalno, jasno je da su ogromne količine naoružanja prolazile između JNA i srpskih lokalnih jedinica civilne odbrane pre ratova. Do marta 1992. godine, dva meseca prije zvaničnog formiranja vojske Republike Srpske, u vojnim dokumentima koji su predočeni tokom suđenja zaključeno je da je «JNA podelila 51.900 komada naoružanja [bosanskim Srbima].»⁹¹

Na Kosovu je stručnom analizom dokazano da je Vojska Jugoslavije takođe dostavljala naoružanje srpskim civilima 1998. godine, pre izbivanja oružanog sukoba. U analizi se citira izveštaj Ministra unutrašnjih poslova od 8. januara 1998. godine u kojem se navodi da «s obzirom na sve češće oružane napade albanskih naoružanih

---

⁸⁷ Svedoženje Aleksandra Vasiljevića, transkript sa suđenja, 6. februar 2003., str. 15777.

⁸⁸ Ibid., str. 15778-79.

⁸⁹ «Stručni izveštaj tima za vojnu analitiku u predmetu broj IT-02-54-T: Oružane snage SFRJ i sukob u Hrvatskoj – aktivnosti JNA u BiH i podrška JNA (V) snagama bosanskih Srba,» Deo III: Aktivnost JNA u BiH i podrška JNA(V) snagama bosanskih Srba, dokazni predmet P643.1, stav. 16; dokazni predmet P427.48(a).

⁹⁰ Dokazni predmet P464.15(a), 3. mart 1992.; «Stručni izveštaj tima za vojnu analitiku» Deo III, dokazni predmet P643.1, stav 16. Direktni zahtevi vojnika JNA u Krajini prema JNA i dalje su upućivani nakon što je formirana SVK. Problem je u tolikoj meri preovladavao da je u decembru 1993 zvaničnim sredstvima pokušano da se stave pod kontrolu direktni zahtevi za naoružanje koji su dolazili od oficira u Krajini. Svedoženje Aleksandra Vasiljevića, transkript sa suđenja, 6. februar 2003., str. 15855-56. Jedan od dokaznih predmeta prihvaćenih tokom suđenja je naredba o proceduri za obezbeđenje sredstava iz SRJ koja je data u odgovoru na problem, a to je da su pojedinci koristili veze u saveznoj armiji direktno za snabdevanje, zaobilazeći glavni štab koji je koordinirao pomoć. Dokazni predmet P352.157(a).

⁹¹ Dokazni predmet P352.90 («Zaključci bazirani na proceni situacije na teritoriji BiH/Bosne i Hercegovine/ u zoni odgovornosti 2.VO/Druge vojne oblasti», mart 1992.), str. 5. Takođe videti dokazni predmet P427.32, str. 14 («Pešadijske jedinice koje su formirane opremljene su naoružanjem koje su dobili od bivše JNA, koje su podelili oficiri, pripadnici Srpske demokratske stranke, ili drugi predstavnici srpskog naroda.»).

bandi, čiji je cilj da se etnički očisti područje, verujemo da je potrebno podeliti naoružanje ugroženom stanovništvu». ⁹² Naoružavanje lokalnog stanovništva bilo je odgovor na spoznaju da se civili već naoružavaju bez zvanične kontrole. Cilj programa je bio naoružati građane a ne pripadnike vojske ili Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) koje je država direktno naoružavala. Istovremeno sa tim tajnim naoružavanjem srpskih civila koje je teklo na Kosovu provodio se program razoružanja etničkih Albanaca. ⁹³

Ministarstvo odbrane Srbije

Dokazi su pokazali da je srbijansko Ministarstvo odbrane imalo vodeću ulogu u snabdevanju naoružanjem i bosanskih Srba. Ovo je rađeno na više načina.

Dokazi pokazuju da je vodstvo RSK upuđivalo Ministarstvu odbrane Srbije tokom 1991. godine direktne zahteve za ogromnim količinama municije, naoružanja i materijala. ⁹⁴ U poverljivom «izveštaju o pružanju pomoći srpskim oblastima u Hrvatskoj» koje je u novembru 1991. godine napravilo srbijansko Ministarstvo odbrane navodi se da je «pomoć već pružena Srbima u Hrvatskoj, s tim da još uvek postoji urgentna potreba». ⁹⁵ U izveštaju je Ministar odbrane Srbije preporučio da Krajini do kraja 1991. godine, osim ogromne količine finansijske pomoći, srbijanska vlada uputi velike količine sredstava veze i opreme za civilnu zaštitu, kao i naoružanje. U podršci svome zahtevu Ministar odbrane navodi sledeće: «Mi verujemo da bi se postigli vrlo dobri rezultati na ostvarivanju zajedničkih ciljeva ako Republika Srbija obezbedi pomoć potrebnu da bi se zadovoljile navedene potrebe, uz pomoć svih društvenih institucija i ovog Ministarstva koje bi moglo pružiti pomoć iz materijalnih rezervi koje još uvek ima u svojim skladištima.» ⁹⁶

---

⁹² Dokazni predmet P318, «Izveštaj o organizaciji i merama komande i kontrole za oružane organizacije Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srbije,» deo IIA-11/13.

⁹³ Dokazni predmet P318, «Izveštaj o organizaciji i merama komande i kontrole za oružane organizacije Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srbije,» dio IIA-12-13/13.

⁹⁴ Videti dokazni predmet P427.36(a) i P427.40(a), koji sadrže duge zahteve za naoružanje i municiju.

⁹⁵ Dokazni predmet P352.5(a).

⁹⁶ Ibid.

Drugi bitan nađin na koji su sredstva i oprema stizali u Bosnu i Hrvatsku bio je slanje naoružanja preko dobrovoljaca i osoblja koji su putovali iz Srbije. Dobrila Gajiđ-Glišiđ, bivša službenica Ministarstva odbrane Srbije, u svom iskazu je rekla da je srbijansko Ministarstvo odbrane naoružavalo dobrovoljce za ratove u Bosni i u Hrvatskoj od početka oktobra 1991. godine. Prema njenom svedođenju, Ministarstvo odbrane je kupilo ogromne koliđine sredstava za dobrovoljce koja su zavođena kao «oprema za lov», među kojom je bilo i 800 pancira, 10 laserskih nišana i između 10 i 20 infracrvenih nišana.⁹⁷ Osim toga, na hiljade pušaka i pištolja i druge opreme je za dobrovoljce nabavljeno iz inostranstva, a u nekim sluđajevima plađani su gotovinskim sredstvima koja su se iz zemlje iznosila u koferima⁹⁸. Nađin na koji je naoružanje nabavljano istiđe tajnost tih operacija.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije

Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije takođe je imalo važnu ulogu u naoružavanju srpskih jedinica u Bosni i u Hrvatskoj. Milan Babiđ je u svom iskazu rekao da je početkom 1991. godine, nakon sastanka sa Miloševićem i Ministrom unutrašnjih poslova Srbije na kome su razgovarali o naoružanju za odbranu RSK, Ministarstvo unutrašnjih poslova dostavilo naoružanje Krajini iz skladišta jedinica teritorijalne odbrane u Srbiji.⁹⁹ General Vasiljeviđ je tokom svedođenja izjavio da su tri đoveka uhapšena od strane hrvatskog Ministarstva unutarnjih poslova zbog prevoza naoružanja koje je obezbijedio srbijanski MUP za Srbe u Hrvatskoj početkom 1991. godine; Ministar unutrašnjih poslova Srbije je intervenisao da bi osigurao izdavanje naoružanja.¹⁰⁰ Milan Milanoviđ, bivši vršilac dužnosti ministra odbrane RSK, opisao je kako je Radovan Stojiđiđ, komandant specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova, stigao u Krajinu 5. oktobra 1991. godine, sa osobljem i opremom iz srbijanskog Ministarstva unutrašnjih poslova i kako je nastavio da prima opremu iz Srbije, kao i platu.¹⁰¹

---

⁹⁷ Iskaz Dobrile Gajiđ-Glišiđ, dokazni predmet P567, stav 18.

⁹⁸ Ibid., stav 21; svedođenje Dobrile Gajiđ-Glišiđ, transkript sa suđenja, 21. oktobar 2003., str. 27846.

⁹⁹ Svedođenje Milana Babiđa, transkript sa suđenja, 20. novembar 2002., str. 13103-04. Takođe videti i svedođenje Aleksandra Vasiljeviđa, transkript sa suđenja, 13. februar 2003., str. 16038.

¹⁰⁰ Svedođenje Aleksandra Vasiljeviđa, transkript, 5. februar 2003., str. 15772.

¹⁰¹ Svedođenje Milana Milanoviđa, transkript sa suđenja, 8. oktobar 2003., str. 27253-54.

U iskazu je takođe navedeno da su stanice policije u Srbiji (koje su bile deo Ministarstva unutrašnjih poslova) direktno pružale određenu podršku srpskim jedinicama teritorijalne odbrane u Bosni. Kao što je u svom iskazu naveo svedok B-24, policajac iz redova bosanskih Srba, «Mi nismo imali tehničku opremu, hođu ređi, uniforme, odeđu koja je u to vrijeme bila ista kao u Jugoslaviji i u Srbiji. Tako smo primali pomođ u vidu uniformi, nešto sredstava veze od policijskih stanica u malom Zvorniku i Loznici [u Srbiji].»¹⁰²

Matica Srba i iseljenika Srbije

Mođda jedan od najvažnijih nađina na koje je Ministarstvo unutrašnjih poslova radilo na naoružavanju srpskih vojnih jedinica – koji je bio nepoznat pre suđenja Miloševiđu – bio je Matica Srba i iseljenika Srbije.

Udruženje, poznato pod nazivom «Matica», osnovano je s ciljem pružanja humanitarne pomođi Srbima u Bosni i u Hrvatskoj. Iako navodno humanitarna organizacija, ona je obezbeđivala sredstva za bojište.¹⁰³ Uloga koju je imala u podeli naoružanja izašla je na videlo u postupku izvođenja dokaza. Dobrila Gajiđ-Glašiđ je u svome iskazu izjavila da je u toku razgovora na temu prikupljanja novca za naoružavanje ratnih dobrovoljaca iz Srbije Brana Crnđeviđ, predsednik Matice, obeđao da ėe finansirati nabavku 8.000 pušaka novcem iz inostranstva.¹⁰⁴ Dva svedoka saradnika su iznela detalje u vezi s nađinom na koji je Matica dostavljala naoružanje u Bosnu i Hrvatsku.

Prema iskazu svedoka B-179, koji je nekad bio zaposlen u Matici Srba i iseljenika Srbije, srpska sela u Bosni i u Hrvatskoj redovno su Matici slala zahteve za sredstvima, među njima i za automatske puške, prigušivađe itd.¹⁰⁵ Svakodnevno se manja grupa lidera državne bezbednosti, među njima i Jovica Stanišiđ i Mihalj Kertes¹⁰⁶, sastajala i razgovarala o vrsti i koliđini sredstava i municije potrebne u

---

¹⁰² Svedođenje svedoka B-24, transkript sa suđenja, 26. maj 2003., str. 21311.

¹⁰³ Svedođenje svedoka B-179, transkript sa suđenja, 15. septembar 2003., str. 26589-90.

¹⁰⁴ Iskaz Dobrile Gajiđ-Glišiđ, dokazni predmet P 567, stav. 22.

¹⁰⁵ Videti dokazni predmet 539.8(a).

¹⁰⁶ Jovica Stanišiđ je bio šef srbijanske sluđbe javne bezbednosti (tajne policije) do kraja 1998. godine; Mihalj Kertes je bio zamenik ministra unutrašnjih poslova u Srbiji prije nego što je postao direktor Carina SRJ 1994. godine.

raznim delovima Bosne i Hrvatske. U početku su se sastanci organizovali u velikom skladištu JNA izvan Beograda gde su naoružanje i municija bili uskladišteni (Bubanj Potok), a kasnije su se održavali u sajamsko-izložbenom prostoru u Beogradu.¹⁰⁷

Posle sastanaka Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije je izdavalo naredbe u vezi s destinacijom kamiona i istovarom naoružanja. Svedok B-179 je izjavio da je 1992. godine 1.200 kamiona, od kojih je većina imala kapacitet prevoza tereta težine od preko 20 tona, prevezlo naoružanje i municiju iz Bubanj Potoka do linija fronta po celoj Bosni i Hrvatskoj. Naoružanje je takođe stizalo i iz skladišta Ministarstva unutrašnjih poslova.¹⁰⁸ U svom iskazu je naveo da su praktično svakodnevno konvoji od 10 do 15 velikih kamiona išli za Bosnu i Hrvatsku.¹⁰⁹ U većini konvoja su bili kamioni Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije i nikada nisu bili pregledavani na kontrolnim punktovima.¹¹⁰ Iako je Milošević tvrdio da je Matica Srba i iseljenika Srbije pružala humanitarnu pomoć,¹¹¹ svedok B-179 je procenio da je humanitarna pomoć bila u samo jednom od 10 ili 15 kamiona u svakom konvoju; u preostalim se nalazila vojna pomoć. Svedok B-179 je potvrdio da niko nije plaćao za tu robu. Ona se samo jednostavno primala.¹¹²

Među kamionima koji su korišćeni za prevoz naoružanja takođe su bili i privatni prevoznici iz RSK i RS-a koji su dolazili u Srbiju s tim ciljem.¹¹³ Oprema je u početku odvožena na linije fronta u RS i RSK. Svedok B-24, službenik Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije i pripadnik kriznog štaba u Zvorniku, u Bosni, opisao je svoje učešće u transportu naoružanja od Matice do srpskih sela u Bosni. Tokom svedoženja je izjavio da je dobijao instrukcije da kamion odveze do parkirališta Sajma u Beogradu i da kamion s punim rezervoarom goriva i ključevima u kamionu ostavi na parking. Zatim bi se, posle par sati, vratio i našao isti kamion natovaren naoružanjem. U kamionima se takođe nalazilo i žito i brašno te bi imali fiktivne

---

¹⁰⁷ Svedoženje svedoka B-179, transkript sa suđenja, 15. septembar 2003., str. 26605-07.

¹⁰⁸ Ibid., str. 26596-98.

¹⁰⁹ Ibid., str. 26612-14.

¹¹⁰ Ibid., str. 26611-14.

¹¹¹ Unakrsno ispitivanje svedoka B-179, transkript sa suđenja, 15. septembar 2003., str. 26639-41.

¹¹² Svedoženje svedoka B-179, transkript sa suđenja, 15. septembar 2003., str. 26614.

¹¹³ Ibid. str. 26596.

fakture, iako se na granici nije vršila kontrola sadržaja kamiona. Kada bi se kamioni vratili u Zvornik, naoružanje se delilo srpskim selima na osnovu procene stepena opasnosti.¹¹⁴ Svedok B-24 je lično učestvovao u transportu naoružanja dva puta i svaki put se u kamionu nalazilo po 200 do 300 komada naoružanja.¹¹⁵

Nakon što su u maju 1992. godine¹¹⁶ Srbiji i Crnoj Gori nametnute sankcije, prema svedoženju, dostava i podela naoružanja nastavljani su nesmetano. Jedina razlika je bila ta što se kamioni nisu mogli dugo zadržavati u Bujan Potoku.¹¹⁷ Svedok B-179 je izjavio da su posle embarga po jedan ili dva kamiona dolazili u skladište u određeno vreme i odlazili po utovaru. Ovo je rađeno u nastojanju da se spređi curenje informacija o utovaru naoružanja. Takođe su kamioni zadržavani na zemljištu Sajma u Beogradu i nisu smeli biti na lokalitetima MUP-a. Sajam i druge «nevine lokacije» su pronađene za kamione kako javnost ne bi doznala za dostavu naoružanja.¹¹⁸

Formiranje SVK i VRS 1992. godine

Ustavom Republike Srpske Krajine koji je donesen u januaru 1992. godine proglašeno je da će «teritorijalna odbrana Republike Srpske Krajine činiti oružane snage Republike Srpske Krajine [poznate kao akronim SVK].»¹¹⁹ Narodna skupština Republike Srpske zvanično je formirala Vojsku Republike Srpske BiH [VRS] 12. maja 1992. godine.¹²⁰ Pomoć JNA omogućila je izuzetan start za obe ove vojske.

JNA se zvanično povukla iz Bosne i Hrvatske u maju 1992. godine, s tim da je iza sebe ostavila kadar i naoružanje. Dokazi pokazuju da je to bio jedan od primarnih načina na koji je JNA pružala podršku VRS i SVK. Sredstva koja su ostala iza JNA činila su osnovu za stvaranje dve nove vojske. Iako je u to vreme bilo dobro poznato

---

¹¹⁴ Svedoženje svedoka B-24, transkript sa suđenja, 23. maj 2003., str. 21182.

¹¹⁵ Ibid., str. 21182-83.

¹¹⁶ Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija br. 757 (1992), S/RES/757 (1992) <http://www.nato.int/ifor/un/u920530a.htm> (4. decembar 2006.).

¹¹⁷ Svedoženje svedoka B-179, transkript sa suđenja, 15. septembar 2003., str. 26618.

¹¹⁸ Ibid., str. 26618, 26642.

¹¹⁹ Ustav Republike Srpske Krajine, januar 1992., član 102.

¹²⁰ Dokazni predmet 352.174.1(a), Tonski zapis 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske, održane 12. maja 1992., str. 30.

da je JNA ostavila iza sebe naoružanje i kadar u Bosni i Hrvatskoj na korišćenje lokalnim Srbima po njenom povlađenju, stepen u kojem su se oni oslanjali na transfer vojnih sredstava i mehanizmi transfera detaljno su izašli na videlo u toku suđenja Miloševiću.¹²¹

Svedođenja su pokazala da je po povlađenju JNA iz Bosne i Hercegovine u drugoj polovini 1992. godine, JNA tamošnjim Srbima ostavila gotovo celokupnu vojsku koja je bila snabdevena preostalim sredstvima Druge vojne oblasti JNA.¹²² Bivši američki ambasador u Hrvatskoj Piter Galbrajt izjavio je tokom svedođenja da je u maju 1992. godine, povlađeći se iz Bosne, JNA «ostavila iza sebe, pod kontrolom bosanskih Srba, 85 posto svoga ljudstva i većinu opreme.»¹²³ U izveštaju iz 1992. godine komisiji američkog Senata za spoljne poslove, koji je izveden kao dokaz, stoji da «zalihe JNA pružaju, ustvari, neograničene količine materijalno-tehničkih sredstava koje bosanski Srbi sada koriste protiv civila».¹²⁴

Bosanski Srbi su priznali da naoružanje JNA čini osnovu sredstava VRS. Kada je ratna Narodna skupština Republike Srpske i zvanično uspostavila Vojsku Republike Srpske 12. maja 1992. godine, istog tog dana je general Mladić izjavio: «Mi ne pođinjemo od nule, što je bitno.»¹²⁵ General-major Milan Gvero je kasnije izjavio

---

¹²¹ Miloševićev argument je bio da su muslimanske i hrvatske snage takođe imale korist od sredstava i opreme koji su ostali iza JNA. Videti, na primer, unakrsno ispitivanje Mortena Torkildsena, transkript sa suđenja, 11. april 2003., str. 19128. Međutim, penzionisani general JNA a potom Hrvatske vojske Imra Agotić svedožio je da osim dela naoružanja koje je pripadalo postrojbama hrvatske teritorijalne obrane, JNA je «uzela kompletno naoružanje i opremu. Dio koji nije mogla odnijeti ostavila je u takvome stanju da se nije moglo staviti u funkciju. Nije se moglo koristiti.» Transkript sa suđenja, 27. jun 2003., str. 23270-71.

¹²² Svedođenje Mortena Torkildsena, transkript sa suđenja, 10. april 2003., str. 19014; dokazni predmet P427.32(a); dokazni predmet P437.11; iskaz generala Vegha, dokazni predmet P644, stav 292 («Druga vojna oblast JNA formirala je kostur VRS-a... JNA je ostavila mnogobrojno osoblje i puno opreme i sredstava za sobom i pružala je neophodnu podršku potrebnu za formiranje novih oružanih snaga.»).

¹²³ Svedođenje Petera Galbraitha, transkript sa suđenja, 25. jun 2003., str. 23080. Takođe videti i «Analizu borbene gotovosti i aktivnosti Vojske Republike Srpske 1992.,» april 1993., dokazni predmet P427.32, str. 93 («Materijalne rezerve osnovnog i potrošnog materijala i sredstava koje su nađene na teritoriji bivše BiH i koje su ostale iza bivše JNA u skladištima i jedinicama i pozadinskim bazama, uglavnom su stavljene pod kontrolu i na raspolaganje VRS.»); Svedođenje Davida Harlanda, transkript sa suđenja, 18. septembar 2003., str. 26973-74 («Ođigledno je srpska dominacija frontom bila uglavnom funkcija podrške – iz Beograda. Ustvari, nad bosanskim Srbima su njihovi neprijatelji imali brojđanu nadmođ. U suštini, bosanski Muslimani su brojđano imali nadmođ, ali su bosanskim Srbima obezbedili osnovno naoružanje. Ili striktno govoređi, ostavili su naoružanje iza sebe kada – kada su se povukli iz Bosne i Hercegovine 1992. godine, ali, ustvari, bio je to jednostavno prenos na njihove predstavnike.»); dokazni predmet P471.5, p. 27.

¹²⁴ «Etniđko đišđenje Bosne i Hercegovine, izveštaj Komitetu za spoljne poslove, Senat Sjedinjenih Ameriđkih Država, avgust 1992. godine», dokazni predmet P471.5, str. 27-28.

¹²⁵ Tonski zapis 16. sednice Narodne skupštine Republike Srpske, 12. maj 1992., dokazni predmet 352.174(a), str. 22.

pred Narodnom skupštinom RS-a u septembru 1993. godine: «Mi smo zadržali sve što se moglo zadržati od naoružanja, borbene opreme, (opreme) vazduhoplovstva, sredstva i slično bivše JNA.»¹²⁶ Mladić je u septembru 1992. godine obavestio generalštab VRS: «Naša vojska je među retkima u istoriji koja je otpođela oslobodilački rat sa vrlo solidnom materijalnom osnovom, posebno u vezi sa teškim naoružanjem, municijom i rezervama hrane.»¹²⁷ Mladićev pregled izvora naoružanja VRS od početka rata do kraja 1994. godine, koji je dao u aprilu 1995. godine na 50. sednici Narodne skupštine Republike Srpske, ilustruje stepen u kojem se RS oslanjala na naoružanje iz rezervi JNA u podršci borbenim operacijama:

Od početka rata [u Bosni] do 31. decembra 1994. godine, utrošili smo ukupno 9.185 tona pešadijske municije. Iz naše proizvodnje obezbeđeno je 1.49% te municije; 42.2% je stiglo iz materijalnih rezervi koje je nasledila VRS i izatekla u enklavama i [vojnim] kasarnama bivše JNA, 47.2% iz pomoći Vojske Jugoslavije; i 9.11% je uvezeno odnosno kupljeno. Trenutno raspolažemo sa 9.11% ukupnih potreba za 1995. ... Za artiljerijsku municiju utrošili smo 18.151 tonu, od toga je 26.2% obezbeđeno iz proizvodnje, 39% iz materijalnih rezervi, 34.4% je iz pomoći Vojske Jugoslavije i 0.26% je iz uvoza. Trenutno raspolažemo sa 18.36% ovogodišnjih potreba. Za protivavionsku municiju utrošeno je 1.336 tona. Od toga nismo ništa imali iz proizvodnje, što znači da nismo proizveli ni jednu granatu, ni jedan metak ... 42.7% je došlo iz materijalnih rezervi, 52.4% iz pomoći Vojske Jugoslavije i 4.9% iz uvoza.¹²⁸

Dodatno objašnjenje onoga što je ostalo može se naći u drugom dokazu izvedenom u toku suđenja, analizi iz 1992. godine o borbenoj gotovosti Republike Srpske. U

---

¹²⁶ Obračanje general-majora Milana Gvere na 34. sednici Narodne skupštine Republike Srpske, Banja Luka, 29. septembar 1993. godine, dokazni predmet P427.13(a), str. 2.

¹²⁷ Izveštaj generala Mladića iz septembra 1992. godine glavnom štabu VRS, dokazni predmet P427.2(a), str. 5.

¹²⁸ Dokazni predmet P427.54(a), str. 18; "Skupština Republike Srpske, 1992-95: Akcenti i delovi" (Izjava sudskog veštaka Roberta J. Doniae, 29. jul 2003.), dokazni predmet P537.2(a), str. 69-70; svedoženje Roberta Doniae, transkript, 12. septembar 2003., str. 26504-06

poverljivoj internoj analizi priznaje se ogroman dug VRS prema Jugoslovenskoj narodnoj armiji u svim aspektima operacija.¹²⁹

Naoružanje koje je JNA ostavila u Hrvatskoj takođe je bilo osnovni izvor naoružavanja vojske hrvatskih Srba u Krajini. Bivši vršilac dužnosti ministra odbrane RSK Milan Milanović je tokom svedoženja izjavio da «kada se JNA povukla u maju 1992. godine, deo teškog naoružanja JNA je ostao na teritoriji SBZS[Krajina]: oko 50 tenkova, oko 70 protivavionskih cevi, veliki broj minobacača i drugog manjeg artiljerijskog naoružanja, kao i lično naoružanje za oko 30.000 vojnika.»¹³⁰ U svome iskazu Milan Babić je objasnio da teritorije Krajine nisu demilitarizovane u skladu sa Venovim planom iz 1992. godine:

Naoružanje i vojna oprema i sredstva nisu u potpunosti uklonjeni iz tog područja i veći deo opreme je sakriven, i preko policije Krajine, koja je još uvek bila u posedu tog naoružanja, vojne jedinice i formacije su u tom području ostale naoružane. Takođe, i kasnije, od početka 1993. godine, ustvari, teško naoružanje je uzeto iz skladišta [JNA] pod nadzorom mirnovnih snaga [UN] i od početka 1993. godine pa nadalje oružane snage su postojale pod nazivom srpska vojska

---

¹²⁹ Videti, na primer, "Analiza borbene gotovosti i aktivnosti Vojske Republike Srpske 1992. godine," dokazni predmet P427.32(a), str. 33: "Vojska Jugoslavije nam je pružila veliku pomoć time što je instalirala ovu vrstu komunikacijske veze, kao što nam je stavila na raspolaganje određeni broj svojih staza za povezivanje i raspoložive kapacitete svojih komunikacijskih kanala ..."; str. 14: "Pešadijske jedinice koje su formirane opremljene su naoružanjem koje je primljeno od bivše JNA"; str.23: "Sva ta sredstva [oklopno-mehanizovane jedinice] primljena su od bivše JNA ili Vojske Jugoslavije"; str. 43: "AROS sistem nasleđen od bivše JNA ... osposobljen je za ometanje neprijateljske komunikacije "; str. 77: "Borbena oprema... je nasleđena....od vojske SRJ nakon što se povukla sa teritorije Republike Srpske"; str. 85: "Odnedavno, saradnja je također intenzivirana i sa obaveštajnim i organima bezbednosti Vojske Jugoslavije "; str. 93: "Materijalne rezerve osnovnih i potrošnih sredstava koje su nađene na teritoriji bivše BiH, i koje su ostale iza bivše JNA ... uglavnom su stavljenе pod kontrolu i na raspolaganje VRS"; str. 99: "Jedinice VRS su snabdevene tehničkom opremom iz ... rezervi Vojske Jugoslavije"; str. 101: "Osnovni izvori intendantskog materijala su bile rezerve JNA evakuirane na teritoriju Srbije, pomoć od Vojske Jugoslavije ..."; str. 104: "Zahvaljujući blagovremenom dolasku i angažmanu iskusnog osoblja iz Vojske Jugoslavije ... transportna služba je vrlo brzo preduzela adekvatne mere za pravilnu organizaciju podrške transportu."; str. 109: "Vojna služba ... sarađivala je sa sanitetom Vojske SRJ i institucijama zdravstvene zaštite SRJ. . ."; str. 113: "U početku materijalna baza službe se sastojala od veterinarskog materijala koji je ostavila bivša JNA"; str. 114: "Vojska SRJ je pristala da nam da 20 radnih pasa sa specijalne svrhe i da obuđi naše osoblje za rad sa istima."; str. 115: "Protiv-požarna podrška ... funkcioniše ... na ostacima sistema bivše JNA."; str. 129: "Plate oficira, podoficira, vojnika po ugovoru i radnika u vojsci RS koji su do 19. maja 1992. godine bili pripadnici JNA, i dalje su bili u nadležnosti SR Jugoslavije "; str. 131: "Pomoć je pružana ranjenim vojnicima, kao i stanovništvu, zahvaljujući pre svega ... pomoći Vojske SRJ, i u smislu pružanja same pomoći i u smislu dostave lekova i druge medicinske opreme i potrošnog materijala."

¹³⁰ Izjava Milana Milanovića, dokazni predmet P550, stav 87.

RSK, iako je postojala još od maja 1992. godine, u stvari, srpska vojska sa delom naoružanja [JNA].¹³¹

Kontinuirano dopremanje municije i drugih vojnih sredstava

Bez kontinuiranog dopremanja municije i drugih sredstava borba se ne bi mogla nastaviti.¹³² Ni RS ni RSK nisu imale kapacitet potreban za proizvodnju vlastitog naoružanja i municije, niti sredstva za njihovu nabavku. Kao što je Mladić izjavio pred Narodnom skupštinom RS-a u maju 1992. godine: «Mi ne proizvodimo municiju i možemo iskoristiti samo ono što osvojimo.»¹³³ I u izveštaju o vojnoj gotovosti VRS iz 1992. godine takođe se navodi da se u proleće 1993. godine «materijalne potrebe za uspešno vođenje borbenih operacija ispunjavaju iz postojećih rezervi i oslanjanjem na vojsku SRJ... Ratna proizvodnja za potrebe VRS nije uspostavljena.»¹³⁴ Dana 29. septembra 1993. godine general-major VRS Gvero je obavestio Narodnu skupštinu da «nemamo budžet niti materijalna sredstva za rat na koja bismo se mogli oslanjati. Nismo kupili nijedan avion, helikopter, tenk, artiljerijsku cev, itd.»¹³⁵ Ipak, uprkos sankcijama i nepostojanju proizvodnih kapaciteta i resursa, promatrači su posvedočili da snage bosanskih Srba nisu pokazivale «znake da im nedostaje bilo šta [gorivo ili materijalno-tehnička sredstva]», ističući sposobnost VRS da izvrši preraspoređivanje snaga u razne delove Bosne.¹³⁶ Dokazi izvedeni u toku postupka ukazali su na način na koji su sredstva dostavljana na teritorije nakon povlačenja JNA, uprkos sankcijama.

U Bosni, u stručnom izveštaju koji su izradili vojni analitičari, a koji je predat u toku suđenja, opisan je plan snabdevanja pod šifrom «*Izvor*» kojim se olakšava

---

¹³¹ Svedočenje Milana Babića, transkript sa suđenja, 21. novembar 2002., str. 13231-32, i takođe videti stranu 13234. Vensov plan je bio sporazum o prekidu vatre koji je postignut uz posredovanje UN-a a kojim su uspostavljene četiri zone pod zaštitom Ujedinjenih nacija na hrvatskoj teritoriji tada pod kontrolom RSK.

¹³² Izjava generala Vegha, dokazni predmet P644, stav 224.

¹³³ Tonski zapis sa 16. sednice Narodne skupštine Republik Srpske, održane 12. maja 1992. godine, dokazni predmet 352.174(a), str. 22.

¹³⁴ Dokazni predmet 427.32(a), str. 96.

¹³⁵ Dokazni predmet 427.13.

¹³⁶ Svedočenje Michaela Williamsa, transkript sa suđenja, 24. jun 2003., str. 22953. Takođe videti Rezoluciju Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija broj 819 (1993), kojom se zahteva da "Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) odmah obustave dostavu vojnog naoružanja, opreme i usluga paravojnim jedinicama bosanskih Srba u Republici Bosni i Hercegovini."

dopremanje ogromnih količina goriva i naoružanja iz SRJ VRS i izbegava embargo na uvoz naoružanja koji je donio UN u septembru 1991. godine. Dokumenti koji su citirani u izveštaju ukazuju na to da je VRS bila u stanju da nabavi municiju i gorivo u SRJ i da je u periodu od 5. avgusta do 14. septembra 1992. godine VRS primila velike količine sredstava, među njima i pešadijsko naoružanje, artiljeriju, tenkove i raketnu municiju. Jedan veštak je izjavio na suđenju da je prema planu *Izvor* 445 tona municije dostavljeno VRS.¹³⁷ I drugi dokumenti ukazuju na to da su tone municije i tehničke opreme primljeni preko plana *Izvor*.¹³⁸ Izveštaj analitičara opisuje tekuću podršku SRJ i Srbije VRS kao što su to pokazali dokumenti u kojima se navodi remont vojne opreme koji je izvršen u SRJ. U jednom dokaznom materijalu se spominjao povraćaj tri hiljade minobacačkih granata kalibra 82 mm nakon remonta u SRJ.¹³⁹ Ogromno oslanjanje na SRJ i stalna pomoć koja je odatle stizala takođe su evidentni i u izveštaju iz 1992. godine o vojnoj gotovosti VRS, u kojem se čak sugeriše da VRS uspostavi u SRJ logističku bazu za «koordiniranu nabavku i izvršenje zadataka logističke podrške na teritoriji SRJ za potrebe VRS». ¹⁴⁰

U svom svedoženju je bivši zvaničnik UN-a naveo da nije bilo moguće da UN prati kompletnu srbijansku granicu. Međutim, na osnovu praćenja koje je bilo moguće, prema telegramima UN-a poverljivog sadržaja koji su izvedeni kao dokaz tokom suđenja, Srbija je vršila povrede embarga na naoružanje. Dokumenti i svedoženja ukazuju na činjenicu da su promatrači primetili nekoliko preleta helikoptera iz ili prema Srbiji u periodu od početka septembra 1994. godine.¹⁴¹ U nekim slučajevima je primećeno 10 do 15 helikoptera koji su leteli noću, što je poduhvat koji prema svedoženju ne bi bio moguće od strane vojske bosanskih Srba.¹⁴² Prema svedoženju, “itekako, itekako znatan broj” letelica je primećen kako krši zonu zabrane letova između Srbije i Bosne.¹⁴³ UN posmatrači su takođe opisali pojačane mere

---

¹³⁷ Svedoženje Reynauda Theunensa, transkript sa suđenja, 27. januar 2004. str. 31513.

¹³⁸ “Stručni izveštaj tima za vojnu analitiku,” deo III, dokazni predmet P643.1, stav 99.

¹³⁹ *Ibid.*, stav 100.

¹⁴⁰ “Analiza aktivnosti u vezi s elementima borbene gotovosti 1992. godine”, februar 1993., dokazni predmet P427.50(a), str. 28.

¹⁴¹ Svedoženje Michaela Williamsa, transkript sa suđenja, 24. jun 2003., str. 22961-63; dokazni predmet P470.39.1-7.

¹⁴² Svedoženje Michaela Williamsa, transkript sa suđenja, 24. jun 2003., str. 22961-62; “Stručni izveštaj tima za vojnu analitiku,” deo III, dokazni predmet P643.1, stav 45.

¹⁴³ Svedoženje Michaela Williamsa, transkript sa suđenja, 24. jun 2003., str. 22963.

protivvazdušne odbrane koje su preduzeli bosanski Srbi u jesen 1994. godine, koje su dovele do zaključka da SRJ vrši snabdevanje VRS novim ili dodatnim količinama opreme za protivvazdušnu odbranu.¹⁴⁴ Telegrami UN poverljivog sadržaja koji su izvedeni kao dokazi tokom suđenja, takođe pokreću pitanje u vezi sa primeđenim transferom pešadije i tenkova preko granice iz Srbije u Bosnu.¹⁴⁵

Jedan srbijanski novinar je pratio kako vozila JNA prelaze preko granice i u svom svedoženju izjavio da je «pomoć vojsci Republike Srpske ... bila praktično proces koji je teкао non-stop»¹⁴⁶ Izjavio je da je to bilo ođigledno u svakom pograničnom gradu, iako je primetio jedan krađi vremenski period u kojem su, zbog prisustva međunarodnih posmatrača, konvoji upuđivani na diskretniji nađin.¹⁴⁷ Primetio je da su vozila jugoslovenske vojske prelazila granicu nekoliko puta u periodu od 1992. do avgusta 1994. godine.¹⁴⁸ Drugi su takođe svedođili o tome kako su primetili da vojni konvoji prelaze reku iz Srbije u RS.¹⁴⁹

SVK je takođe zavisila od SRJ i u pogledu daljnje pomođi. Dokaz koji je izveden na suđenju ukazuje na đinjenicu da su na sastanku na kojem se u novembru 1992. godine razmatrao nađin dostavljanja finansijske pomođi snagama RSK, predsednik RSK i Milošević odluđili da finansijska sredstva za odbranu RSK dolaze iz Ministarstva odbrane Srbije. Druga podrška, ukljuđujuđi i održavanje opreme i finansiranje aktivnih oficira koji su ostali u Bosni i Hrvatskoj, dolazit đe iz Vojske Jugoslavije.¹⁵⁰

---

¹⁴⁴ Ibid., str. 22947-48.

¹⁴⁵ Telegram Akashiju od Annana, 16. april 1995., dokazni predmet P470.40 ("SAD smatraju ovo [transfer naoružanja kroz SRJ] teškom povredom rezolucija Saveta bezbednosti i traže kompletno objašnjenje Sekretarijata ... U tome je najviše zabrinjavajuđe pitanje sauđesništva ruskog bataljona u ovoj aferi."); telegram Akashiju od Annana, 31. januar 1994. u vezi sa sledeđim: Navodne aktivnosti Jugoslovenske vojske u BiH, dokazni predmet P470.30; pismo od 5. aprila 1993. Stalnog predstavnika Bosne i Hercegovine pri Ujedinjenim nacijama Predsedniku Saveta bezbednosti, dokazni predmet P645.8, u kojem se kaže: "U toku nođi 4. aprila 1993. godine konvoj oklopnih vozila je ušao u Zeleni Jadar, Republika Bosna i Hercegovina, sa teritorije Republike Srbije."

¹⁴⁶ Svedoženje Dejana Anastasijevića, transkript sa suđenja, 10. oktobar 2002., str. 11484.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Ibid., str. 11485.

¹⁴⁹ Svedoženje Edhema Pašića, transkript sa suđenja, 10. jul 2003., str. 24035-36; svedok B-161, 22. maj 2003., str. 21044-47; svedok B-1453, 16. oktobar 2003., str. 27728-30; svedok B-1448, 29. oktobar 2003., str. 28284-86.

¹⁵⁰ "Službena zabeleška sa razgovora među predstavnicima vlade RSK i predsednika Slobodana Miloševića," dokazni predmet P352.13(a).

Dokumenti i svedođenja pokazuju da je Vojska Jugoslavije zaista pružala vojnu podršku SVK.¹⁵¹ Na «sastanku u vezi sa protokolom o koordinaciji zadataka u Generalštabu Jugoslovenske vojske», koji je održan 17. decembra 1993. godine, na primer, navodi se da je «planirana oprema (KUB/SA-6 rakete zemlja-vazduh) preuzeta i ostavljena u depoima SVK», što je izvršeni zadatak sa prethodnog koordinirajućeg sastanka. Nadalje se u istom dokumentu spominju novi zahtevi SVK za municijom i rezervnim delovima, kao i zahtjev za koordinacijom timova Vojske Jugoslavije koji će biti upućeni da izvrše remont komplikovanih sistema i opreme.¹⁵² Drugi dokaz je zahtev za 200 raketa od 8. aprila 1993. godine koji je RSK uputila nađelniku Generalštaba.¹⁵³ Milan Babić je u svom svedođenju potvrdio da su rakete primljene.¹⁵⁴ I Miloševićev svedok je u svome iskazu opisao jednu situaciju u kojoj je odobren usmeni zahtev za tenkovski bataljon:

Godine 1993. došlo je do situacije čijih se detalja ne mogu setiti, ali znam da sam verovao da smo pod pretnjom, pa sam zajedno sa Bogdanom Sladojevićem otišao da se sastanem sa generalom Momčilom Perišićem, NGS VJ (nađenic Generalštaba Vojske Jugoslavije). Pitali smo Momčila Perišića da nam da tenkovski bataljon (50 tenkova). Momčilo Perišić je to odobrio nekoliko dana posle i tenkove predao pukovniku Sladojeviću.¹⁵⁵

Tenkovi su dostavljeni tajno.¹⁵⁶

---

¹⁵¹ Ovo nije uvek rađeno onoliko brzo koliko je to RSK priželjkivala. Videti pismo predsednika Srpske Krajine Gorana Hadžića Slobodanu Miloševiću, 24. jun 1993., dokazni predmet P352.156(a), u kome traži njegovu pomoć u bržem rešavanju zahteva SVK prema Jugoslovenskoj vojsci.

¹⁵² «Sastanak na temu protokola o koordinaciji zadataka u Generalštabu Vojske Jugoslavije, 17. decembar 1993.», dokazni predmet 427.52(a), str. 4-6.

¹⁵³ Dokazni predmet P352.153(a).

¹⁵⁴ Svedođenje Milana Babića, 22. novembar 2002., str. 13377.

¹⁵⁵ Izjava Milana Milanovića, dokazni predmet P550, stav 90.

¹⁵⁶ Svedođenje Milana Milanovića, transkript sa suđenja, 8. oktobar 2003., str. 27284.

Ljudstvo

Dobro je poznato da je po povlađenju iz Bosne i Hrvatske JNA za sobom ostavila ne samo svoja sredstva, nego i veliki deo svoga ljudstva. U izveštaju američkog Senata iz avgusta 1992. godine, koji je izveden kao dokaz, na primer, stoji da je «u maju 1992. godine Srbija povukla Jugoslovensku narodnu armiju (JNA),... ali je iza sebe ostavila 85 odsto svoga ljudstva.¹⁵⁷ Međutim, mera u kojoj je JNA ostala uključena u popunjavanju novih oružanih snaga nije bila poznata pre suđenja Miloševiću. Dokazi koji su izvedeni tokom suđenja pokazali su da je SRJ uspostavila administrativne strukture i nastavila da plaća – i unapređuje - oficire i podoficire koji su pripadali VRS i SVK, čak i one za koje se znalo da su počinili ratne zločine, sve do 28. februara 2002. godine. Iako je Milošević tvrdio da su «praktično sve vojske koje su formirane na teritoriji bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – hrvatska vojska, muslimanska vojska i slovenačka vojska, i makedonska vojska, i svakako Vojska Jugoslavije – bile stvorene, u suštini, iz redova bivše JNA, barem što se tiče oficirskog kadra», dokazi pokazuju da su samo oficiri JNA u VRS i SVK imali kontinuirane veze sa Vojskom Jugoslavije.¹⁵⁸

Premeštaj pripadnika JNA

Izvedeni dokazi su pokazali da je transfer oficira iz JNA u srpske snage u Krajini i u Bosni pošlo pre zvaničnog formiranja vojske RSK i RS. Od 1991. godine izdavane su naredbe za transfer pripadnika JNA u jedinice teritorijalne odbrane u Hrvatskoj, u područjima sa srpskom većinom. Strogo poverljivi vojni dokumenti koji su predloženi na suđenju sadržavali su i naredbe kadrovskog odeljenja Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu iz septembra 1991. godine preko kojeg je vršen transfer visokorangiranih oficira JNA u garnizone u RSK.¹⁵⁹ Milan Babić je izjavio

---

¹⁵⁷ "Etničko čišćenje Bosne i Hercegovine, izveštaj Komitetu spoljnih poslova, Senat Sjedinjenih Američkih Država, avgust 1992.," dokazni predmet P471.5, str. 2. U svojoj izjavi u vezi sa izveštajem, bivši američki ambasador u Hrvatskoj, Peter Galbraith, pojasnio je: "Primitili smo da je vojska bosanskih Srba, formirana u maju 1992. godine kada se raspala jugoslovenska armija, da je snabdevana i da je dobijala pomoć iz Srbije, da je Srbija plaćala plate, da su sami bosanski Srbi bili snabdijevani i pomagani u ekonomskom smislu iz Srbije." Transkript sa suđenja, 25. jun 2003., str. 23081-82. Dejan Anastasijević, srbijanski novinar, svedočio je da je bilo opšte poznato da su plate i penzije išle preko Vojske Jugoslavije. Transkript sa suđenja, 10. oktobar 2002., str. 11483-84. Takođe videti i svedočenje Roberta Doniaie, transkript sa suđenja, 12. septembar 2003., str. 26504.

¹⁵⁸ Miloševićevo unakrsno ispitivanje Zorana Lilića, transkript sa suđenja, 18. jun 2003., str. 22755. Takođe videti unakrsno ispitivanje Imre Agotića, transkript sa suđenja, 30. jun 2003., str. 23419.

¹⁵⁹ Dokazni predmet P406.4(a); dokazni predmet 352.175(a) i P352.176(a).

tokom svog svedođenja da su oficiri JNA koji su se dobrovoljno javili na službu u hrvatske jedinice teritorijalne odbrane bili na platnom spisku JNA.¹⁶⁰ Milan Milanović je takođe u svom iskazu izjavio da je “od maja 1992 ... svaka brigada [iz sastava jedinica teritorijalne odbrane za RSK] imala dva ili tri aktivna oficira JNA, sa činom majora do pukovnika, koji su raspoređeni u komande tih brigada. Oficiri su bili odgovorni komandantu zonskog štaba TO [teritorijalne odbrane], Bogdanu Sladojeviću, koji je opet bio odgovoran komandantu TO RSK, generalu Đukiću, koji je takođe bio oficir JNA. Ti oficiri su primali platu od JNA...”¹⁶¹ Bivši general JNA Vasiljević je potvrdio u svom svedođenju da su u području Knina u RSK komandanti štabova teritorijalne odbrane bili uglavnom aktivni oficiri koji su na tu dužnost došli preko kadrovskog odjeljenja.¹⁶² Osoblje Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije je takođe imenovano na komandna mesta u štabu teritorijalne odbrane u Vukovaru.¹⁶³

Godine 1992, kada se JNA zvanično povukla iz Bosne i Hrvatske, JNA je zauzela agresivniji stav kako bi osigurala da osoblje ostane pri novoformiranim oružanim snagama. Postignut je sporazum između vršioca dužnosti predsednika SRJ Branka Kostića, načelnika Generalštaba JNA, Blagoja Adžića, i predsednika Bosne i Hercegovine, Alije Izetbegovića 26. aprila 1992. godine, prema kome svi pripadnici JNA koji su rođeni u Bosni i Hercegovini treba da ostanu, odnosno da se vrate, u BiH.¹⁶⁴ Vojnici koji su ostali u Bosni nisu izgubili status u JNA. U vojnoj naredbi koja je označena kao “strogo poverljiva” od 7. maja 1992. godine, koja je izvedena kao dokaz na suđenju, navodi se da je “bilo osigurano da pripadnici JNA koji su ostali na teritoriji Republike BiH ili su upućeni na tu teritoriju, zadrže sva prava koja uživaju drugi pripadnici JNA. U skladu s tim, i da bi se provela ova odluka na sistematičan i organizovan način, svi pripadnici JNA koji su građani BiH biće zadržani na sadašnjim dužnostima u jedinicama i institucijama u Bosni i Hercegovini. Pripadnici JNA koji nisu građani BiH mogu ostati na sadašnjim dužnostima u Republici BiH ili mogu

---

¹⁶⁰ Svedoženje Milana Babića, transkript sa suđenja, 9. decembar 2002., str. 14099.

¹⁶¹ Izjava Milana Milanovića, dokazni predmet P550, stav 89.

¹⁶² Svedoženje Aleksandra Vasiljevića, transkript sa suđenja, 6. februar 2003., str. 15798-99.

¹⁶³ Ibid., str. 15802.

¹⁶⁴ Sporazum prema kojem svi pripadnici JNA koji su građani Bosne i Hercegovine treba da ostanu u Bosni i Hercegovini i da se Muslimani i drugi građani Bosne i Hercegovine na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije moraju vratiti u Bosnu i Hercegovinu u određenom vremenskom roku, a da viši oficirski kadar i vojnici koji nisu građani Bosne i Hercegovine napuste Bosnu i Hercegovinu u određenom roku postignut je 26. aprila 1992. godine. Ibid., str. 15833; dokazni predmet P387.15(a); svedoženje Borisava Jovića, transkript sa suđenja, 18. novembar 2003., str. 29154, 29173.

tražiti transfer na teritoriju Savezne Republike Jugoslavije.”¹⁶⁵ Kao što ova naredba pokazuje, vojnici JNA srpske nacionalnosti koji su rođeni u Bosni zvanično su prebađeni od strane JNA u srpske jedinice teritorijalne odbrane nakon što se JNA zvanično povukla iz te zemlje. Oni nisu imali izbora po pitanju transfera. General Vasiljević je također izjavio u svom iskazu da su u Hrvatskoj oficiri JNA srpske nacionalnosti koji su bez dozvole napustili RSK i vratili se u Vojsku Jugoslavije, primali poziv da se vrate u RSK i da su takvi pozivi sprovedeni u praksi.¹⁶⁶

Oficiri JNA srpske nacionalnosti koji su rođeni u Bosni ili u Hrvatskoj oseđali su se obaveznim da se priključe novoformiranim vojskama kako bi nastavili svoju profesionalnu karijeru. Jedan srbijanski novinar koji je dobio izjave određenog broja oficira izjavio je tokom svedođenja da su gotovo svi oficiri u VRS bili prethodno vojnici ili oficiri JNA. Objasnio je da je nakon što se Jugoslovenska vojska «povukla» iz Bosne, srpski kadar koji je rođen u Bosni ili Hrvatskoj imao izbor: «ili da bude transferisan u vojsku Republike Srpske, ili vojsku Republike Srpske Krajine, ili da bude razrešen dužnosti u vojsci. Tako je većina profesionalnih oficira, svakako, izabrala prvu opciju...»¹⁶⁷

Prednosti zajedničkog osoblja su bile ogromne. Bilo bi nemoguće obuđiti specijalizovano osoblje i stvoriti oružanu službu za tako kratko vreme. Jedan bivši zvaničnik UN-a je u svom iskazu rekao:

I snage takozvane Republike Krajine i snage republike bosanskih Srba imali su poreklo u staroj jugoslovenskoj vojsci, to jest u JNA .... Ono što se videlo bila je redovna rotacija oficirskog kadra između VJ [Vojske Jugoslavije] i snaga bosanskih Srba i snaga hrvatskih Srba, i sposobnosti i hrvatskih Srba i bosanskih Srba da preduzmu određene operacije za koje, na površini, nisu imali dovoljnu logistiku i tehničku sposobnost. Hođu ređi, jedan aspekt toga bi, na primer, bio preleti helikoptera. Drugi aspekt bio bi jađanje sistema vazdušne

---

¹⁶⁵ Dokazni predmet P464.17(a).

¹⁶⁶ Svedođenje Aleksandra Vasiljevića, transkript sa suđenja, 6. februar 2003., str. 15836-37.

¹⁶⁷ Svedođenje Dejana Anastasijevića, transkript sa suđenja, 10. oktobar 2002., str. 11483-84. Naveo je da je bilo opšte poznato da plate i penzije idu preko Vojske Jugoslavije.

odbrane u Bosni u toku 1994. godine. Naime, ne možete jednostavno izgraditi sistem vazdušne odbrane ni iz ðega. Ne možete to uraditi preko noði.¹⁶⁸

Kontinuirane veze između Vojske Jugoslavije i srpskih snaga u Bosni: 30. i 40. kadrovski centri

U svom obraðanju na 50. sednici Narodne skupštine RS-a 15. i 16. aprila 1995. godine, koje je izvedeno kao dokaz tokom suðenja, general Mladið je izjavio: “Od poðetka rata RS nije uðestvovala u finansiranju profesionalnih pripadnika vojske.”¹⁶⁹ I u izveštaju za 1992. godinu o borbenoj spremnosti VRS koji je napisan u aprilu 1993. godine navodi se takoðe da je “važno pomenuti da su plate oficira, podoficira, vojnika pod ugovorom i radnika Vojske RS-a koji su do 19. maja 1992. godine bili pripadnici JNA, i dalje odgovornost SR Jugoslavije tako da se ti izdaci ne odbijaju iz budžeta Vojske Republike Srpske.”¹⁷⁰ Meðutim, u izveštaju se takoðer pominje “nerazjašnjena situacija u vezi s plaðanjem plata oficirima, podoficirima, vojnicima pod ugovorom i radnicima bivše JNA koji su ostali ili su se prikljuðili Vojsci RS-a.”¹⁷¹ Da bi rešio to pitanje, i da bi regulisao ono što je do tada bila prihvaðena praksa, naðelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije je 15. novembra 1993. godine naredio da se formiraju 30. i 40. kadrovski centri za pripadnike Vojske Jugoslavije koji su služili u Bosni, odnosno u Hrvatskoj.¹⁷²

Bivši predsednik SRJ Lilið je potpisao naredbe kojima su stvoreni 30. i 40. kadrovski centar. Prema njegovom svedoðenju, kadrovski centri su formirani zato što su «postojali ljudi koji su ostali u JNA, ali izvan ove teritorije [Srbije i Crne Gore] koji nisu bili državljani Savezne Republike Jugoslavije... te stoga i nisu mogli biti

---

¹⁶⁸ Svedoðenje Michaela Williamsa, transkript sa suðenja, 24. jun 2003., str. 22955.

¹⁶⁹ “Tonski zapis sa 50. sjednice Narodne Skupštine, odrđane 15. i 16. aprila 1995. godine u Sanskom Mostu”, dokazni predmet P427.54(a), str. 16.

¹⁷⁰ “Analiza borbene gotovosti i aktivnosti Vojske Republike Srpske 1992.,” april 1993., dokazni predmet P427.32(a), str. 127, 129.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Videti, na primer, svedoðenje Milana Milanoviða, transkript sa suðenja, 8. oktobar 2003., str. 27245-46 (“[Broj vojne pošte 4001—40. kadrovski centar] je vojna pošta koja je bila zadužena za te oficire i graðanska lica u vojsci Jugoslavije koji su bili locirani na teritoriji bivše Republike Srpske Krajine, a bila je locirana u Beogradu.”). Takoðer videti i “Struðni izvještaj ekspertnog tima za vojnu analitiku,” Deo II: Oružane snage SFRJ i sukob u Hrvatskoj, dokazni predmet P643, str. 89.

pripadnici Vojske Jugoslavije, i to je bio osnovni razlog zbog koga je formiran 30. kadrovski centar, pre svega da se reši egzistencijalni status tih ljudi koji su pre pripadali JNA i koji su se nalazili izvan teritorije SRJ i koji su bili državljani Republike Bosne i Hercegovine.»¹⁷³ U svome svedoženju je naveo da se u periodu od 1993. do 1997. godine godišnje izdvajalo za pripadnike 30. kadrovsog centra oko 8 miliona evra, iako je jedne godine savezna vlada obustavila neke isplate.¹⁷⁴

Lilićevo svedoženje je išlo u prilog tvrdnji Miloševića s početka suđenja da su kadrovski centri formirani samo da bi se vodila evidencija o pomoći koja se davala bivšim pripadnicima JNA u vezi s pravom na lični dohodak i socijalno osiguranje koje su stekli pre nego što je JNA postala Vojska Jugoslavije. Lilić je tvrdio da su kadrovski centri pre svega postojali kao podrška porodicama bivših pripadnika JNA koje su «izbegle» u SRJ i dogovorili su se s Miloševićem da Vojska Jugoslavije nema komandnu odgovornost nad vojskama bosanskih i hrvatskih Srba.¹⁷⁵

Osim eliminisanja nesigurnosti u vezi sa statusom pripadnika Vojske Jugoslavije koji su ostali u Bosni i u Hrvatskoj, dokazi su pokazali postojanje još jedne prednosti od uspostavljanja odvojenih administrativnih struktura za pripadnike izvan teritorije SRJ. Vojni veštak je naveo da je «postojala urgentna potreba ... za regulisanjem toga [kadrovske prakse] tako da spoljnem svetu nije bilo vidljivo da su ljudi, ustvari, bili na službi u oružanim snagama u inostranstvu...»¹⁷⁶ Tu potrebu za tajnošću opisao je svedok B-127 koji je bio raspoređen u 30. kadrovski centar. U svom svedoženju je izjavio da je njegova vojna legitimacija Vojske Jugoslavije, koju je overio pukovnik na čelu 30. kadrovsog centra, bila njegov jedini vojni identifikacioni dokument sve do 1996. godine kada je IFOR [snage pod komandom NATO-a koje su bile zadužene za sprovođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma postignutog 1995. godine] raspoređen u tom području i kada su izdate vojne legitimacije VRS.¹⁷⁷ Vojne legitimacije VRS su izdate kao dvojni identifikacioni dokument koji se na zahtev pokazivao pripadnicima IFOR-a, a kasnije pripadnicima SFOR-a [snage za stabilizaciju pod komandom NATO-

---

¹⁷³ Svedoženje Zorana Lilića, transkript sa suđenja, 17. jun 2003., str. 22592.

¹⁷⁴ Ibid., str. 22592-93.

¹⁷⁵ Svedoženje Zorana Lilića, transkript sa suđenja, 18. jun 2003., str. 22755-56.

¹⁷⁶ Svedoženje Reynauda Theunensa, transkript sa suđenja, 27. januar 2004., str. 31514-15.

¹⁷⁷ Svedoženje svedoka B-127, transkript sa suđenja, 16. jul 2003., str. 24618.

a koje su zamijenile IFOR], kako bi se izbegla mogućnost hapšenja kao pripadnika Vojske Jugoslavije u Bosni.¹⁷⁸

Prema svedoženju, 30. i 40. kadrovski centri plađali su široku lepezu ljudstva. Milanoviđevo svedoženje je pokazalo da su se, osim oficirskog kadra RSK, pripadnici Ministarstva odbrane RSK takođe smatrali zaposlenim od strane Vojske Jugoslavije.¹⁷⁹ Svedok B-127 je takođe opisao da su različite kategorije ljudi primale plate preko 30. kadrovskog centra:

Što se tiđe kategorija vojnih lica koja su pripadala 30. kadrovskom centru, dozvolite mi da idem po redu. Postojale su starešine, znađi oficiri, viši oficiri i generali. Zatim je postojala kategorija podoficira; i građanska lica na službi u JNA, koja su kasnije preimenovana u radnike u vojsci. I oni su pripadali tamo đitavo vreme – to jest, pripadali su 30. kadrovskom centru – i određeni broj vojnika po ugovoru i koji su pre pođetka rata u Bosni i Hercegovini imali potpisan ugovor sa tadašnjom JNA.¹⁸⁰

B-127 je dalje svedođio da su u njegovom rodu vojske, tehniđkom rodu, preko 90 odsto oficirskog kadra i sva građanska lica koja su prethodno bila u JNA, bila plađana od strane 30. kadrovskog centra.¹⁸¹

Plate i beneficije

Vojska Jugoslavije ne samo da je isplađivala plate svojim pripadnicima u Bosni i u Hrvatskoj, nego je pružala i dodatne beneficije. Svedok B-127, oficir Vojske

---

¹⁷⁸ Ibid., str. 24619-21.

¹⁷⁹ Svedoženje Milana Milanoviđa, transkript sa suđenja, 8. oktobar 2003., str. 27245 (“Dobro je poznato da su oficiri vojske Republike Srpske Krajine bili aktivni oficiri Vojske Jugoslavije i da su bili raspoređeni na zadatke u Republici Srpskoj Krajini ili su tamo išli dobrovoljno i primali su platu od Vojske Jugoslavije. S obzirom da je Ministarstvo odbrane posebno telo koje je tesno povezano sa vojskom, donesena je odluka da će svi koji rade u Ministarstvu odbrane Republike Srpske Krajine biti zaposlenici Vojske Jugoslavije.”); Iskaz Milana Milanoviđa, dokazni predmet P550, stav 48 (“Dok sam ja radio u Ministarstvu odbrane RSK, nas dvadesetak u Ministarstvu, i građanska i vojna lica, primali smo platu od Ministarstva odbrane SRJ.”); Svedoženje Milana Milanoviđa, str. 27272-73 (pukovnik Božo Košutiđ i pukovnik Rajko Kovađeviđ bili su oficiri JNA i dalje su primali platu od VJ i ona ih je plađala).

¹⁸⁰ Svedoženje svedoka B-127, transkript sa suđenja, 22. jul 2003., str. 24627.

¹⁸¹ Ibid., str. 24627-28.

Jugoslavije, stacioniran u Banjoj Luci, u Bosni, svedožio je da nije primio ni jedan dinar od vlade Republike Srpske dok je bio raspoređen u Vojsku Republike Srpske. Plađanje je vršeno u gotovini u jugoslovenskim dinarima koje su finansijske službe dostavljale iz Beograda.¹⁸² Prema njegovom svedoženju, kadrovski centri su «vodili evidenciju o tome gde su pripadnici vojske bili na službi kako bi pripremili dokumente u vezi s nadoknadom, ne samo finansijskom nadoknadom za vreme vojne službe, nego i za radni staž u dvostrukom trajanju.»¹⁸³ Svedok je naveo da je služba u Bosni rađunata kao radni staž u Vojsci Jugoslavije u dvostrukom trajanju.¹⁸⁴ Oficiri koji su bili raspoređeni u 40. kadrovski centar takođe su dobijali dodatnu naknadu za službu u borbenim operacijama ili za «službu pod teškim (posebnim) okolnostima.»¹⁸⁵ Osim toga, pripadnici 30. kadrovskog centra koji su bili na službi u Bosni imali su rešeno stambeno pitanje ili su imali pravo na nadoknadu ili dodatni iznos sredstava na ime stambenih troškova.¹⁸⁶

Znađaj velikog oslonca na Saveznu Republiku Jugoslaviju u pogledu isplate plata i beneficija primetio je jedan viši britanski oficir. Na pitanje da li je plađanje oficira od strane SRJ znađilo da su oni pod komandom Savezne Republike Jugoslavije na svaki moguđi nađin, general Rupert Smit, bivši komandant zaštitnih snaga UN-a u Bosni i Hercegovini, odgovorio je: «Onaj koji te plađa obiđno je onaj koji ti na kraju komanduje.»¹⁸⁷ Prema svedoženju, SRJ je nastavila da isplađuje plate i penzije preko 30. i 40. kadrovskog centra sve do 28. februara 2002. godine.¹⁸⁸

---

¹⁸² Svedoženje svedoka B-127, transkript sa suđenja, 16. jul 2003., str. 24615.

¹⁸³ Svedoženje Reynauda Theunensa, transkript sa suđenja, 27. januar 2004., str. 31514-15.

¹⁸⁴ Svedoženje svjedoka B-127, transkript sa suđenja, 22. jul 2003., str. 24631-32, 24636; dokazni predmet P505.11.1(a), P505.14.1(a), P505.11.5 (a), P505.17.1(a), i P505.13.1(a).

¹⁸⁵ «Struđni izveštaj tima za vojnu analitiku,» Deo II: Oružane snage SFRJ i sukob u Hrvatskoj, dokazni predmet P643, str. 81; dokazni predmet P505.17(a) i P505.17.1(a).

¹⁸⁶ Svedoženje svedoka B-127, transkript sa suđenja, 22. jul 2003., str. 24632.

¹⁸⁷ Svedoženje generala Ruperta Smitha, transkript sa suđenja, 9. oktobar 2003., str. 27368. Takođe videti i svedoženje Roberta Donjea, 12. septembar 2003., str. 26504 (koji je izjavio da je poslanik u Narodnoj skupštini RS-a izjavio u toku rasprave o vojsci da «Moramo videti da li se oni koje Milošević plađa bore na našoj strani ili ne. Dobar broj oficira tamo prima platu.»).

¹⁸⁸ Također videti *Odbrana i bezbednost* (Beograd), izdanje broj 059, 5. septembar 2002., dokazni predmet 427.57(a), str. 4 («Oficiri i podoficiri VRS primali su platu kao pripadnici 30. kadrovskog centra Vojske Jugoslavije sve do 28. februara 2002. godine.»).

Unapređenja

Mođ SRJ nad isplatom plata dala joj je i punu kontrolu nad unapređenjima i imenovanjima. Prema svedoženju, zakonom o Vojsci Jugoslavije regulisana su sva unapređenja pripadnika VRS u službi pri 30. kadrovskom centru.¹⁸⁹ Predložena unapređenja su morala biti potvrđena od strane Vojske Jugoslavije jer je ona određivala plate.¹⁹⁰ Unapređenja viših oficira su potvrđivana na najvišim nivoima. Nekoliko zapisnika sa sednica Vrhovnog saveta odbrane pokazala su da predsedništvo SRJ donosi odluke o vojnim unapređenjima.¹⁹¹ Prema svedoženju, drugi «dobrovoljci» iz Ministarstva unutrašnjih poslova takođe su unapređivani kao znak priznanja njihovog službovanja u toku rata¹⁹².

Osim unapređenja, Predsedništvo SRJ je donosilo i odluke o imenovanjima. Milan Babiđ je svedožio da su «veđina komandnog kadra, komandnog osoblja [u vojsci hrvatskih Srba], bili aktivni oficiri JNA koji su se nalazili na platnim listama JNA. Njih je plađao Generalštab Vojske Jugoslavije i imenovala ih je na te pozicije personalna uprava Generalštaba Vojske Jugoslavije. Vojne komandantne je imenovao predsednik Srbije i kasnije predsednik Jugoslavije – predsednik Srbije do 1995. godine, Slobodan Miloševiđ – i bili su finansirani i primali su logistiđku pomođ iz Jugoslavije.»¹⁹³

U svom obrađanju Narodnoj skupštini Republike Srpske u aprilu 1995. godine, Karadžiđ je dao određeni uvid u proces imenovanja: «Gospodo, dobili smo oficire

---

¹⁸⁹ Svedoženje svedoka B-127, transkript sa suđenja, 22. jul 2003., str. 24631; dokazni predmet P505.15(a); dokazni predmet 469.17.

¹⁹⁰ Svedoženje svedoka B-127, transkript sa suđenja, 22. juli 2003., str. 24629.

¹⁹¹ Dokazni predmet P667: Zapisnik sa sednice Vrhovnog saveta odbrane, 7. septembar 1993.; Zapisnik sa sednice Vrhovnog saveta odbrane, 11. oktobar 1993.; Zapisnik sa sednice Vrhovnog saveta odbrane, 27. septembar 1994.; Zapisnik sa sednice Vrhovnog saveta odbrane, 13. jun 1995.

¹⁹² Milan Milanoviđ je svedožio: “Radovan Stojiđiđ, Badža, kao što sam rekao, razlog zbog kojeg je došao bio je oslobađanje Vukovara. Pomenuo sam broj pripadnika. I to je popriliđno veliki broj za specijalnu jedinicu. Buduđi da je došao s naoružanjem i opremom i nijednog trenutka nisam pomislio da su tu bili dobrovoljno, posebno u pogledu nekoliko primera, kao što ste vi tražili. Na primer, oprema i naoružanje i uniforme, sistem veza, njihove plate, primali su ih iz Srbije i po obavljenom zadatku svi oni, ili barem komandni kadar, bili su unapređeni. Na primer, Badža je došao kao komandant specijalne jedinice MUP-a Srbije i dok je još uvek bio sa mnom, pre njegovog povratka, imenovan je na dužnost pomođnika ministra unutrašnjih poslova [u Srbiji]. Tako da nije logiđno da neko bude dobrovoljac u borbenoj zoni i da nakon toga bude unapređen.” Transkript sa suđenja, 14. oktobar 2003., str. 27471-72.

¹⁹³ Svedoženje Milana Babiđa, transkript sa suđenja, 21. novembar 2002., str. 13234.

koje smo tražili. Tražio sam Mladića.»¹⁹⁴ I u nacrtu zapisnika sa 148. sednice članova Predsedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koja je održana 7. oktobra 1991. godine, takođe se navodi da je Predsedništvo «saglasno sa vanrednim odlikovanjima pripadnika JNA za njihovu predanost i izvođenje borbenih zadataka.»¹⁹⁵

Dokazi koji su navedeni u stručnom izveštaju pokazuju da je savezna vojska unapredila ili penzionisala pod povoljnim okolnostima oficire Vojske Jugoslavije koji su služili u VRS ili RSK, bez obzira što su se javno povezivali sa izvršenjem krivičnih dela. Na primer, Đorđe Đukić je još uvek bio aktivni oficir Vojske Jugoslavije kada je protiv njega tribunal u Hagu podigao optužnicu za zločine koje je navodno počinio u Sarajevu kao pripadnik VRS.¹⁹⁶ Đukić i general Mladić su pripadali 30. kadrovskom centru, kao i general major Radislav Krstić, koji je takođe optužen za ratne zločine počinjene u Srebrenici u leto 1995. godine, i koji je bez obzira na optužnicu podignutu protiv njega premešten na novo komandno mesto u julu 1995. godine i unapređen u aprilu 1998. godine.¹⁹⁷ Krstić je bio komandant 5. korpusa VRS, a kada je uhapšen 1998. godine kod sebe je imao vojnu službenu legitimaciju savezne vojske.¹⁹⁸ Potpukovnik Dragan Obrenović je unapređen u decembru 1995. godine, zatim u aprilu 1996. godine, zatim ponovo u avgustu 1998. godine, i penzionisan je pod povoljnim uslovima uprkos optužbama da je učestvovao u napadima na Srebrenicu 1995. godine.¹⁹⁹ Mileta Mrkšića, koji je kao komandni kadar JNA bio umešan u granatiranje Vukovara 1991. godine, nakon čega je JNA navodno ubila na stotine zarobljenih muškaraca, ne-Srba, na Ovčari, unapređen je od strane Vrhovnog saveta odbrane više puta pre nego što je penzionisan 1995. godine.²⁰⁰

---

¹⁹⁴ Izjava sudskog veštaka Roberta J. Donia, dokazni predmet P537.2(a), str. 69.

¹⁹⁵ Dokazni predmet P596.19, str. 5. (Na margini napisano rukom "Ali JNA nije u ratu!", čime se ilustrira kontradikcija između zvanične i stvarne pozicije JNA.)

¹⁹⁶ "Stručni izveštaj tima za vojnu analitiku," Deo III, dokazni predmet P643, stav 86.

¹⁹⁷ Ibid., stav 88.

¹⁹⁸ Ibid., stav 86.

¹⁹⁹ Dokazni predmeti P505.11(a), P505.11.1(a), P505.11.2(a) i P505.11.5(a).

²⁰⁰ Videti dokazni predmet P667: zapisnik sa sednice Vrhovnog saveta odbrane, 11. oktobar 1993., str. 1-2; zapisnik sa sednice Vrhovnog saveta odbrane, 11. jul 1994., str. 1-2.

Rezervisti

Osim premeštanja pripadnika JNA iz redova hrvatskih i bosanskih Srba iz Hrvatske i Bosne u VRS i SVK, prema svedoženju, rezervisti JNA su takođe dolazili iz Srbije u Bosnu da bi direktno učestvovali u operacijama. Svedok B-127 je u svom iskazu naveo da je u jesen 1992. godine video oko 180 rezervista koji su iz Srbije autobusima prebađeni na linije fronta u Bosni i da mu je jedan od njih rekao «da bi izgubio posao» da se nije odazvao na poziv na mobilizaciju.²⁰¹ Drugi svedok je ispričao sličnu priču.²⁰² Babić je izjavio da su regruti iz SRJ služili u RSK tokom celog perioda postojanja RSK.²⁰³ Bivši vršilac dužnosti ministra odbrane RSK, Milanović, takođe je svedočio da je srbijanski MUP učestvovao u zajedničkim vojnim akcijama sa jedinicama teritorijalne odbrane RSK.²⁰⁴

Osim toga, zvaničnici SRJ su potpomogli mobilizaciju regruta nakon što je RSK objavila poziv na mobilizaciju. Na primer, kada je 1993. godine RSK proglasila opštu mobilizaciju, Ministar odbrane SRJ je izdao naredbu za sve regrute na teritoriji SRJ da se jave i smeste u tamošnje kasarne, kao i da im se izda naoružanje, borbena oprema i municija, dnevni obrok i uniforma.²⁰⁵ Dokazi koji su izvedeni u toku suđenja takođe pokazuju da je Vojska Jugoslavije nastavila sa obukom regruta SVK i VRS barem do marta 1995. godine.²⁰⁶

---

²⁰¹ Svedoženje svedoka B-127, transkript sa suđenja, 16. jul 2003., str. 24598.

²⁰² Svedoženje svedoka C-020, transkript sa suđenja, 22. oktobar 2002., str. 12192-12201.

²⁰³ Svedoženje Milana Babića, transkript sa suđenja, 22. novembar 2002., str. 13374-75; dokazni predmet P352.113(a).

²⁰⁴ Svedoženje Milana Milanovića, transkript sa suđenja, 8. oktobar 2003., str. 27252. Drugi su potvrdili da je MUP bio prisutan i da se borio uz jedinice teritorijalne odbrane RSK. Videti svedoženje svjedoka B-050, 14. april 2003., str. 19243; svedoženje Jovana Drulovića (svjedok C-004), 16. oktobar 2002., str. 11672-11674; svedoženje svedoka C-020, 22. oktobar 2002., str. 12149-12154.

²⁰⁵ Dokazni predmet P352.152(a), "Strogo poverljiva" naredba od 27. januara 1993. štaba Saveznog odeljenja za nacionalnu odbranu komandantima 1., 2., i 3. vojske, između ostalog.

²⁰⁶ Videti, na primer, naredbu Mileta Novakovića od 22. februara 1994., dokazni predmet P348.5(a) ("Odmah pođeti sa organizovanom i planiranom pripremom mladih regruta za odlazak na obuku u Vojsku Jugoslavije u martu 1994."); pismo ministra Pavkovića Ministarstvu unutrašnjih poslova Srbije, 22. mart 1995., P352.41(a), u kojem se traži nastavak kursa iz više sabotaže za pripadnike njegove službe; "Analiza borbene gotovosti i aktivnosti Vojske Republike Srpske u 1992. godini," april 1993., dokazni predmet P427.32, str. 142 ("Osim obuke regruta, obuka je takođe organizovana i za vojnike raspoređene iz SRJ.").

Tok suđenja

Osim što je pomoglo oblikovanju pogleda budućih generacija na balkanske ratove iz hiljadu devetsto devedesetih godina, te na ulogu Srbije i SRJ u tim događanjima, suđenje Miloševiću nudi važne proceduralne lekcije za jednako obimne predmete. Kao prvo suđenje jednom šefu države, ovaj predmet je pred haški tribunal postavio do tada neviđene izazove. Dokazivanje krivice visokog zvaničnika koji se nije nalazio u blizini velikog broja mesta zločina i utvrđivanje lanca komandovanja pod okolnostima u kojima nije postojao zakonski autoritet vrlo je teško i zahteva puno vremena. Osim toga, u okviru tog predmeta optuženom je suđeno za zločine počinjene u toku tri rata koja su se desila gotovo u istoj deceniji, što je uticalo na obim materijala potrebnog za sudski postupak.

Nesređan završetak postupka pre njegovog pravnog završetka nakon četvorogodišnjeg suđenja povukao je za sobom velike kritike na račun postupka. Kritičari su se fokusirali posebno na dva pitanja: trajanje postupka (i posebno na obim optužnica); i na to što je Miloševiću dopušteno da sâm zastupa svoju odbranu. Drugi sudovi pred kojima se sudi u sličnim predmetima će se možda suočiti sa oba ova pitanja. S porastom krivičnih gonjenja u sličnim predmetima važno je da domaći i međunarodni sudovi i tužioci iz suđenja Miloševiću izvuku lekcije u vezi s vođenjem postupka.

Obim optužnica

Trajanje i obim postupka

Jedna kritika na račun toka postupka koja se stalno čuje je da je postupak trajao predugo.²⁰⁷ Često se za to navodi nekoliko razloga: tužilaštvo je nastojalo da optužbama pokrije preveliku teritoriju i po tri različite optužnice trebalo je voditi odvojene postupke; prevelik broj tačaka optužnica; postupak se nije efikasno vodio i bio je spor; i sudije su Miloševiću dozvolile previše prostora za njegove duge

---

²⁰⁷ Videti, na primer, Marlise Simons, "As Trial Drags on, Milosevic Sticks to His Story," *International Herald Tribune*, 14. jun 2005.; "Milosevic Dies Before Trial Verdict," Reuters, 12. mart 2006.; Ana Uzelac, "Milosevic Trial May be Split," Institute for War and Peace Reporting, *Tribunal Update*, br. 368, 23. jul 2004., http://www.iwpr.net/?p=tri&s=f&o=164653&apc_state=henitri2004 (accessed November 27, 2006).

govore i opstruiranje postupka pred raspravnim veđem.²⁰⁸ Međutim, svi oni koji su uđestvovali (ukljuđujuđi zastupnike optužbe i prijatelje suda), i oni koji su pratili tok postupka direktno, primeđuju da su inovativne prakse usmeravanja toka postupka u cilju postizanja njegove efikasnosti, ustvari, uznapredovale u toku suđenja Miloševiđu. Oni ne smatraju da su sudije generalno Miloševiđu dozvolile previše prostora za manevrisanje. Drugi faktori, osim Miloševiđevog slabog zdravstvenog stanja – kao što su veliki broj mesta izvršenja zlođinâ i užurbano otpođinjanje suđenja – možda su u veđoj mjeri doprineli prekomernom trajanju suđenja.

Spajanje optužnica

Jedno od najkontroverznijih pitanja odnosi se na to da li je tužilaštvo bilo u pravu kada je tražilo spajanje tri optužnice. Više puta je samo pretresno veđe tražilo, đak i 29. novembra 2005. godine, da se za zlođine na Kosovu sudi u odvojenom postupku.²⁰⁹ Do tada se, međutim, suđenje toliko približilo završetku da su i optužba i odbrana uložile prigovor na odvajanje te optužnice.²¹⁰

Moglo bi se tvrditi da su postupci po svim optužnicama trebali biti razdvojeni. Međutim, postojale su prednosti jednog sudskog procesa koji se vodio po svim optužnicama. Suđenje Miloševiđu u jednom postupku stvorilo je širi kontekst događanja i pružilo je reprezentativniju sliku njegove uloge u ratovima. S obzirom da je savezna vojna i politiđka struktura morala biti rasvetljena kako bi se demonstrirala Miloševiđeva uloga u događanjima u okviru svakog rata posebno, spajanje optužnica je imalo i prednosti. Svedoci su se pozivali na svedođenje samo jednom, što ne samo da je efikasnije, nego ima prednosti i za bezbednost samih svedoka i može minimizirati traume svedoka koji svedođe u sudnici. Jedinствен

---

²⁰⁸ Videti, na primer, Gwynn Mac Carrick, "Lessons from the Milosevic Trial," *Online Opinion* (Australia), 26. april 2006., <http://www.onlineopinion.com.au/view.asp?article=4394> (accessed November 27, 2006); Helen Warrell i Janet Anderson, "Hague Court's Record Under Scrutiny," Institute for War and Peace Reporting, *Tribunal Update*, No. 444, March 17, 2006, http://www.iwpr.net/?p=tri&s=f&o=260408&apc_state=henitri2006 (27. novembar 2006.); Marlise Simons, "UN Court Faces Fairness Issue at Milosevic Trial," *New York Times*, 4. novembar 2005.; Molly Moore, "Trial of Milosevic Holds Lessons for Iraqi Prosecutors," *Washington Post*, 18. oktobar 2005.

²⁰⁹ Dalji nalog o buduđem vođenju suđenja koji se odnosi na razdvajanje jedne ili više optužnica, 21. jul 2004. (da bi se okonđalo suđenje na praviđan i brz nađin, raspravno veđe je razmatralo razdvajanje jedne ili više optužnica i pozvalo strane da dostave podneske po tom pitanju, ukljuđujuđi i to po kojoj optužnici treba prvo da se vodi rasprava); Nalog kojim se određuje datum sednice veđa, od 22. novembra 2005. (kojim se nalaže rasprava u vezi sa razdvajanjem optužnice za Kosovo za dan 29. novembar 2005. godine).

²¹⁰ Transkript rasprave odrđane 29. novembra 2005., str. 46640-41, 46653-66 (optužba), str. 46677, 46688-96 (Miloševiđ).

sudski postupak takođe obezbeđuje konsistentnost presude i kazne jer se time eliminiše rizik da će više sudskih postupaka dovesti do različitih zaključaka po pitanju činjeničnog stanja, te omogućava iziricanje jedinstvene kazne optuženom za sve zločine za koje je proglašen krivim.

Osim gorenavedenih razloga, članovi timova tužilaštva koji su bili uključeni u predmet Milošević izneli su još jedan razlog zbog koga su želeli da spoje tri optužnice: bojazan da međunarodni faktori koji podržavaju sud neće više imati političku volju da i finansijski potpomognu drugi sudski postupak u vezi s optužbama za zločine počinjene u Bosni i u Hrvatskoj ako bi Milošević već služio dugu kaznu zatvora za dela počinjena na Kosovu.²¹¹ Strah da se Miloševiću ne bi eventualno sudilo za genocid i druge teške zločine počinjene u Bosni i Hrvatskoj, posebno u svetlu njegovog lošeg zdravstvenog stanja, nije nevažan: bilo bi razočaravajuće da su se tokom suđenja izvedeni dokazi odnosili samo na Kosovo. Ovo utoliko pre što je postupak bio važan za otkrivanje uloge raznih organa vlasti SRJ i Srbije u toku rata u Hrvatskoj i Bosni. Kao što smo naveli u poglavlju o dokazivanju zločina, neki detalji u vezi sa učešćem tih organa nisu bili sasvim poznati pre početka suđenja i možda se nikad ne bi u potpunosti sudski preispitali da se Miloševiću nije sudilo. Jer, za razliku od Kosova, s obzirom da je uloga srbijanske vlade u Bosni i u Hrvatskoj bila indirektna, suđenje je bilo naročito važno u smislu rasvetljavanja veze sa ratom u Bosni i u Hrvatskoj.

Ipak, trebalo je da odluka da se spoje tri optužnice u jedinstven sudski postupak utiče na način na koji se proces vodio, ali nije. S obzirom da prvobitno određeni datum početka suđenja - samo 12 dana od donošenja odluke o spajanju optužnica - nije promenjen, raspravno veće nije dalo vremena za preispitivanje strukture celog predmeta. Tužilaštvo nije imalo vremena da izmeni i objedini optužnice u skladu sa novim načinom vođenja postupka. Jedinstvena, organizovanija optužnica sa tačkama koje bi se odnosile na sva tri rata, ali s manje navedenih mesta izvršenja zločina i s manjim brojem optužbi bi bez sumnje rezultirala efikasnijim postupkom. Međutim, vremenska ograničenja koja su nametnuta datumom početka suđenja učinila su ovaj zadatak nemogućim. Zaista, sa stanovišta Human Rights Watcha,

---

²¹¹ Razgovori predstavnika Human Rights Watcha sa Tužilaštvom tribunala, Hag, 13. jun 11. i juli 2006. Takođe videti Marlise Simons, "Court Looks for Ways to Speed Milosevic Trial," *New York Times*, 28. jul 2004.

krucijalni problem u vezi s postupkom odnosi se na pritisak da postupak započne što pre (videti dole).

Tačke optužnice /mesta izvršenja zločina

Često se kritike upućuju na radun suđenja u pogledu velikog broja tački optužnice protiv Miloševića.²¹² Međutim, broj tačaka optužnice nije nužno bio uzrok odugovlačenja sudskog postupka. U praktičnom smislu, stvarno pitanje je koliki se broj mesta izvršenja zločina koristio u cilju utvrđivanja postojanja svih elemenata dela za koje je podignuta optužnica. Na primer, da bi se dokazala jedna tačka za ubistva koja su kvalifikovana kao zločin protiv čovečnosti, optužba treba da dokaže da su ubijanja bila deo «rasprostranjenih ili sistematskih napada». Optužba se mogla odlučiti da to dokaže putem izvođenja dokaza o 50 ubistava u 50 opština. Alternativno, optužba je mogla podići optužnicu za svako od tih 50 ubistava kao pojedinačne tačke optužnice za ubistva kao zločin protiv čovečnosti na osnovu istih dokaza. Tako su se isti dokazi mogli koristiti za dokazivanje bilo jedne tačke ili 50 tačaka optužnice za ubistva kao zločin protiv čovečnosti. Stoga je osnovno pitanje u vezi sa optužnicama podignutim protiv Miloševića koliko je potrebno utvrditi mesta izvršenja zločina da bi se dokazala optužnica, a ne koji je stvarni broj tačaka optužnice. Međutim, postoje takođe i lekcije koje se mogu izvući u vezi sa odabirom optužbi koje su reprezentativne za najteže oblike zločina, umesto da se putem suđenja demonstriraju svi zločini koji su počinjeni u regionu.

Optužnice protiv Miloševića sadržavale su ukupno 66 tačaka. Osim tačaka koje su ga teretile za genocid, po svim tačkama je optužen bar dva ili tri puta za ista dela. Na primer, postojale su tri tačke koje su ga teretile za progon (odnosile su se na različita geografska područja zahvaćena ratom) kao zločin protiv čovečnosti, pet tačaka za ubistva (opet u različitim geografskim područjima) kao zločin protiv čovečnosti, četiri tačke za namerno uništavanje sela, što predstavlja kršenje zakona ili običaja ratovanja, i tri tačke za pljačku, što je takođe kršenje zakona ili običaja ratovanja. Da su optužnice bile kombinovane na način na koji bi odrazio

---

²¹² Gwynn Mac Carrick, "Lessons from the Milosevic Trial," *Online Opinion* (Australia); Michael Scharf, "Issue #29: Has the Iraqi Tribunal learned the lessons of the Milosevic trial?" (Experts Debate the Issues: The Dujail Trial), *Grotian Moment: The Saddam Hussein Trial Blog*, 12. februar 2006, http://www.law.case.edu/saddamtrial/entry.asp?entry_id=82 (27. novembar 2006).

teoriju tužilaštva da čine jedinstvenu transakciju, Human Rights Watch smatra da se dupliranje moglo izbeći i da bi optužnica verovatno sadržavala manji broj tačaka. Primarna prednost eliminisanja duplih tačaka optužnica sastoji se u tome da je to eliminisanje moglo rezultirati odlukom po kojoj bi se smanjio broj mesta izvršenja zločina koji je potreban da bi se dokazala svaka optužba. S obzirom da bi se svaka tačka optužnice trebala dokazati jednom ili dva puta za kompletna ratna dešavanja, umesto po jednom za svaku regiju, tada bi možda trebao manji broj mesta izvršenja zločina da bi se dokazao, na primer, element «rasprostranjenosti ili sistematičnosti» izvršenih zločina. S obzirom da se za Miloševića, kao predsednika, nije tvrdilo da je, ustvari, bio prisutan na bilo kojem mestu izvršenja zločina, i s obzirom da je pre početka suđenja Miloševiću tribunal već sudio u nekoliko predmeta, sporno je koliko je bilo potrebno svaki put utvrditi šta se dogodilo u velikom broju sela da bi se dokazao «rasprostranjen ili sistematičan» karakter zločina. Najbitniji element koji se trebao dokazati u Miloševićevom slučaju bio je lanac komandovanja. Značaj da se i žrtve takođe čuju u toku postupka kroz svedoženja pred raspravnim većem treba biti deo usko skrojenog strateškog plana optužbe.

Optužba je započela predmet sa prevelikom količinom činjeničnih navoda koje je trebalo dokazati. Optužnice su napravljene tako da su obuhvatale navode koji su se odnosili na stotine, ako ne i na hiljade dela jer je Milošević optužen po svakoj tački optužnice po dva vida krivične odgovornosti (lična odgovornost i komandna odgovornost) i svaka tačka optužnice uključivala je višestruke navode krivičnih dela i mesta izvršenja zločina.²¹³ Pod jednom tačkom optužnice za Hrvatsku, na primer, navodi se preko 15 vidova postupanja, kao što su mučenje i premlađivanje, deportacije, razaranja kuća i seksualni napadi, na 57 mesta izvršenja zločina. To je bilo čak nakon što je optužnica za Hrvatsku izmenjena i kada su tri vida postupanja eliminisana.²¹⁴ Jednostavno nije bilo praktično izvesti dokaze u vezi sa svakim zločinom koji je naveden u optužnicama. U toku suđenja, pretresno veće je nekoliko puta tražilo od optužbe da ograniči broj mesta izvršenja zločina.²¹⁵ U prvim

---

²¹³ Videti, na primer, transkript saslušanja od 29. novembra 2005., str. 46699-46700 (u kome Stephen Kay razmatra kompleksnost i obim optužnica).

²¹⁴ Druga izmenjena optužnica (Hrvatska), 23. oktobar 2002.

²¹⁵ Transkript sa suđenja, 25. jul 2002. (Predraspravna konferencija za Bosnu i Hrvatsku), str. 8610 ("Prvi [mislimo na nalog] odnosi se na smanjenje broja opština u optužnici za zločine počinjene u Bosni).

mesecima postupka pretresno veđe je skrenulo pažnju optužbi da je «potrebno da razmotri izvođenje dokaza u manjem obimu u odnosu na tađke po kojima se optuženi izjašnjavao o krivici tako što đe optužba odabrati dela koja đe predstavljati sva dela za koja se optuženi tereti u optužnici/optužnicama.»²¹⁶ Tužilac se složio s tim i, ustvari, kroz više faza, radikano skratio spisak svedoka.²¹⁷ Tužilac je takođe izmenio i optužnicu za Bosnu tako što je iz nje brisao 51 mesto izvršenja zlođina, godinu dana nakon što je prvobitna optužnica potvrđena.²¹⁸

Međutim, iako jesu preduzimani koraci kako bi se problem ublažio, efikasniji pristup bi bio da je suđenje pođelo na osnovu krađih optužnica. Ovo je bilo ođigledno u odluci pretresnog veđa po zahtevu za izricanje oslobađajuđe presude nakon što je optužba završila sa izvođenjem dokaza. U svojoj odluci je pretresno veđe odbilo mnoge đinjeniđne navode, đesto nakon što je optužba priznala nedostatak dokaza za određene navode iz optužnice.²¹⁹ Ipak, pretresno veđe je odluđilo da je đak i bez 130 mesta zlođina za koje je veđe smatralo da nisu dokazani izvan razumne sumnje, optužba ipak izvela dovoljno dokaza u toj fazi za izricanje presude po svim tađkama optužnice, što je bila jasna indikacija da su optužnice bile preobimne.²²⁰ Bez obzira koliko to može biti razođaravajuđe i za žrtve i za istražitelje, teške odluke se moraju donositi od samog pođetka u vezi s brojem mesta izvršenja zlođina za koje đe se pred raspravnim veđem izvoditi dokazi. Da bi se utvrdilo koja đe se mesta izvršenja zlođina koristiti u toku tako obimnog postupka mogli bi se uzeti u razmatranje dokazi koji su izvedeni u drugim sudskim postupcima. Svedođenja, đak i presude,

---

²¹⁵ Razlozi za odbijanje zahteva da se odobri ulaganje žalbe na odluku o nametanju roka (Žalbeno vijeđe), 16. maj 2002., stav 2.

²¹⁵ Videti transkript sa suđenja, 25. jul 2002. (predraspravna konferencija), str. 8614-15 (Geoffrey Nice navodi da je optužba bila u stanju da izvede dokaze za Kosovo za manje od 100 sati delimiđno “revidirajuđi liste svedoka i ... eliminišuđi svedoke kad god je to bilo moguđe i eliminišuđi dokaze određenih svedoka kad god je to bilo moguđe.”) sveobuhvatni dokazi za 14 od 47 i neizvođenje dokaza za dodatnih 9. Smatramo da se to dalje treba smanjiti.. .” i dalje predlaže smanjenje na 17 opšina).

²¹⁶ Razlozi za odbijanje zahteva da se odobri ulaganje žalbe na odluku o nametanju roka (Žalbeno vijeđe), 16. maj 2002., stav 2.

²¹⁷ Videti transkript sa suđenja, 25. jul 2002. (predraspravna konferencija), str. 8614-15 (Geoffrey Nice navodi da je optužba bila u stanju izvesti dokaze za Kosovo za manje od 100 sati delimiđno “revidirajuđi liste svedoka i ... eliminišuđi svedoke kad god je to bilo moguđe i eliminišuđi dokaze određenih svedoka kad god je to bilo moguđe.”)

²¹⁸ Videti *Tužilac protiv Miloševića*, prvobitna optužnica (Bosna), 22. novembar 2001., u poređenju sa *Tužilac protiv Miloševića*, izmenjena optužnica (Bosna), 22. novembar 2002.

²¹⁹ Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuđe presude, 16. jun 2004., stav 81-82, 116, 309-315, raspored A - F.

²²⁰ Ibid., stav 316.

donesene u drugim predmetima, mogli su se koristiti za efikasno dokazivanje mesta izvršenja zločina. To je, ustvari, urađeno u toku suđenja Miloševiću, s tim da je bilo moguće dalje smanjiti dokaze o mestima izvršenja zločina.

Drugi faktor koji je bez sumnje odigrao ulogu u uvrštavanju velikog broja mesta zločina sadržanih u optužnice protiv Miloševića bila je želja da se obuhvate mesta u kojima su izvršeni zločini u svakom od ratova u bivšoj Jugoslaviji. Iako je želja za detaljnim prikazom i celovitim opisom individualne uloge u ratu opravdan cilj, njega moraju istovremeno pratiti i druge realnosti u kontekstu krivičnog gonjenja i suđenja optuženom koji je zauzimao visoku funkciju. Human Rights Watch smatra da, kao što je to sada slučaj u mandatu tužioca Međunarodnog krivičnog suda, izvođenje dokaza koji su reprezentativni za najteže počinjene zločine treba da bude primarni cilj u sličnim predmetima. Tužilaštvo je moglo da smanji obim optužnice fokusirajući se na najteže zločine. Na primer, nije bilo apsolutno potrebno u optužnice protiv Miloševića navoditi više tačaka u vezi sa pljačkom i razaranjem ili namernim uništenjem istorijskih spomenika i obrazovnih i verskih ustanova. S obzirom na važnost efikasnog vođenja postupka, možda bi se uništavanje kulturnih objekata i imovine moglo bolje dokazati u okviru jednostavnijih sudskih procesa koji bi se vodili protiv optuženih nižeg ranga.

Međunarodni tribunal za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije priznao je potrebu za smanjenjem broja mesta zločina i tačaka optužnice. Na plenarnoj sednici koja je održana u maju 2006. godine sudije su usvojile pravilo *73 bis* koje izričito dozvoljava raspravnim veđima da pozovu tužilaštvo u toku predraspravne faze da smanje broj tačaka optužnice ili da usmere optužbu na izbor tačaka optužnice po kojima će se izvoditi dokazi pred raspravnim veđem.²²¹ «Određivanje broja mesta zločina ili dela za koje se optuženi terete» takođe je deo plana tribunala kojim će se osigurati završetak sudskih postupaka do kraja 2009. godine.²²²

---

²²¹ Obraćanje predsednika tribunala Fausta Pocara Savetu bezbednosti, 7. jun 2006., <http://www.un.org/icty/pressreal/2006/p1084e-annex.htm> (27. novembar 2006.).

²²² Ibid.

Od suđenja Miloševiću sud je preuzeo agresivniji stav prema elimisanju mesta zločina. U predmetu Milutinović, u kojem je šest zvaničnika iz Srbije optuženo za zločine na Kosovu, sud je odlučio da se iz optužnice brišu sela Račak, Padalište i Dubrava.²²³ Optužnica protiv Milutinovića ista je kao i optužnica po kojoj je prvobitno Milošević optužen za zločine na Kosovu²²⁴ i dokazi u vezi s tim mestima zločina su izvedeni u toku suđenja Miloševiću. Sudije u predmetu Milutinović su zaključile da preostalih devet lokaliteta masovnih ubistava «adekvatno odražavaju obim zločinačkog poduhvata» i da «predstavljaju zločine za koje se optuženi terete u optužnici». ²²⁵ Sudije smatraju da tužilac nema potrebu da dokazuje šta se dogodilo na tim lokalitetima da bi dokazao optužnicu. To je interesantno s obzirom da se radi o posebno komplikovanim lokalitetima zločina koji podrazumijevaju nekoliko događanja i ogroman broj svedoka. Sudije su takođe pozvale tužioca da smanji obim optužnice u drugim predmetima i čak su izmenili pravila koja im daju veću mogućnost da insistiraju na užim optužnicama. ²²⁶

Vođenje postupka

Početak suđenja

Suđenje Slobodanu Miloševiću je počelo 12. februara 2002. godine. Nakon podizanja optužnica za Bosnu i za Hrvatsku, ni u jednom drugom predmetu pred ICTY nije se tako brzo prešlo sa podizanja optužnice na suđenje. Milošević je bio u pritvoru svega sedam meseci pre početka suđenja, što je gotovo rekord prema uobičajenim standardima Tribunala.²²⁷ Prosečno vreme od dana hapšenja

---

²²³ "Razlozi za isključivanje iz optužnice zločina počinjenih u Račku, Dubravi i Padalištu," *Sense News Agency*, 13. juli 2006., <http://www.sense-agency.com/en/press/printarticle.php?pid=8270> (27. novembar 2006.); ICTY Weekly Press Briefing, 13. jul 2006., <http://www.un.org/icty/briefing/2006/PBo60713.htm> (27. novembar 2006.).

²²⁴ *Tužilac protiv Miloševića*, predmet br. IT-99-37, prvobitna optužnica, 24. maj 1999.

²²⁵ "Razlozi za isključivanje iz optužnice zločina počinjenih u Račku, Dubravi i Padalištu," *Sense News Agency*.

²²⁶ Videti, na primer, "Sudije pozivaju na 'manju' optužnicu protiv Perišića," *Sense News Agency*, 21. novembar 2006., <http://www.sense-agency.com/en/press/printarticle.php?pid=8856> (27. novembar 2006.); "Judges Want the Scope of Indictment Against Seselj to be Reduced", *Sense News Agency*, 9. jun 2006., <http://www.sense-agency.com/en/press/printarticle.php?pid=8443> (27. novembar 2006.) (primećujući da je raspravno veće zahtevalo od optužbe da "razmotri načine na koje bi mogla smanjiti obim optužnice bar za jednu trećinu" do kraja septembra); "Sudije naložile tužiocima da odbace tačke optužnice u vezi sa zločinima protiv odgovornosti kojima se ponavljaju druge tačke u vezi s ratnim zločinima i da ne koriste dokaze sa mesta zločina u Zapadnoj Slavoniji i nekim gradovima u Bosni jer "ostala mesta zločina sigurno odražavaju obim kriminalne aktivnosti iz optužnice").

²²⁷ Suđenje jednom od optuženih, Anti Furundžiji, počelo je nešto pre nego što je proteklo sedam meseci od njegovog dolaska u pritvorsku jedinicu, ali mu je suđeno prema jednoj optužnici u kojoj se tereti po osnovu individualne odgovornosti, a koja je potvrđena dve i po godine pre toga.

optuženog do početka suđenja pred ICTY duže je od dve godine. Relativna brzina kojom je ovo suđenje počelo posebno je izrazita s obzirom da su optužnice za Bosnu i za Hrvatsku, najkompleksnije optužnice po kojima će Međunarodni tribunal verovatno ikad postupati, bile potvrđene samo tri, odnosno četiri meseca pre početka suđenja. Iako je predugo odlaganje početka suđenja Miloševiću moglo izazvati zabrinutost u pogledu njegovog prava na brzo suđenje, bilo je potrebno više vremena za pripremanje sluđaja i za kompletan prevod i obelodanjivanje materijala odbrani. Potreba za dodatnim vremenom za pripremu posebno je bila akutna u ovom predmetu, i zbog njegove kompleksnosti i zbog, kao što je to objašnjeno u gornjem tekstu, odluke o spajanju optužnica koju je žalbeno veće donelo manje od dve nedelje pre zakazanog početka suđenja. Davanje prioriteta suđenju Miloševiću imalo je nekoliko negativnih posledica za celokupno vođenje postupka.

Prvo, ubrzavanje početka suđenja značilo je da je suđenje trebalo početi s Kosovom jer druge optužbe nisu još uvek bile spremne za suđene te zbog toga što optužba još uvek nije odbrani stavila na raspolaganje materijale vezane za optužbe za Bosnu i Hrvatsku.²²⁸ Počinjanje sa Kosovom nije bilo poželjno iz nekoliko razloga. Kao što je tužiteljka navela u svom zahtevu za spajanjem optužnica, početak suđenja sa Kosovom nije bio nužno najcelovitiji način na koji bi se mogli izvesti dokazi u vezi sa sva tri rata jer se rat na Kosovu hronološki dogodio poslednji. Teorija tužiteljke ukazivala je na to da su dokazi o događanjima koja su prethodila događanjima na Kosovu bili relevantni za Kosovo jer oni pokazuju šta se moglo očekivati od sprovođenja Miloševićeve politike. Osim toga, tužiteljka je tvrdila da se optužnice za Bosnu i za Hrvatsku mogu smatrati suštinskim i ozbiljnijim i da žrtve rata u Bosni i Hrvatskoj, hronološki pre rata na Kosovu, prve zaslužuju presudu na osnovu optužbi za zlođine počinjene u te dve zemlje.²²⁹

Što je još važnije, sa stanovišta tužilaštva, to što je suđenje počelo sa optužnicom za Kosovo ostavilo je neplanirani efekat u smislu omogućavanja Miloševiću da prikaže vazdušne udare NATO snaga kao racionalno opravdanje za zlođine na Kosovu za koje se u optužnici tereti. Na početku sudskog procesa suđenje je privuklo kompletnu pažnju javnosti u Srbiji. U jednom članku napisanom u to vreme

---

²²⁸ Odluka po interlokutornoj žalbi tužitelja na odbijanje zahteva za spajanje postupka, 1. februar 2002.

²²⁹ Odluka po zahtevu tužitelja za spajanjem optužnica, 13. decembar 2001., stav 22, 23.

opisana je atmosfera u Beogradu koja je bila «kao kad jugoslovenska košarkaška reprezentacija igra odlučujućim meč na svetskom prvenstvu» ljudi su pratili izlaganje Slobodana Miloševića u sudnici gde god su mogli – uživo u restoranima i kafićima ili na portabl televizorima.²³⁰

Jedan srbijanski analitičar je napisao kako je tribunal time što je pođeo s izvođenjem dokaza za zlođine pođinjene na Kosovu izgubio svoju najbolju šansu da pokaže javnosti u Srbiji ratne zlođine koji su pođinjeni u poslednjih deset godina te ulogu Srbije u podržavanju tih zlođina.²³¹ Da je suđenje pođelo sa Bosnom i Hrvatskom i nekim od najtežih zlođina, ono bi doprlo do široke javnosti u vreme kada je ona bila u potpunosti usredsređena na tok procesa. Međutim, suđenje je izgubilo veći deo svoje publike kad je optužba stigla do tađaka optužnice u vezi sa zlođinima pođinjenim u Bosni i u Hrvatskoj.²³²

Druga negativna posledica ubrzanog pođetka suđenja odnosi se na probleme pripreme suđenja i stavljanja dokumenata na raspolaganje odbrani. Ako se to dogodi kasno, onda se odbrani stvara nepotrebno opteređenje u smislu njene pripreme za suđenje, i odbrana istovremeno treba da napravi izbor u opsežnom materijalu koji joj je optužba stavila na raspolaganje. A opet optužba je imala problema u smislu kompletiranja prevoda izjava svedoka u vezi sa zlođinima pođinjenim na Kosovu koji đe se staviti na raspolaganje odbrani na vreme kako bi suđenje pođelo 12. februara, uprkos tome što je imala više vremena za pripremu tog dela optužnice.²³³ Materijali vezani sa delove optužnice koji se odnose na zlođine pođinjene u Bosni i u Hrvatskoj obelodanjeni su odbrani nakon pođetka suđenja.

---

²³⁰ Bojan Tonđić, “Srbija: Miloševićevo suđenje izazvalo veliku pažnju javnosti,” Institute for War and Peace Reporting, 15. februar 2002., http://www.iwpr.net/?p=bcr&s=f&o=250546&apc_state=henibcr2002 (28. novembar 2006.).

²³¹ Vojin Dimitrijević, “Justice Must be Done and Be Seen to be Done: The Milosevic Trial,” *East European Constitutional Review*, vol. 11, nos. 1/2, Winter/Spring 2002, http://www.law.nyu.edu/eecr/vol11num1_2/special/dimitrijevic.html (28. novembar 2006.).

²³² Razgovor predstavnika Human Rights Watcha sa novinarom, Hag, 13. jun 2006.

²³³ Nalog po zahtevu optužbe za izmenu prehodog naloga, 21. januar 2002. (“Optužba sada izjavljuje da nije u stanju u potpunosti izvršiti obelodanjivanje dokumenata optuženom u roku koji je odredilo raspravno veđe zbog: a) poteškođa u dobijanju potrebnih prevoda; i (b)zbog đinjenice da određeni sudski veštaci nisu još identifikovani niti su od njih uzete izjave.”).

Predstavnik Tužilaštva je rekao Human Rights Watchu da, da je Milošević pregledao sve video snimke koje je dostavila optužba, još uvek bi ih do današnjeg dana gledao.²³⁴ Sam se Milošević žalio tokom predraspravne konferencije da je primio 90.000 stranica i 500 kaseti u vezi sa delovima optužnice koji se odnose na Bosnu i na Hrvatsku i istaknuo da «i kada bih čitao 500 minuta dnevno, trebalo bi mi 360 dana da sve pročitam samo jednom» i da nema vremena da sve to čita tokom ispitivanja svedoka.²³⁵ Milošević je procenio da mu za tako obiman predmet treba najmanje dve godine za pripremu odbrane.²³⁶ Teško je sagledati kako bi odbrana mogla da bude u potpunosti pripremljena za suđenje i da utvrdi teoriju odbrane a da prethodno nije imala priliku da pregleda sve dokaze pre početka postupka izvođenja dokaza. Milošević je odbio da pogleda materijal koji mu je na raspolaganje stavila optužba i nije bilo nikoga ko bi mogao uložiti prigovor na datum određen za početak suđenja. Da je Milošević pristao da ga zastupaju advokati, njegov advokat bi verovatno uložio prigovor na ubrzani početak suđenja iz razloga nedostatka vremena za pripremu odbrane.

Osim toga, optužba nije imala adekvatnu dužinu vremena za svoju pripremu. Na primer, tužiteljka nije završila sa popisom svedoka koje je nameravala da pozove da svedože po tačkama optužnice za Kosovo manje od mesec dana pre početka izvođenja dokaza optužbe.²³⁷ S obzirom da je odluka o spajanju optužnica donesena 12 dana pre početka suđenja, s tim da se datum početka izvođenja dokaza nije pomerio, nije bilo mogućnosti da se napravi nova strategija izvođenja dokaza u vezi sa sva tri ratna sukoba. Duža predraspravna faza takođe bi omogućila i rigoroznije vođenje predmeta pre početka suđenja kada su se pitanja mogla svesti

---

²³⁴ Razgovor Human Rights Watcha sa predstavnikom Tužilaštva tribunala, Hag, 16. jun 2006. Poteškoće u vezi s pregledom toliko obimnog materijala je naročito velika s malim timom odbrane. U toku suđenja, u skladu s njegovom željom da sam zastupa svoju odbranu, Miloševiću je dodeljen samo mali broj pravnih saradnika koji su mu pružali pravnu pomoć. Videti, na primer, *Tužitelj protiv Miloševića*, Nalog, 15. novembar 2001. (kojim se Miloševiću odobrava da se sastane sa advokatima Ramsey Clarkom i Johnom Livingstonom) i Nalog od 16. aprila 2002. (kojim se Miloševiću odobrava da se sretne sa advokatima Zdenkom Tomanovićem i Dragoslavom Ognjanovićem). Osim toga, u svrhu izvođenja dokaza odbrane, prethodni prijatelji suda, Stephen Kay i Gillian Higgins, dodijeljeni su mu kao zastupnici odbrane.

²³⁵ Transkript sa suđenja, 25. jul 2002. (predraspravna konferencija), str. 8628. (na strani 8635, Geoffrey Nice potvrđuje da je Miloševićeva procena toga koliko mu je materijala objelodanjeno “verovatno korektna.”)

²³⁶ Transkript sa suđenja, 2. septembar 2003. (konferencija pre izvođenja dokaza odbrane), str. 25944.

²³⁷ Nalog po zahtevu optužbe za izmenu prethodnog naloga, 21. januar 2002. (“Optužba sada izjavljuje da nije u stanju da u potpunosti izvrši obelodanjivanje materijala optuženom u roku koji je odredilo raspravno veće zbog: a) poteškoća u dobivanju potrebnih prevoda; i (b) zbog činjenice da određeni sudski veštaci nisu još identifikovani niti su od njih uzete izjave.”).

na ona koja su najspornija: mesta zločina i svedoci su se mogli brisati iz optužnice i mogla se sastaviti krađa, konsolidovanija optužnica.

Tužilaštvo bi bilo u stanju da izvede dokaze hronološkim redom i napravi potpuniju koordinaciju da je imalo više vremena. Tri tima tužilaštva su radila na prikupljanju dokaza i pripremi optužnica za zločine počinjene u Bosni, Hrvatskoj i na Kosovu. Sve dok Geoffrey Nice nije imenovan glavnim zastupnikom optužbe, zadužen za koordiniranje rada sva tri tima nešto pre početka suđenja (u novembru 2001. godine), koordinacija među timovima je bila slaba. Duži pripremni proces bi dao mogućnost da se timovi kvalitetnije iskoordiniraju, što bi na kraju možda dovelo do fokusiranja, celovitije optužnice.

S obzirom na ono što mora da su evidentne negativne implikacije i za optužbu i za odbranu i za celokupno vođenje postupka, upečatljivo je da ni jedna strana, a ni raspravno veće, nije *sua sponte* nastojala da odloži početak suđenja.

Trajanje suđenja

Iako je suđenje trajalo preko četiri godine pre nego što je naglo prekinuto Miloševićevom smrću u martu 2006. godine, to trajanje donekle navodi na pogrešan trag. Potrebno je uzeti u razmatranje nekoliko faktora. Od septembra 2003. godine sud je zasedao samo tri dana nedeljno iz razloga Miloševićevog slabog zdravstvenog stanja.²³⁸ Kada je zasedao, to nije trajalo duže od četiri sata. Prekidi suđenja su bili često potrebni zbog Miloševićevih zdravstvenih problema, kao i da bi se omogućila priprema odbrane. Raspravno veće je izražunalo da je optužba završila iznošenje glavnih dokaza za 360 sati, ili u roku od 90 četvorosatnih sednica raspravnog veća.²³⁹ Međutim, sa unakrsnim ispitivanjem i administrativnim zadacima dokazni postupak optužbe je trajao 294 dana.²⁴⁰

Zbog Miloševićevog lošeg zdravstvenog stanja, kako je suđenje odmicalo, raspored sednica veća je gubio na kontinuitetu, a saslušanja pred većem su bivala sve ređa.

---

²³⁸ Videti Nalog kojim se određuje datum održavanja rasprave, 22. novembar 2005.

²³⁹ Videti Nalog kojim se ponovo zakazuje i propisuje raspoloživo vreme za izvođenje dokaza odbrane, 25. februar 2004.; Nalog kojim se utvrđuje vrijeme iskorišteno za izvođenje dokaza odbrane, 1. mart 2005.

²⁴⁰ Nalog u vezi s vremenom koje je na raspolaganju za izvođenje dokaza odbrane, 10. februar 2005.

U avgustu 2002. godine jedan doktor je predložio da se nakon svake dve sedmice suđenja uvedu četiri dana pauze.²⁴¹ Tokom 2004. godine izvođenje dokaza trajalo je svega 33 dana, od čega je u četiri slučaja sud zasedao samo dva ili tri sata. U svojoj odluci iz septembra 2004. godine raspravno veće je navelo da je do jula 2004. godine suđenje prekidano u toku postupka izvođenja dokaza optužbe više od deset puta iz razloga Miloševićevog slabog zdravstvenog stanja, čime je izgubljeno otprilike 66 dana u toku postupka.²⁴²

Iako se činilo da će suđenje većno trajati, ustvari, vreme provedeno pred raspravnim većem je bilo kratko.²⁴³ Ukupna dužina stvarnog vremena nije nerazumna za suđenje tog obima, i za tačke optužnice koje se odnose na tri rata u periodu od devet godina.

Ipak je činjenica da je suđenje trajalo toliko dugo stvorila utisak da se nije poklanjalo dovoljno pažnje efikasnom vođenju toka procesa. Međutim, sudbeni spisi pokazuju da je u toku prvih meseci suđenja «tužilaštvo dostavilo podnesak u vezi s vođenjem sudskog procesa ubuduće, u kome je pozvalo raspravno veće da razmotri eventualna kreativna rešenja za ... razna proceduralna i pitanja izvođenja dokaza.»²⁴⁴ Podnesak je usledio nakon zahtjeva raspravnog veća za asistenciju u upravljanju dužinom sudskog postupka.²⁴⁵ Sudski nalozi koji su usledili pre početka suđenja pošli su ukazivati na značaj pravosudne ekonomije.²⁴⁶ Nekoliko puta u toku postupka optužbi je naloženo da skрати spisak svojih svedoka, što je optužba i uradila, dok je – kao što je to navedeno u gornjem tekstu – raspravno veće razmatralo ne jednom da razdvoji suđenje u interesu bržeg okončanja postupka.²⁴⁷

---

²⁴¹ Razlozi za odluku o dodjeljivanju zastupnika odbrane, 22. septembar 2004., stav 9, 53.

²⁴² Ibid., stav 11.

²⁴³ Nalog o budućem vođenju suđenja, 6. jul 2004. (“Imajući na umu istorijat ovog predmeta, koji je obeležen određenim brojem prekida usled zdravstvenog stanja optuženog, što je dovelo do gubitka 66 dana suđenja do 25. februara 2004.”).

²⁴⁴ Razlozi za odbijanje zahteva da se odobri ulaganje žalbe na odluku o nametanju roka, 16. maj 2002., stav 1.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Nalog, 4. januar 2002. (“U interesu pravde i pravosudne ekonomije...”); Nalog, 11. januar 2002. (“Raspravno veće upućuje optužbu na pregled predloženog spiska svedoka čiji će se dokazi izvesti u vidu pisanih izjava u skladu sa pravilom 92bis kako bi se izbeglo ponavljanje...”).

²⁴⁷ Dalji nalog o budućem vođenju suđenja koji se odnosi na razdvajanje jedne ili više optužnica, 21. jul 2004.; Nalog kojim se određuje datum rasprave, 22. novembar 2005. (kojim se nalaže rasprava u vezi sa “podnescima strana o razdvajanju optužnice za Kosovo i zaključkom tog dela suđenja”); transkript sa suđenja, 9. januar 2002. (predraspravna konferencija), str. 246 (na kojoj sudija May nalaže da se dokazi u vezi sa Kosovom izvedu sa ukupno 90 svedoka optužbe za razliku od prvobitno

Ustvari, kao rezultat zabrinutosti u pogledu dužine vremena, tehnike uštede vremena koje su se odnosile na efikasnije iznošenje dokaza tokom Miloševićevog suđenja uticale su na druga suđenja pred tribunalom u Hagu. To se odnosi na striktno vršenje kontrole vremena i povećano korišćenje pisanih izjava svedoka.

Kontrola vremena

Jedno bitno sredstvo kontrole vremena u toku suđenja Miloševiću odnosilo se na korišćenje striktnih vremenskih ograničenja. Određeni vremenski period je dat na raspolaganje optužbi za iznošenje dokaza.²⁴⁸ Iako je taj rok nekoliko puta produžavan²⁴⁹, nametnuto vremensko ograničenje nateralo je optužbu da detaljno vodi računa o postupku iznošenja svojih dokaza i da vreme koje joj je na raspolaganju iskoristi efikasno.²⁵⁰ I optuženom je dato određeno vreme za iznošenje dokaza odbrane – 150 dana. Taj broj je odgovarao periodu od 90 dana koliko je optužba potrošila na iznošenje glavnih dokaza optužbe, plus vreme za unakrsno ispitivanje i administrativna pitanja.²⁵¹ Nekoliko puta su sudije tražile od Miloševića da maksimalno iskoristi svoje vreme tako što će koristiti pisane izjave svedoka.²⁵²

Raspravno veće je takođe nametnulo vremenska ograničenja i na Miloševićevo unakrsno ispitivanje, iako se vreme određeno za unakrsno ispitivanje moglo produžiti prema diskrecionoj odluci sudija, ako bi produženje roka bilo u interesu

---

predloženih 110 i apeluje na tužilaštvo da još smanji broj dokaza o mestima izvršenja zločina); transkript sa suđenja, 25. juli 2002. (predraspravna konferencija), str. 8641 (na kojoj se nalaže ukupno 177 živih svedoka za Bosnu i Hrvatsku od predloženih 275, koliko je predložila optužba).

²⁴⁸ Videti, na primer, transkript sa suđenja, 25. jul 2002. (predraspravna konferencija), str. 8641 (na kojoj se traži zaključivanje izvođenja dokaza za Bosnu i Hrvatsku do 16. maja 2003.); Razlozi za odbijanje zahteva da se odobri ulaganje žalbe na odluku o nametanju roka, 16. maj 2002., stav 3. (gde se navodi rok od 14 meseci koji je sudija odredio optužbi za izvođenje dokaza).

²⁴⁹ Transkript sa suđenja, 20. maj 2003. (Usmeno rešenje o primeni pravila 93 *bis* od strane optužbe), str. 20747-51 (u kojoj se navodi da je prvobitno vreme za završetak suđenja, 10. april 2003. godine, produženo do 16. maja 2003. godine i odobrenje dodatnih 100 dana tužilaštvu za izvođenje dokaza).

²⁵⁰ Razgovor predstavnika Human Rights Watcha sa osobljem tribunala, Holandija, 13. 14. i 16. juni 2006.; takođe videti i Nalog kojim se evidentira vreme koje je odbrana iskoristila za izvođenje svojih dokaza, 1. mart 2005, sa presekom vremena u minutama u kojem je odbrana izvodila svoje dokaze; transkript sa suđenja, 25. juli 2002. (predraspravna konferencija), str. 8614, gdje tužilaštvo primećuje da je do sada iskoristilo 92 ili 93 sata za izvođenje svojih dokaza u vezi sa Kosovom, dok je optuženi iskoristio 140 sati, a prijatelji suda 14 sati.

²⁵¹ Nalog kojim se ponovo zakazuje i propisuje raspoloživo vreme za izvođenje dokaza odbrane, 25. februar 2004.; Nalog kojim se evidentira vreme koje je odbrana iskoristila za izvođenje svojih dokaza, 1. mart 2005.

²⁵² Zbirni nalog o pitanjima koja su razmatrana na konferenciji pre izvođenja dokaza odbrane, 17. jun 2004.

postupka.²⁵³ Ovaj pristup je bio koristan u smislu minimiziranja vremena koje su sudije trošile na borbu s Miloševićem u vezi s korišćenjem njegovog vremena na unakrsno ispitivanje.

Određivanje vremenskih rokova su posmatrači sa kojima je Human Rights Watch razgovarao visoko ocenili, kao način na koji je moguće uspešno povećati pravosudnu ekonomičnost, te je stoga od tada postalo uobičajenija praksa.²⁵⁴ U okviru svoje Strategije za završetak svih postupaka do kraja 2009. godine, predsednik Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije, Fausto Pocar, najavio je plan tribunala da više koristi striktna ograničenja vremena koje je stavljeno na raspolaganje za izvođenje dokaza.²⁵⁵

Pisane izjave svedoka

Određivanjem striktnih vremenskih rokova sudije su podsticale tužitelje da odrede načine na koje će evidentirati dokaze što efikasnije. Stoga je jedna od primarnih inovacija koja je proistekla iz Miloševićevog suđenja bila veće korišćenje pisanih izjava svedoka.²⁵⁶ U decembru 2002. godine u svom Izveštaju Sudu u vezi s vremenom koje je preostalo u predmetu Milošević, optužba je tražila odobrenje da izvede glavne iskaze svedoka u pisanoj formi. Svedoci koji su dali pisane izjave bili bi na rasplaganju za unakrsno ispitivanje te za potvrđivanje istinitosti izjave. Tužilac je mogao dati sažetak izjave svedoka za evidenciju pre unakrsnog ispitivanja. Korišćenje pisanih izjava umesto ispitivanja svedoka je utvrđeno pravilom 89 (F) u kome se kaže sledeće:

Pred raspravnim veđem svedok može dati usmeni iskaz ili, kada je to u interesu pravde, pisanu izjavu.

---

²⁵³ Videti, na primer, unakrsno ispitivanje Michaela Williamsa, transkript sa suđenja, 24-25 jun 2003., str. 23004-05; unakrsno ispitivanje lorda Davida Owena, 3-4 novembar 2003., str. 28487, 28490; unakrsno ispitivanje Mortena Torkildsena, 1. aprila 2003., str. 19089-90, 19122; unakrsno ispitivanje generala Wesley Clarka, 15-16 decembar 2003., str. 30474, 30477.

²⁵⁴ Videti, na primer, "Kako skratiti period suđenja liderima Herceg Bosne," *Sense News Agency*, 1. novembar 2006, <http://www.sense-agency.com/en/press/printarticle.php?pid=8751> (28. novembar 2006.) (u kome se navodi da je raspravno veće skratilo vreme određeno za izvođenje dokaza optužbe sa 400 na 300 sati).

²⁵⁵ Izlaganje predsednika tribunala Fausta Pocara pred Svetom bezbednosti, 7. jun 2006., str. 4.

²⁵⁶ Tužilaštvo je takođe predložilo dostavljanje izveštaja sa kraćim prikazom velikog broja svedoženja, koji je pripremio istražitelj u vezi sa mestom zločina a u nastojanju da se ubrza postupak. Predlog je odbijen jer se smatralo da ne bi bio dovoljno pouzdan ili da ne bi imao dokaznu vrednost. Odluka o prihvatljivosti dokaza istražitelja optužbe (žalbena veđe), 30. septembar 2002., stav 2, 20-24.

Iako je delimična forma ove prakse korišćena u prethodnim postupcima,²⁵⁷ pravila su izmenjena u decembru 2000. godine kako bi se omogućile pisane izjave svedoka na osnovu pravila *92 bis*. Pravilo *92 bis* daje sudu diskreciono pravo da prihvati pisane izjave koje se ne odnose na dela i ponašanje optuženog, ali koje bi mogle da pomognu u utvrđivanju drugih elemenata zločina, kao što su postojanje rasprostranjene i sistematične prakse vršenja napada.²⁵⁸ Ovde je, međutim, tužilaštvo predložilo dostavljanje pisanih izjava svedoka koje se ponekad odnose i na dela optuženog. Drugim rečima, pisane izjave svedoka se izvode kao dokaz u zamenu za direktno ispitivanje, a u nastojanju da se postupak ubrza. Raspravno veđe je smatralo da se pravilo *92 bis* treba uzeti u obzir prilikom odlučivanja o tome da li će veđe prihvatiti takve pisane izjave svedoka i kada zahtev tužilaštva treba odbiti ako se izjava odnosi na ponašanje optuženog. Raspravno veđe je međutim bilo spremno da prihvati kao dokaz pisane izjave svedoka u skladu sa pravilom *92 bis* koje se ne odnose na ponašanje optuženog i optužba je bila u mogućnosti da na ovaj način izvede veliki broj dokaza o mestima zločina.²⁵⁹

---

²⁵⁷ Videti, na primer, *Tužitelj protiv Kordiña i ðerkeza*, predmet br. IT-95-14/2, Odluka po žalbi u vezi sa izjavom preminulog svedoka, 21. juli 2000.

²⁵⁸ U vreme donošenja odluke, pravilo *92 bis* je sadržalo, između ostalog, i sledeće:

(A) Pretresno veđe može da prihvati, delimično ili u celini, dokaze u obliku pismene izjave svedoka umesto usmenog svedoženja, kada se njima dokazuje nešto drugo, a ne dela i ponašanje optuženog za koje se on tereti u optužnici.

(i) Faktori koji idu u prilog prihvatanju dokaza u obliku pismene izjave uključuju, ali nisu ograničeni na okolnosti u kojima taj dokaz:

- (a) ima kumulativni karakter, jer će o sličnim činjenicama usmeno svedočiti, ili su to već učinili, drugi svedoci;
- (b) govori o relevantnom istorijskom, političkom ili vojnom kontekstu;
- (c) sadrži opštu ili statističku analizu nacionalne strukture stanovništva u mestima na koja se odnosi optužnica;
- (d) govori o uticaju zločina na žrtve;
- (e) govori o karakteru optuženog; ili
- (f) govori o faktorima koje treba uzeti u obzir prilikom odmeravanja kazne.

(ii) Faktori koji idu u prilog tome da se dokaz u obliku pismene izjave ne prihvati uključuju pitanja da li:

- (a) opšti interes nalaže da se svedoženje dâ usmeno;
- (b) strana koja se protivi može pokazati da je taj dokaz zbog svog karaktera i izvora nepouzdan, ili da je šteta koju može proizvesti veća od njegove dokazne vrednosti; ili
- (c) postoje drugi faktori zbog kojih je primereno prisustvo svedoka radi unakrsnog ispitivanja

....

(D) Veđe može da uvrsti u spis transkript iskaza koje je svedok dao u postupku pred Međunarodnim sudom kojim se dokazuje nešto drugo, a ne dela i ponašanje optuženog.

²⁵⁹ Odluka po zahtjevu tužitelja za prihvatanjem glavnih iskaza svedoka u pisanom obliku, 16. april 2003.

Žalbeno veće je poništilo ovu odluku, smatrajući da raspoloživost svedoka za unakrsno ispitivanje pred sudom rešava probleme u vezi s izvođenjem dokaza u formi pisanih izjava, kada se izjava odnosi na ponašanje optuženog.²⁶⁰ Veće je utvrdilo da su restrikcije na dokaze u pisanom obliku, koje su sadržane u pravilu *92 bis*, bazirane na pretpostavci da se svedočenje daje u vidu pisane izave kada svedok nije na raspolaganju te se stoga ne može podvrći unakrsnom ispitivanju niti je moguće potvrditi istinitost njegove izjave. Žalbeno veće je odredilo da se stoga pravilo *92 bis* primjenjuje samo kada se pisana izjava dostavlja *u zamenu za* usmeni iskaz. Kada je svedok na raspolaganju da svedoči, a pitanja koja leže u osnovi restrikcija iz pravila *92 bis* ne postoje, pisane izjave, čak i ako se odnose na dela i ponašanje optuženog za koje ga tereti optužnica mogu se prihvatiti kao dokaz.

Odluka žalbenog veća označila je veliki pomak u nađinu izvođenja dokaza pred raspravnim većem. Nakon što je odluka donesena, 25 pisanih izjava je prihvađeno u skladu s pravilom 89 (F). Osim toga, ukupno 197 izjava svedoka koje se ne odnose na ponašanje optuženog prihvađeno je u skladu s pravilom *92 bis*.

Od tada je korišćenje pisanih izjava svedoka postalo standardna praksa pred Haškim tribunalom. Odluka žalbenog veća je ozakonjena 13. septembra 2006. godine kada su pravila dopunjena kako bi se sasvim jasno raspravnom veću dalo diskreciono pravo da prihvati pisane izjave svedoka koje se odnose na dela i ponašanje optuženog pod uslovom da je svedok na raspolaganju sudu. Prema novom pravilu *92 ter*, pisana izjava se može prihvatiti pod uslovom da je: (i) svedok na raspolaganju za unakrsno ispitivanje i bilo koje ispitivanje od strane sudija; i ii) svedok potvrdi da pisana izjava ili transkript tađno odražava izjavu svedoka i ono što bi svedok izjavio pred sudom. U svom izveštaju Savetu bezbednosti UN iz juna 2006. godine, predsednik Tribunala Pocar je naveo da «đešće korišćenje pisanih izjava svedoka umesto ispitivanja svedoka tokom postupka iznošenja dokaza» predstavlja deo nastojanja Tribunala da osigura veću efikasnost sudskih postupaka.

²⁶¹

---

²⁶⁰ Odluka o interlokutornoj žalbi u vezi s prihvatanjem glavnih iskaza u pisanom obliku (Žalbeno vijeće), 30. septembar 2003., stav 16.

²⁶¹ Obrađanje predsednika Tribunala Fausta Pocara Savetu bezbednosti, 7. jun 2006., str. 4.

lako je proširena upotreba pisanih izjava bitna novina koja omogućava brže sudske postupke, ima i nekih nedostataka. Glavni nedostatak korišćenja pisanih izjava svedoka je taj što sudije nemaju mogućnost da ocene verodostojnost svedoka na osnovu usmenog svedođenja. Sudijama je tako ostavljeno da se oslanjaju na pisane izjave i na utisak koji steknu u toku unakrsnog ispitivanja svedoka. Kao što je to sudija David Hunt istaknuo u svom izdvojenom mišljenju u vezi sa zahtevom, izjave priprema strana u postupku, a ne neutralan istražni sudija kao u sistemu građanskog prava u kome je sudija obavezan da predstavi i optužujuće i oslobađajuće informacije u izjavi. Stoga, postoji opasnost «da će svetlo koje odgovara toj strani» biti bađeno na izjavu i s obzirom da se pisana izjava izvodi kao dokazni predmet u pisanoj formi, ne postoji prava mogućnost da se dođe do tađnijih, golih đinjenica direktnim ispitivanjem svedoka.²⁶²

Korišćenje pisanih izjava svedoka kao glavnih dokaza u postupku takođe otežava prađenje suđenja u javnosti. Novinari koji prate suđenja, kao i pripadnici Outreach programa haškog tribunala, žalili su se da im je teško da prate unakrsno ispitivanje (i suđenje u celini) bez da im je poznat sadržaj direktnog svedođenja. U odnosu na njih, sudije i odbrana imaju prednost jer primaju izjavu svedoka 14 dana pre svedođenja, kada je strana koja podnosi pisanu izjavu kao dokazni materijal prema pravilima obavezna da obznani svoju nameru o podnošenju pisane izjave ili transkripta.²⁶³ Iako se izjave podnose kao dokazni materijal, one se generalno ne stavljaju na raspolaganje javnosti sve dok svedok ne svedođi usmeno; sažetak izjave koji ponekad optužba stavi na raspolaganje pre unakrsnog ispitivanja posmatrađi suđenja na galeriji su ocenili nedovoljnim.²⁶⁴ Ovaj problem bi se mogao rešiti lako, bilo tako što bi se sažetak pisanih izjava svedoka podelio pre krađeg direktnog ispitivanja, ili da izjave budu spremne za distribuciju đim se prihvate kao dokazni materijal. S obzirom na znađaj tih suđenja za opštu javnost, postoji mogućnost ignorisanja stava javnosti u vezi sa takvim izjavama.

---

²⁶² Izdvojeno mišljenje sudije Davida Hunta o prihvatljivosti glavnih iskaza u formi pisanih izjava, 21. oktobar 2003., stav 17.

²⁶³ Videti Pravila procedure i dokaza Međunarodnog kriviđnog suda za ratne zlođine pođinjene na prostoru bivše Jugoslavije, IT/32/Rev. 38, 13 jun 2006., pravilo 92*bis*(E).

²⁶⁴ Razgovori predstavnika Human Rights Watcha sa novinarima, Holandija, 13. i 14. jun 2006.; telefonski razgovor predstavnika Human Rights Watcha sa predstavnicima Outreach programa tribunala u Hagu, 21. septembar 2006.

Generalno, iako postoje neki nedostaci u vezi sa pisanim izjavama svedoka, pod izvesnim okolnostima one ipak mogu biti koristan nađin ubrzanja sudskog postupka. Da bi se nedostaci minimizirali, potrebno je preduzeti mere kojima đe se omoguđiti javnosti da prati izvođenje dokaza.

Vođenje postupka sa pro se optuženim

Jedan od trajnih utisaka sa suđenja Miloševiću odnosi se na duge bombastiđne govore, što je bila karakteristika veđine intervencija Slobodana Miloševića u sudnici.²⁶⁵ Promatrađi su đesto smatrali da je Milošević pre svega nastojao da detaljnije predstavi svoj politiđki program a ne da ponudi efikasnu odbranu²⁶⁶. Kada je Human Rights Watch pođeo da ispituje kako je raspravno veđe postupalo sa Miloševićem kao sa *pro se* optuženim, ođekivali smo obimnu kritiku na rađun prostora koji mu je dat, posebno za unakrsno ispitivanje. Međutim, oni koji su direktno bili ukljuđeni u ovaj postupak – ukljuđujuđi i optužbu, prijatelje suda, posmatrađe koji su pratili suđenje celo vreme – slažu se da iako su sudije Miloševiću dale ekstra vreme za unakrsno ispitivanje, to ekstra vreme nije bilo predugo. Iako je kumulativni efekat bio moguđ u toku suđenja, niko nije bio u stanju da navede primer preterano dugog unakrsnog ispitivanja. U celini, veđina posmatrađa iz sudnice sa kojima su predstavnici Human Rights Watcha razgovarali smatraju da je to ekstra vreme dato u nastojanju da se osigura praviđnost suđenja i da se taj pristup preferira kao garancija da neđe dođi do pritužbi na sđm postupak.

Takođe su sudije pohvaljene što su ograniđile vreme za unakrsno ispitivanje, s tim što su omoguđili Miloševiću da koristi to vreme kako je on to želeo. Kako je vreme postajalo sve krađe, sudije su ponekad davale smernice u sudnici u vezi sa pitanjima korisnim po unakrsno ispitivanje. Ovaj pristup, kao što je to gore navedeno, ograniđio je vreme koje je utrošeno na raspravljanje sa Miloševićem u vezi sa njegovim unakrsnim ispitivanjem. Smernice raspravnog veđa u sudnici u vezi

---

²⁶⁵ Videti, na primer, Alison Freebairn, "Milosevic Running Out of Time," Institute for War and Peace Reporting, *Tribunal Update*, No. 402, April 15, 2005, www.iwpr.net/?p=tri&s=f&o=240239&apc_state=henitri2005 (27. novembar 2006.); Gwynn Mac Carrick, "Lessons from the Milosevic Trial," *Online Opinion*; Moore, "Trial of Milosevic Holds Lessons for Iraqi Prosecutors," *Washington Post*; Uzelac, "Milosevic Trial May be Split," Institute for War and Peace Reporting, *Tribunal Update*, br. 368.

²⁶⁶ Videti, naprimer, Freebairn, "Milosevic Running Out of Time," Institute for War and Peace Reporting; Camilla Tominey, "Milosevic cheats justice by dying in his jail cell; Yugoslav chief leaves a legacy of hate over war crimes," *Sunday Express* (UK), 12. mart 2006.

s pitanjima na koje bi se unakrsno ispitivanje trebalo da usmeri takođe su bile korisne za pravično suđenje.²⁶⁷

Međutim, postoji jedna stvar koja se može koristiti kao lekcija za buduće sudove. Na početku suđenja Milošević je odbio da se obrati sudu na propisan način, obrađajući se predsedavajućem veća sa «gospodine May» i ne ustajući sa stolice prilikom obrađanja sudu. Primećeno je sledeće: da sud nije tolerisao ovakvo ponašanje od početka, ono bi uspostavilo drugačiji ton postupka, s većom dozom poštovanja.²⁶⁸ Na primer, sud je mogao postupiti u slučaju ovakvog ponašanja tako što bi postavio mikrofoni tako da optuženi mora da ustane da bi se u sudnici čuo. Neki posmatrači su sugerisali da jedan tipičan domaći sudija prekršajnog suda ne bi tolerisao ovakvo nepoštovanje suda; tako ne bi smele ni sudije međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije.²⁶⁹

Zastupanje sopstvene odbrane

Jedna kontroverzna odluka koja je povezana sa suđenjem donesena je pre početka suđenja – odluka da se Slobodanu Miloševiću dozvoli da se sam brani.²⁷⁰ Milošević je obavestio raspravno veće prilikom prvog pojavljivanja pred sudom da ne želi da ga zastupa advokat.²⁷¹ Na prvoj statusnoj konferenciji raspravno veće je izjavilo da se slaže da ne bi bilo odgovarajuće Miloševiću odrediti advokata, navodeći da «Moramo delovati u skladu sa Statutom i našim pravilima, koji u svakom slučaju odražavaju običajno međunarodno pravo, a to je da optuženi ima pravo na branioca, s tim da takođe ima pravo i da sâm zastupa svoju odbranu, bez branioca».²⁷² Prema članu 21. Statuta Haškog tribunala, na koji se sud poziva:

---

²⁶⁷ Videti, na primer, transkript sa suđenja, 6. decembar 2004., str. 34268 (sudija Kwon sugerise Miloševiću da istakne najrelevantniji deo izveštaja o izjavama svedoka tokom iznošenja dokaza narednog dana).

²⁶⁸ Intervju predstavnika Human Rights Watcha, London, 11. jul 2006. i Hag, 15. jun 2006.

²⁶⁹ Intervju predstavnika Human Rights Watcha, Hag, 15. i 16. jun 2006.

²⁷⁰ Iako Milošević nije nameravao da ga zastupa advokat, bilo mu je dozvoljeno da se sastaje sa nekoliko "pravničkih zastupnika" koji će mu pomoći u pripremi svoje odbrane. Videti, na primer, Nalog od 15. novembra 2001. (kojim se Miloševiću odobrava da se sastane sa advokatima Ramsey Clarkom i Johnom Livingstonom) i Nalog od 16. aprila 2002. (kojim se Miloševiću odobrava da se sastane sa advokatima Zdenkom Tomanovićem i Dragoslavom Ognjanovićem).

²⁷¹ Transkript sa suđenja, 3. juli 2001. (prvo pojavljivanje), str. 1-2; *Tužitelj protiv Miloševića*, predmet br. IT-99-37, "Pisana zabeleška optuženog", 3. jul 2001., Registrar, str. 3371-72.

²⁷² Transkript sa suđenja, 30. avgust 2001. (predraspravna konferencija), str. 18.

4. Prilikom utvrđivanja činjenica u vezi s bilo kojom optužbom protiv optuženog, prema ovom Statutu, optuženi ima pravo na sledeće minimalne garancije u potpunoj jednakosti:

....

(c) da mu se sudi bez nepotrebnog odlaganja

(d) da mu se sudi u njegovom prisustvu i da se brani lično ili preko pravne pomoći, prema sopstvenom izboru....²⁷³

Raspravno veće je ponovo razmatralo dodelu zastupnika odbrane u decembru 2002. godine, pa u septembru 2003. godine, i svaki put je potvrdilo pravo optuženog da se sam brani, čak iako je bolestan. Prema potrebi, raspravno veće je menjalo raspored suđenja da bi mu omogućilo da sâm zastupa svoju odbranu uprkos sve većim zdravstvenim problemima optuženog.²⁷⁴ Kako je suđenje odmicalo i Miloševiću zdravlje se pogoršavalo, raspravno veće je ponovo razmatralo svoj stav. Dana 2. septembra 2004. godine, nakon što je postupak izvođenja dokaza odbrane pomeran već pet puta usled lošeg zdravstvenog stanja optuženog, raspravno veće je odlučilo da je pravo na zastupanje sopstvene odbrane u skladu sa Statutom tribunala zakonsko pravo i da je pod određenim okolnostima «kompetentno dodeliti zastupnika odbrane optuženom, kada je to u interesu pravde.»²⁷⁵ Prilikom donošenja te odluke, raspravno veće je izjavilo da je njegova osnovna obaveza da osigura pravično i brzo suđenje, te da postoji realna opasnost da se suđenje neće završiti bez pomoći advokata. Na kraju je raspravno veće zaključilo da se pravo optuženog da sâm zastupa svoju odbranu može ukinuti ako je posledica korišćenja toga prava opstruiranje pravičnosti suđenja.²⁷⁶ Prema nalogu suda, dodijeljeni advokat je obavezan da zastupa optuženog putem pripreme i ispitivanja svedoka; dostavljanja podnesaka u vezi s činjenicama i zakonom; traženja odgovarajućih naloga od strane optuženog; i nastojanja da dobije instrukcije od optuženog pri čemu zadržava pravo da odredi pravac i da djeluje u najboljem interesu optuženog.

---

²⁷³ Iako prema Pravilima procedure i dokaza optuženi ima pravo da se sam brani, nisu postojali mehanizmi koji bi to u praksi omogućili. Ured registara je obavio odliđan posao time što je stvorio inovativne mehanizme koji su omogućili Miloševiću da pripremi svoju odbranu i da komunicira sa svedocima iz pritvora.

²⁷⁴ Videti Razloge za donošenje odluke kojom se dodjeljuje zastupnik odbrane, 22. septembar 2004., stav 64.

²⁷⁵ Ibid., stav 1 (usmena presuda od 2. septembra 2004).

²⁷⁶ Ibid., stav 34.

Milošević je mogao i dalje da učestvuje u svom postupku, ali samo uz dopuštenje raspravnog veća, a njegovo ispitivanje svedoka bi usledilo nakon ispitivanja svedoka od strane dodijeljenog zastupnika odbrane.

U reakciji na tu odluku, svedoci Miloševićeve odbrane su bojkotovali suđenje. Odlučujući po žalbi, žalbeno veće se u principu složilo sa odlukom raspravnog veća s tim da je promijenilo modalitete kako bi smanjilo efekat dodele advokata tako da suštinski nije bilo nikakvih promena u zastupanju odbrane. Prema riječima žalbenog veća, «Laiku koji prati tok suđenja, koji vidi Miloševića kako igra osnovnu ulogu u sudnici tokom rasprave i ova razlika može proći nezapaženo.»²⁷⁷ Zaista, suđenje se u osnovi nastavilo na način na koji je vođeno do tada.²⁷⁸

U toku nekoliko intervjua posmatrači su naveli da je odluka kojom je Miloševiću dozvoljeno da sâm zastupa svoju odbranu predstavljala jedini najveći problem u vezi s njegovim suđenjem. Neki su primetili ironiju: da je Miloševiću suđeno u Srbiji, na primer, njemu bi bez pogovora bio dodeljen advokat. U građansko-pravnim sistemima, optuženima se rutinski dodjeljuje advokat kada se radi o teškim i kompleksnim optužbama, na osnovu verovanja da je u najboljem interesu optuženog da ima advokata koji će se baviti kompleksnim stvarima predmeta. To je istina čak i kada je optuženi, kao što je to bio slučaj s Miloševićem, i sâm pravnik po profesiji.²⁷⁹

Međutim, Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije u osnovi je postavljen na akuzatornom modelu i raspravno veće je bilo ograničeno tom činjenicom, te odredbama Statuta. Razlike između inkvizitornog i akuzatornog sistema su takve da čine imenovanje advokata težim u akuzatornom sistemu. Odbrana ima veću ulogu u akuzatornom sistemu jer je na zastupnicima odbrane, a ne na sudiji, izvođenje dokaza odbrane. Ukoliko optuženi odbije da sarađuje sa

---

²⁷⁷ Odluka po interlokutornoj žalbi na odluku raspravnog veća o dodeli zastupnika odbrane, 1. novembar 2004., stav 20.

²⁷⁸ Ibid., stav 69.

²⁷⁹ Videti, na primer, Evropski sud za ljudska prava, predmet *Correia de Matos v. Portugal* (App. 48188/99), Odluka od 15. novembra 2001., Deo C ("Iako je istina da, prema opštem pravilu, pravnici mogu da nastupaju sami pred sudom, nadležni sudovi, bez obzira na to, imaju pravo da uzmu u razmatranje činjenicu da interesi pravde zahtevaju imenovanje zastupnika koji će delovati u ime pravnika koji je optužen za krivično delo i koji možda upravo iz tog razloga nije u poziciji da pravilno oceni interese pravde ili u skladu s tim efikasno zastupa svoju odbranu.").

braniocima, kompletna odbrana je nemoguća. Nekoliko posmatrača, među njima i advokat, izjavili su da niko nije znao svoj slučaj bolje od Miloševića. I prijatelji suda su takođe naveli da ne bi bili u stanju da zastupaju odbranu bez uputstava optuženog.

Međutim, sud ne sme postati taoc prava optuženog da sâm zastupa svoju odbranu. Kao što je to izjavilo raspravno veće, «pravo optuženog da sâm zastupa svoju odbranu nije apsolutno pravo».²⁸⁰ Na primer, pravo optuženog da sâm zastupa svoju odbranu može biti ukinuto kada se optuženi pođne namerno ponašati na nađin koji je za postupak težak i opstruirajuđi. Suđenje Miloševiću je, međutim, bilo jedinstveno po tome što je to bio prvi slučaj u kojem je fiziđko zdravlje, a ne namerno ponašanje, optuženog, bilo razlog za imenovanje advokata. Na pođetku suđenja sudije nisu mogle predvideti u kojoj mjeri đe se Miloševićovo fiziđko zdravlje pogoršati.

Ubuduđe đe sudije možda odrediti uslove za optužene koji žele da sami zastupaju svoju odbranu, ukljuđujuđi i uslov da je optuženi fiziđki sposoban da funkcioniše kao advokat odbrane tako što đe biti u stanju da se pojavljuje pred sudom određen broj sati nedeljno. Da je ovaj uslov postavljen na samom pođetku suđenja, raspravnom veđu bi bilo lakše da imenuje zastupnika odbrane još ranije, bez da ograniđava ili da ostavlja utisak kao da ograniđava Miloševićovo pravo na zastupanje svoje odbrane. Ako se zastupanje sopstvene odbrane bez advokata pođne mešati u glavnu obavezu, a to je vođenje efikasnog suđenja, onda nije nerazumno dodijeliti advokata po službenoj dužnosti. Obaveza suda da vodi «praviđno i brzo suđenje» takođe podrazumeva i interese ųrtava i javnosti, kao i interese optuženog da ima efikasan sudski postupak. Ova obaveza treba biti jedini faktor prilikom odluđivanja o tome da li đe se dodeliti zastupnik odbrane, iako se time ne izbegava u potpunosti problem, a to je da bi optuženi mogao da odbije da daje uputstva svome zastupniku odbrane.

U ovom predmetu bilo je nekoliko vrlo dobrih razloga za dodelu zastupnika odbrane. Teško je advokatu, đak i onom koji ima iskustvo u međunarodnom pravu, da vodi

---

²⁸⁰ Videti Razloge za donošenje oduke po zahtevu optužbe za imenovanjem zastupnika odbrane, 4. april 2003., stav 40.

predmet koji je kompleksan poput ovog, a kamoli da neko ko nema iskustva u toj oblasti sâm vodi sluđaj. Da je Miloševiđ pristao na zastupnika odbrane, nema sumnje da bi njegova odbrana imala puno koristi od pomođi iskusnog advokata.

Korišćenje prijatelja suda

Lekcija vredna pažnje koja se može izvuđi iz suđenja Miloševiđu odnosi se na inovativno korišćenje prijatelja suda (*amici curiae*). Ubrzo nakon što je Miloševiđ obavestio sud da namerava da sâm zastupa svoju odbranu, raspravno veđe je odluđilo na predraspravnoj konferenciji, u interesu praviđnog suđenja, da dodeli advokata koji će se pred veđem pojaviti kao prijatelj suda. Prijatelj suda će raspravnom veđu pomođi da:

- (a) optuženom omoguđi pristup svim podnescima putem preliminarnog ili drugog predraspravnog zahteva ;
- (b) omoguđi pristup optuženog svim podnescima ili prigovorima na dokaze u toku postupka izvođenja dokaza i unakrsnog ispitivanja svedoka, kako to bude odgovaralo;
- (c) raspravnom veđu ukaže na sve otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti u vezi sa predmetom; i
- (d) deluje na bilo koji drugi nađin za koji imenovani advokat smatra da je odgovarajuđi kako bi osigurao praviđno suđenje.²⁸¹

Prijatelji suda se imenuju da bi sudu pomogli pravilno utvrđivanje đinjenica. Prijatelji suda ne zastupaju optuženog.

U ovom sluđaju, prijatelji suda su podneli na stotine tehniđkih zahteva (ukljuđujuđi i zahtev prema pravilu *98bis*, zahtev za donošenjem oslobađajuće presude) sa kojima se Miloševiđ složio, iako on za njih nije izdavao eksplicitna uputstva. S obzirom da je predmet bio toliko kompleksan, to što je zastupnik pratio tehniđke aspekte predmeta bilo je neprocenjivo za osiguranje praviđnog suđenja Miloševiđu.

---

²⁸¹ Nalog kojim se poziva imenovanje prijatelja suda, 30. avgust 2001.

Prijatelji suda su u razgovoru naveli da su više voleli ulogu prijatelja suda nego ulogu zastupnika odbrane.²⁸² Prema njihovom priznanju, da su imenovani od početka da zastupaju Miloševića, tada bi imali etičku obavezu da ne deluju bez instrukcija. S obzirom da bi Milošević odbio da daje instrukcije dodijeljenom zastupniku odbrane, oni ne bi imali priliku koju su imali kao prijatelji suda da ulažu zahteve koji su bili od pomoći za odbranu, a da pritom ne dolaze u sukob sa svojim obavezama prema klijentu. U svakom slučaju, imenovanje zastupnika kao prijatelja suda bilo je vrlo važno u ovako kompleksnom predmetu koji je zahtevao veliku stručnost da bi se osiguralo da su Miloševićeva prava zastupljena. Značajna dodatna prednost imenovanja prijatelja suda je sledeća: kada optuženi nije u stanju da sâm dalje zastupa svoju odbranu, zastupnik koji učestvuje u postupku od početka u stanju je da uskoči.

---

²⁸² Razgovor predstavnika Human Rights Watcha sa Stephenom Kayem, London, 12. jul 2006.; telefonski razgovor predstavnika Human Rights Watcha sa Gillian Higgins, 17. jul 2006.

Naučene lekcije

Iako suđenje Miloševiću nije okončano presudom, ono je bilo suočeno sa velikim brojem novih pitanja te stoga nudi važne lekcije koje bi mogle biti korisne za druge međunarodne sudove pred kojima se sudi ili će se suditi u predmetima sličnog obima. Na osnovu našeg istraživanja ograničenog broja pitanja, Human Rights Watch veruje da su sledeće lekcije vredne pažnje:

- Optužbe u optužnici ili nalogu za hapšenje treba da se odnose na najteže zločine za koje se veruje da ih je optuženi počinio. Dupliranje optužbi u optužnici treba izbegavati i, kada se radi o optuženom visokog ranga, koji nije bio fizički prisutan na mestima izvršenja zločina, optužba treba da osigura od početka da se adekvatan fokus stavi na dokaze o lancu komandovanja, a ne u disproporcionalnoj meri na svedočenja svedoka sa mesta izvršenja svih zločina.
- Kada među njima postoji dovoljna veza, Human Rights Watch veruje da jedinstven sudski postupak za seriju zločina koje je prema optužnici počinio optuženi koji je bio visokorangirani zvaničnik, ima nekoliko prednosti. Time se osigurava celovitija slika kompletne uloge optuženog u činjenu zločina. Jedinstvenim suđenjem se također eliminiše opasnost da se optuženom neće suditi za najteže zločine koje je počinio. To je efikasnije jer se jednim postupkom može izbeći potreba za pozivanjem svedoka dva puta.
- Ekspeditivno krivično gonjenje u kompleksnim i teškim predmetima zahteva adekvatan period pre početka suđenja kako bi se omogućilo kompletno obelodanjivanje materijala odbrani i prevod dokaza optužbe. Dovoljna dužina vremena pre početka suđenja takođe omogućava i optužbi i odbrani da se u potpunosti pripreme za suđenje. Efikasan period pre suđenja bi omogućio sudovima da eliminišu pitanja koja nisu sporna i da dalje sužavaju pitanja koja zahtevaju direktno svedočenje pred većem. Time bi se takođe skratilo vreme između zatvaranja postupka izvođenja dokaza optužbe i početka postupka izvođenja dokaza odbrane. U predmetu za koji postoji veliko interesovanje javnosti, i u kojem postoji pritisak javnosti na početak suđenja

pre nego što je predmet spreman za suđenje, sudovi treba da se odupru takvom pritisku i poduzmu korake da objasne javnosti koje su prednosti pravovremenog postupka i koliko je potrebno da postupak ne bude preuranjen.

- Kako je suđenje Miloševiću počelo osam godina nakon što je Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije počeo sa radom, i s obzirom da je bilo dvanaesto po redu suđenje u vezi sa ratnim zločinima počinjenim od strane hrvatskih i bosanskih Srba, bilo je već izvedeno dosta dokaza koje je sud prihvatio u vezi s onim što se dogodilo u Bosni i u Hrvatskoj. Neće se sva suđenja visokorangiranim optuženima odvijati pod istim okolnostima. Suđenje visokorangiranom političaru može biti prva prilika da se izvedu dokazi o mestima izvršenja svih zločina. U takvim slučajevima tužitelji treba da budu još selektivniji prilikom odabira mesta izvršenja zločina koje će uvrstiti u optužnicu s obzirom da nema već utvrđenih činjenica i ranijih presuda, niti svedočenja na koja bi se mogli osloniti kao na eventualne dokaze.
- Po svojoj prirodi suđenja optuženim visokog ranga ne samo da će pokazati ono što se dogodilo na određenim mestima zločina, nego i kriminalnu infrastrukturu koja je omogućila činenje tako teških zločina. Strategija krivičnog gonjenja mora osigurati da se tome da adekvatan fokus i resursi tokom suđenja, pri čemu je potrebno izbalansirati potrebu za izvođenjem dokaza o mestima izvršenja zločina. To će zahtevati donošenje teških odluka i precizno pripremljen predmet.
- Suđenja optuženima visokog ranga će biti važna i u smislu dokumentovanja događaja, uloge i odgovornosti raznih aktera, bez obzira na bilo koji zaključak koji se odnosi na krivicu ili nevinost optuženih. Efikasno krivično gonjenje biće značajan faktor za kvalitet takve dokumentacije.
- Sve češće korišćenje pisanih izjava svedoka predstavlja bitnu promenu koja je uvedena tokom suđenja Miloševiću. Kada se koristi pisana izjava umesto

direktnog ispitivanja svedoka, potrebno je da se kopije stave na raspolaganje javnosti na vreme kako bi i javnost mogla da prati svedoženja.

- Korišćenje striktnih vremenskih ograničenja može biti podsticaj za efikasan postupak izvođenja dokaza i pravično je za odbranu, a istovremeno omogućava napredovanje suđenja.
- Pravo na zastupanje sopstvene odbrane bez prisutnosti advokata treba da je uslovljeno zahtevom da je optuženi u stanju da ispuni svoju ulogu zastupnika odbrane i da redovno učestvuje na sednicama veća.
- Kada optuženi sâm zastupa svoju odbranu, dodela zastupnika kao prijatelja suda adekvatan je način na koji se može osigurati zaštita prava optuženog. U pravno i činjenično kompleksnim predmetima, važno je da zastupnici odbrane budu u stanju da vode računa o tehničkim pitanjima koja optuženi koji sâm zastupa svoju odbranu možda nije u stanju da prati, u cilju osiguranja pravičnog suđenja.
- Svi sudski organi treba da imaju na umu značaj toga da postupak bude smislen za one zajednice koje su najveće žrtve zločina.

Zahvalnica

Sara Darehshori, viša savetnica pri Programu za međunarodnu pravdu Human Rights Watcha, autor je ovog izveštaja. Sara Darehshori i Param-Preet Singh, savetnica pri Programu za međunarodnu pravdu, sprovele su intervjuje na kojima se zasniva sadržaj ovog izveštaja u Hagu i u Londonu u junu i julu 2006. godine. Richard Dicker, direktor Programa za međunarodnu pravdu, pružio je smernice za izradu izveštaja. Bogdan Ivanišević, bivši istražitelj u Odseku za Evropu i Centralnu Aziju, Ben Ward, pridruženi direktor Odseka za Evropu i Centralnu Aziju, i Param-Preet Singh takođe su uredili ovaj izveštaj. Aisling Reidy, viši pravni savetnik, izvršila je pravni pregled, a Ian Gorvin, konsultant u Kancelariji programa Human Rights Watcha, programski pregled izveštaja. Zorana Jelić pružila je dragocenu pomoć prilikom istraživanja. Između ostalog, vršila je izbor ogromne količine dokaza. Daniel Ulmer, konsultant pri Programu za međunarodnu pravdu, stavio na raspolaganje svoju ekspertizu za izradu fusnota. Hannah Gaertner, pridruženi član Programa za međunarodnu pravdu, i Andrea Holley, menadžer odeljenja za outreach i publikacije, pripremile su izveštaj za objavljivanje.

Human Rights Watch je takođe zahvalan studentima New School (Sri Peddu, Julie Wilkinson i Nina Arron) i studentima Pravnog fakulteta Cardozo (Talia Boncy i Christina Holder) koji su s puno entuzijazma pomogli prilikom pregleda dokaznog materijala. Osim toga, želimo da se zahvalimo i Dermot Groome-u na pregledu dela ovog izveštaja koji se odnosi na dokaze, kao i članovima Tužilaštva, veća, Kancelarije registrara, Outreach-a i odbrane koji su odvojili vreme da podele svoje misli s nama; Geoffrey Nice je bio naročito velikodušan deleći sa nama vreme i svoj uvid u proces suđenja, te zaslužuje posebno pominjanje. Takođe želimo da se zahvalimo i Diani Dicklich i Jedinici tribunala za podršku koji su omogućili izradu ovog izveštaja tako što su nam omogućili pristup dokaznim predmetima i materijalu Tribunala. Alexandra Milenov je obezbedila važan materijal iz Beograda. Takođe cenimo pomoć i smernice koje smo dobili od nekoliko novinara koji su direktno pratili suđenje i dali nam uvid sa stanovišta posmatrača sudskog procesa.

Međunarodni program pravde želi da se zahvali i Fondaciji John D. i Catherine T. MacArthur, kao i JEHT fondaciji na podršci našem programu.

Odmeravanje dokaza

Lekcije iz sudskog procesa protiv Slobodana Miloševića

Hapšenje i predaja Slobodana Miloševića Međunarodnom krivičnom tribunalu za zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije predstavljali su vododelnicu za pravo i pravosuđe. Bio je to događaj za koji su mnogi smatrali da se neće nikada dogoditi. Nakon tako velikih očekivanja, Miloševićeva smrt 11. marta 2006. godine označila je nesretan završetak “sudskog procesa veka”: žrtve užasnih zločina počinjenih na prostoru bivše Jugoslavije ostale su bez presude Miloševiću. Osim toga, iako su već dužina i način na koji je sudski postupak vođen izazvali određenu zabrinutost, Miloševićeva smrt je pokrenula talas kritika na račun efikasnosti i održivosti takvih suđenja, koje su mnogi doživeli kao unazađivanje rada međunarodnih krivičnih sudova.

Iako su Miloševićevom smrću žrtve ostale lišene konačne presude, ta činjenica ne bi smela da ostane u senci širine rezultata suđenja. Budući da je Milošević bio prvi bivši predsednik koji je izveden pred lice pravde jednog međunarodnog krivičnog suda, njegovo suđenje označilo je kraj ere u kojoj je funkcija šefa države podrazumevala imunitet od krivičnog gonjenja. Dokazi koji su tokom suđenja izvedeni rasvetlili su način na koji su ratovi vođeni. Nijedan drugi sudski proces neće dati tako sveobuhvatan opis uloge Srbije u ratnim sukobima u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu kao što je to dalo suđenje Miloševiću. Human Rights Watch (Hjuman rajts voč) veruje da dokazi koji su izvedeni tokom suđenja Miloševiću treba da utiču na način na koji će sadašnje i buduće generacije suditi o tim ratovima. Osim toga, sud se suočio sa velikim brojem novih izazova u smislu procesnog prava i upravljanja situacijom u sudnici. Način na koji je sudsko veće postupalo s tim pitanjima i kako je tužilaštvo pripremlilo optužnicu, pružaju lekcije koje će biti korisne za buduće sudske postupke tog obima.

Bivši jugoslovenski predsednik Slobodan Milošević se uz pratnju sudskog obezbeđenja 29. oktobra 2001. godine pojavljuje pred tribunalom UN-a za ratne zločine po treći put nakon što je prebačen u Hag 28. juna 2001. godine.

© 2001 Paul Vreeker/AFP/Getty Images

